

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav etnologie

Diplomová práce

Hana Drahošová

Úloha jezuitů v procesu zavádění evropských zemědělských technik
v mexické Dolní Kalifornii

Jesuits' part in process of introduction of European agriculture
technics in Mexican Baja California

Praha, 2009

vedoucí práce: Doc. PhDr. Oldřich Kašpar, CSc.

V úvodu bych ráda poděkovala svému školiteli Doc. PhDr. Oldřichu Kašparovi, CSc. za uvedení do problematiky, zapůjčení knih a mnohé rady, připomínky a konzultace k této diplomové práci. Dále bych ráda poděkovala všem pracovníkům Ústavu etnologie předávání nových informací, za vstřícnou pomoc a vždy přátelskou atmosféru v průběhu mého studia.

Za dlouholetou spolupráci a vždy milé přijetí děkuji panu Prof. Dr. Josefu Opatrnému, CSc. ze Střediska ibero-amerických studií, z téhož pracoviště patří můj dík též PhDr. Simoně Binkové, CSc. za podnětné připomínky a také za zapůjčení její kandidátské práce a dalších publikací.

Rodině a všem přátelům pak patří dík za dlouholetou podporu a trpělivost. Rodičům a bratrovi Tomášovi navíc za korektury a připomínky a paní Čermákové za cizojazyčné konzultace.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 31.7.2009

.....

Anotace

Anotace: Dolní Kalifornie byla obydlena indiánskými kmeny lovců a sběračů a zemědělství zde bylo zcela neznámé. V práci je charakterizováno původní obyvatelstvo a jeho přizpůsobení se místním podmínkám. Další část je věnována příchodu jezuitů na poloostrov a jejich působení v této oblasti v letech 1697 – 1767, zakládání a chodu misí a vztahům jezuitů s domorodci. Dále je nastíněna problematika zavádění evropských zemědělských technik - introdukce rostlinné a živočišné výroby a také základní zpracování získaných produktů.

klíčová slova: jezuité, Dolní Kalifornie, misie, zavádění zemědělství

Abstract: California Baja use to be inhabited by Indians tribes of hunters-gatherers and the agriculture was unknown there. In this thesis native inhabitants and its adaptations to local conditions is described. Following part is about arrival of Jesuits to the peninsula and their activities there during 1697-1767 such as establishment and progress of missions and their relations with natives. Furthermore is discussed question of introductions of European agriculture technics – mainly crop production and animal husbandry; and also fundamental processing of the gained products.

Key words: Jesuits, Baja California, missions, introduction of agriculture

Obsah

Úvod.....	8
1 Jezuité a jezuitské misie	9
1.1 Obecný přehled	9
1.1.1 Výběr a příprava kandidátů	9
1.1.2 Kouzlo misí a kouzlo mučednictví.....	10
1.1.3 Nesnáze cesty	12
1.2 Misionáři z České provincie.....	14
1.2.1 Architekti.....	15
1.2.2 Matematici a astronomové	16
1.2.3 Lékárníci a botanici	16
1.2.4 Průzkumníci a kartografové	17
1.3 Kristianizace obyvatel a zakládání misí.....	18
1.3.1 Vztah původního obyvatelstva a misionářů	21
1.3.2 Svobodný nebo misijní život.....	23
1.3.3 Jezuitské misie v Novém Španělsku	24
1.4 Neúspěchy a vypovězení.....	24
2 Misie v Dolní Kalifornii – edice pramenů a literatura	26
3 Dolní Kalifornie	30
3.1 Zeměpisná charakteristika.....	30
3.2 Původní obyvatelstvo Dolní Kalifornie.....	32
3.2.1 Prvotní kontakty	32
3.2.2 Lovectví a sběračství.....	33
3.2.3 Využití místních rostlin.....	36
3.2.4 Stravovací návyky přizpůsobené extrémním podmínkám	38
3.2.5 Nomádství	39
4 Misie v Dolní Kalifornii	41
4.1 Historie misí	41
4.1.1 Zásobování misí	45
4.1.2 Voda a výběr místa pro novou misi	47
4.1.3 Budování cest	48
4.1.4 Členění misí.....	49

4.2	Misionáři a kalifornští domorodci	50
4.2.1	Příchod indiánů do misíí	51
4.2.2	Kristianizace a výuka	52
4.2.3	Vymýcení původního náboženství	54
4.2.4	Obydlí a oděv	54
4.2.5	Odmítání evropského způsobu života	56
4.2.6	Vojáci	57
4.2.7	Epidemie.....	57
4.3	Osudy jezuitských misíí po roce 1767	58
5	Zemědělství	60
5.1	Zemědělství v Novém Španělsku	60
5.1.1	Žďáření	61
5.1.2	Terasovitá políčka a zavlažovací systémy.....	61
5.1.3	Chinampas – plovoucí zahrady	62
5.1.4	Zemědělství v pevninské částí jezuitských misíí	63
5.1.5	Příčiny absence zemědělství v Kalifornii.....	64
5.1.5.1	Dolní Kalifornie	65
5.1.5.2	Horní Kalifornie	66
5.2	Zemědělství v Evropě.....	67
5.3	Introdukce zemědělských plodin a zvířat.....	69
5.3.1	Importované kulturní plodiny.....	70
5.3.2	Domestikovaná zvířata.....	73
5.3.3	Rostliny z Nového světa exportované do Evropy	74
6	Zavádění zemědělství v Dolní Kalifornii	75
6.1	Rostlinná produkce.....	79
6.1.1	Pěstování obilnin - pšenice.....	79
6.1.2	Kukuřice a další plodiny z pevninského Mexika	82
6.1.3	Pěstování ovoce a zeleniny	83
6.1.4	Vinohradnictví.....	86
6.1.5	Cukrovarnictví.....	89
6.1.6	Využití místních rostlin.....	89
6.2	Živočišná výroba	90

6.3	Misionářské sny a skutečnost.....	93
7	Závěr.....	95
	Slovníček.....	98
	1. Edice pramenů.....	99
	2. Použitá literatura.....	100
	3. Internetové zdroje.....	103

Úvod

V průběhu celé historie lidstva si řada lidí osobovala právo řídit životy druhých. V době osidlování Nového světa se mnozí z nich, vedeni vírou v Boží vyvolení, vypravili šířit „jedinou a pravou víru“ mezi „divochy“.

Mezi nejproslulejší z nich patří členové Tovaryšstva Ježíšova (= jezuité), v jehož stanovách jsou *misie* jedním ze základních kamenů. Existuje řada prací týkajících se působení jezuitů v různých oblastech a společnostech. Ve své práci se soustředuji na jejich úlohu při šíření evropských zemědělských technik - pěstování rostlin a chovu zvířat v rámci misí, zároveň neopomím zájem misionářů o využití místních zdrojů. V neposlední řadě zmiňuji podobu původního života domorodého obyvatelstva a vliv misí na ně.

Oblast mexické Dolní Kalifornie je vhodná pro takovou studii, neboť se jedná o poměrně kompaktní území vzhledem k přírodním podmínkám. Původní obyvatelé byli lovci a sběrači, kteří zemědělství neznali ani nepraktikovali, dokázali se však dokonale adaptovat na místní nehostinné prostředí. Zároveň jde, bohužel, i o historicky uzavřenou kapitolu – původní obyvatelstvo z větší části vymřelo ještě za působení jezuitských misionářů, kteří sami byli vyhnáni ze španělských kolonií roku 1767. Dalším kritériem výběru kalifornských lokalit byla skutečnost, že v nich působili, nebo se dokonce podíleli na jejich vzniku členové České provincie Tovaryšstva Ježíšova. Díla dvou z nich se zachovala dodnes – Ignáce Tirsche, který zanechal ve svých kresbách jedinečnou ilustraci obyvatelstva, života v misiích i okolní přírody a Václava Linka, jenž podnikl cestu na sever poloostrova a svá pozorování shrnul ve zprávě o této cestě.

Zakládání a chod misí byly vždy spojeny se zemědělstvím, již při výběru lokality bylo životně důležité vybrat místo s dostatkem vody a vhodné půdy pro obživu všech obyvatel misie. Zemědělství se svými složkami - rostlinnou a živočišnou výrobou - zahrnuje širokou škálu produkce, v misiích se však z počátku omezovalo především na získávání základních potravin a rostlinných či živočišných vláken k výrobě ošacení. Pokud to přírodní podmínky dovozovaly, byly ke zlepšení ekonomické situace misie zakládány plantáže a jejich produkce prodávána.

Podklady pro tuto práci jsem čerpala z edic pramenů obsahujících zejména listy a zprávy zasílané jezuitu do Evropy, z faksimilí rukopisů a z patřičné odborné literatury.

1 Jezuité a jezuitské misie

1.1 Obecný přehled

Dne 27. září 1540 papež Pavel III. stvrdil papežskou bulou založení Tovaryšstva Ježíšova, vedle tří slibů mnišských (chudoby, čistoty a poslušnosti) byl zdůrazněn čtvrtý slib naprosté poslušnosti papeži. Ignác z Loyoly (1491-1556), jeho zakladatel a bývalý baskicko-španělský voják, ve snaze vyhnout se zbytečným ztrátám času, vymyslel nejjednodušší možné fungování. Aby působilo co možná nejúčinněji, bylo Tovaryšstvo Ježíšovo velmi centralizovanou jednotkou a do jeho čela je od počátku generální kongregací doživotně volen generální představený. V důsledku růstu a šíření Tovaryšstva, nejprve v jižní Evropě (Itálie, Španělsko, Portugalsko) a pak i střední a západní (Německo, Rakousko, České země ad.), dochází k dělení Tovaryšstva na asistence a v jejich rámci na další osamostatňující se provincie. Soubor pravidel a zásad, podle nichž se život jezuitů řídí, je shromážděn v *Konstitucích* Tovaryšstva.¹ Hlavními úkoly se staly brzy po založení boj proti reformaci, misie mezi pohany („missio“, tj. vysílání Otců mezi nevěřícími, jinověrce nebo osoby odpadlé od katolické víry) a výchova a vzdělání mládeže.

Jezuitští misionáři působili nejen ve středoevropských a skandinávských zemích mezi nekatolíky, ale také mezi pravoslavným obyvatelstvem východní Evropy a posléze i mezi domorodým obyvatelstvem Asie, Afriky a Ameriky. Prvním zámořským misionářem Tovaryšstva se stává František Xaverský vyslaný roku 1540 do Východních Indií (1619 blahoslaven, 1622 svatořečen).²

1.1.1 Výběr a příprava kandidátů

Jezuité měli vždy vlastní – zpravidla dlouhý a přísný – způsob výchovy příslušníků řádu, jejichž počet se z necelé tisícovky v době smrti Ignáce z Loyoly roku 1556 rozrostl během následujících sedmdesáti let na úctyhodné číslo 15 544. Zakládající dokumenty Tovaryšstva oplývají radami, týkajícími se výběru nejvhodnějších kandidátů. Vyloučení byli zájemci „s pověstí pošpiněnou těžkým hříchem“ stejně jako ti, kteří zastávají mylná náboženská přesvědčení. Uchazeči museli být v dobré zdravotní kondici, jelikož život jezuity může být za jistých okolností fyzicky zničující, a proto jakákoliv „tělesná porucha, choroba či slabost“

¹ Pouthier, J.L.: *Mou misíí je celý svět*, Kostelní Vydří, 2006, s.7.

² Richterová, A. a kol.: *Jezuité a Klementinum*, Praha, 2006.

Čeští jezuité, cestovatelé a objevitelé, výstava v předšálí Geografické knihovny PČF UK, 21.6.-22.9. 2006.

mohou být překážkou k přijetí, stejně jako „nápadná škaredost“. Za nanejvýš důležité se též pokládal duchovní elán, nadšení pro Tovaryšstvo, dobrá paměť a příjemný způsob vyjadřování. Pro formování člena Tovaryšstva se posléze ustálil dvouletý noviciát naplněný zkouškami a duchovním cvičením, po kterém novic skládal trojici doživotních slibů čistoty, chudoby a poslušnosti. V tomto čase se rovněž rozhodovalo, zda se ten či onen jedinec má stát bratrem laikem nebo scholastikem (předurčeným ke kněžství). Laičtí bratři či dočasní koadjutoři sloužili Tovaryšstvu jako zahradníci, stavitelé, kuchaři, architekti atd.³ Mnozí z misionářů tak vedle svého evangelizačního poslání uplatňovali v zámoří specializaci získanou na jezuitských školách v Evropě. Vědomě také usilovali o důkladnější poznání vzdálených zemí. Vynikli tak na poli zeměpisu, kartografie, jazykovědy, historie a etnografie, ale také v přírodních a exaktních vědách, medicíně a farmacii, stejně jako v architektuře, výtvarném umění či hudbě. Snažili se zprostředkovat domorodému obyvatelstvu nejen základy víry a v případě přírodních národů i elementární znalosti v pěstování zemědělských plodin, chovu dobytka a řemesel, ale přenášeli do zámoří i výtvarné evropské vědy a umění. A naopak, Starému světu ve svých dílech a korespondenci předávali své vlastní vidění a poznání cizích zemí.⁴

Jezuité – na rozdíl od příslušníků jiných řádů, zpravidla stavějících svá sídla na předměstích – budovali své kostely a instituce v nejméně frekventovaných centrech měst. Řečeno slovy jednoho protestantského kritika, „na Loyolových darebácích je nejhorsší, že vyšli ze stínu starobylé lenosti a nečinnosti, ve které ostatní mniši zezedivěli .. a pustili se do klopotné práce“.⁵

1.1.2 Kouzlo misí a kouzlo mučednictví

Misionářský život, nehledě pouze na trvalé riziko smrti (mnohdy velmi kruté) z rukou místních obyvatel (mučednictví) či na následky útrap dlouhé a nebezpečné cesty (utonutí na moři, podlehnutí chorobám a celkovému vyčerpání), byl i tak značně svízelný. Misie přímo ztělesňovaly slavnostní slib, který jezuitští profesové skládali před Bohem, když slibovali „jít kamkoli, kam Jehu Svatost přikáže, ať mezi věřící či nevěřce, beze všech vytáček, bez žádostí o peníze na cestu, v zájmu všeho, co se týká úcty k Bohu a blaha křesťanského náboženství“.

V roce 1560 přišel nenapravitelný optimista František Borgia (San Francisco Borja) na základě určitých náznaků k závěru, že dozrál čas na generální útok křesťanů na upevněné

³ Wright, J.: Jezuité misie, mýty a dějiny, Brno 2006, s.53-55.

⁴ Kašpar, O.: Jezuité z české provincie v Mexiku, Olomouc, 1999.

Čeští jezuité, cestovatelé a objevitelé, výstava v předšálí Geografické knihovny PpF UK, 21.6.-22.9. 2006

⁵ Wright, J.: Jezuité misie, mýty a dějiny, Brno 2006, s.53-55.

pohanství v Číně. Jeho výzva vyvolala vzrušení v jezuitském úlu. O smýšlení v řádu vypovídají dopisy jeho členů.

„Padám k Vaším nohám a pro Kristovu krev Vás prosím, abyste mě poslali do Číny s těmi, kteří jak se mi zdá, tam mají odejít. Nejsem nic a má prosba vypadá zajisté jako vyložená opovážlivost. Důvěřuji však v milost Boží, která učinila z velkých pronásledovatelů vyvolené nádoby a z ubohých rybářů velké apoštoly. Mám dobré zdraví a hodně síly, za co budiž Bohu chvála, a chtěl bych se zasvětit službě Boží, nevyjímaje ani prolít vlastní krve a obět vlastního života. Zúčastnil jsem se výpravy na Oran a naše tehdejší utrpení (a bylo těžké) mi dodalo chuti snášeti ještě těžší. To mi dodává odvahy prosit o Čínu. Pro Ježíše Krista Vás prosím, neodpírejte mi tuto milost. Prosím Pána Ježíše pro jeho nejsvětější umučení, aby vlil do srdce Vaší důstojnosti ochotu, abyste mi prokázal tuto velkou milost a milosrdenství pro mou duši. Váš neužitečný sluha Martinez.“⁶

Mnozí novicové opakovaně bombardovali své představené úpěnlivými žádostmi o vyslání do atraktivních destinací – hlavně do Číny – tato „čínská horečka“ byla mírněna konstatováním řádových představených, že i v samotné Evropě je řada „Indií“, kde tamní obyvatelé zcela zapomněli na bohoslužby a že je zde třeba rozvíjet školství. Dle jezuitského generála Carafa si ti novicové, kteří tak zoufale touží prolít svou krev ve vzdálených končinách světa, plně neuvědomují, že učitelská kariéra, při níž budou namísto krve cedit pot v evropských učebnách, je stejně vznešeným posláním jako mučednictví.⁷

Fernando de Alcaraz ve své žádosti psal: *„Nade všechny jiné misie mne přitahuje práce ve Východní Indii anebo v Číně. A to proto, že v těch zemích se očekává nejvíce námahy a utrpení. Jsem přesvědčený, že kdybych se dozvěděl o zemi, kde by byla účast na Kristově kříži ještě větší, ihned bych po ní zatoužil.“* Nakonec se vytouženého svolení dočkal a v roce 1566 odcestoval. Jeho loď rozbil tajfun u pobřeží Číny a po něm zmizela jakákoliv stopa. Bylo mu 34 let.

Jeden z největších jezuitských misionářů, italský Otec Soldi Gnechi, v řádu známý pod jménem Organtino vypisuje ve svém dopise seznam nebezpečností a námah, které čekají na ty, kteří sní o Japonsku nebo Číně. *„Myslím, že teď pochopíte, co to znamená sem přijít. Není to nic jiného než vydat se s radostí v utrpení a smrt z lásky ke Kristu, našemu Pánu.“⁸* Otec Azevedo

⁶ Brodrick, J.: Rozšíření jezuitů (1556-79), Olomouc, 2005, s.123.

⁷ Wright, J.: Jezuité misie, mýty a dějiny, Brno 2006, s. 79.

⁸ Brodrick, J.: Rozšíření jezuitů (1556-79), Olomouc, 2005, s.128-129.

vizitátor jezuitských misí v Brazílii, chtěl vyřešit problém nedostatku misionářů nábořem dobrovolníků v Evropě. Roku 1569 pro shromáždění velké skupiny misionářů stačilo, že vylíčil těžké podmínky misionářského života v onom neznámém světě, jeho velkou chudobu, nebezpečí a samotu. Na jeho výzvu se přihlásilo 49 páterů a dvacet laiků, kteří se rozhodli dát své talenty do služby velké věci pod jeho vedením.⁹

Skutečná touha po mučednictví je patrná i z listů z Nového Španělska, Šimon Boruhradský, rodák z Polné, píše 16.3.1686 z Mexika: „*posílám relaci o mučednictví našich Otců na ostrovech Mariánských ...Nepochybuji, že došla-li tato zpráva do provincie české, potěšila všechny, kdož touží po zámořských misiích.*“¹⁰

Nejen touha po vlastní mučednické smrti z lásky k Bohu, ale i snaha o „spásu“ duší domorodců byla hnací silou většiny misionářů. Jindřich Václav Richter píše roku 1685 v listech z Peru: „*široké pole Ameriky, kde miliony duší hynou jedině pro nedostatek misionářů*“ ... „*Kdož by svatě nezáviděl tak velikého pracovního pole a takového množství zásluh a který horlivější pracovník pro spásu duší, by hned nenechal všeho a nepřispěl na pomoc, hynou-li mu, nařikají-li a klesají-li únavou pod takovým břemenem jeho druhové? Já vpravdě, uvažují-li o svém nynějším štěstí, nedovedu se zdržeti slz.*“ ... „*Příjemnosti, které zde máme, spočívají pouze v tom, že jsme si jisti, že jsme zachránili mnohé z oněch divochů, o nichž patrně pravil královský žalmista: Lidi a dobytek spasíš, Pane!*“... „*Nikdo, kdo toho nezakusil, neví, co v takových okolnostech a v cizích zemích působí Bůh ve svých služebnících. Veškera omrzelost mizí a roste touha trpět a věci protivné, které doma, myslím, bych byl sotva měl sílu překonat, se mění v rozkoš*“ a svoje úvahy uzavírá zvoláním „*Jsem přesvědčen, že by bez odkladu všichni pospíšili, aby se ujali úkolu z posvátných nejposvátnějšího, pracovat s Bohem na spáse duší.*“¹¹

1.1.3 Nesnáze cesty

Možnost vybrat si svobodně a podle svého trasu putování z Čech do Nového světa pro jezuitu prakticky neexistovala. Všechno bylo dáno předem, bez ohledu na jejich přání a vůli, politickými a jinými okolnostmi. Nejjednodušší byla možnost projít rakouskými zeměmi a severní Itálií a z některého z italských přístavů (většinou do Španělům nakloněného Janova) se vydat po moři do Sevilly či do Cádiz, kde čekali několik měsíců a někdy i déle než rok na odplutí. Ve stanovený den se každý kdo chtěl odjet do Nového Španělska musel dostavit

⁹ Brodrick, J.: Rozšíření jezuitů (1556-79), Olomouc, 2005, s.137-142.

¹⁰ Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s.33.

¹¹ tamtéž s.47-48, s.53-58.

k registraci do Kontraktačního domu a to se vším šatstvem a zbožím, které odvážel s sebou, jinak se vystavoval nebezpečí, že mu bude odňato. Stejně i po návratu byla povinnost dostavit se do téhož domu a to i v případě, že jej nepříznivé počasí donutí přistát v některém jiném španělském přístavu. P. Joseph Och zapsal průběh detailní prohlídky: „*Dostavili jsme se časně ráno a byli postaveni před sbor do řady. Za stolem sedělo několik mužů, kteří si nás prohlíželi od hlavy k patě. To vše a další, například věk, je zahrnuto do popisu*“. P. Och uzavírá slovy „*Ani řezník neciví na tele tak, jako ti pánové hleděli na nás*“.¹²

Cesta po moři nebývala klidná, cestující při ní byli ohrožováni nájezdy pirátů, mořskou nemocí i nepřízní počasí. Například v čínském moři hynul velký počet jezuitů uprostřed tajfunů. To vedlo řád k tomu, že se jeho členové specializovali v meteorologii a založili celou řadu stanic podél čínského pobřeží. Velkou výpravu vedenou otcem Azevedou rozprášili v roce 1570 pirátské lodi obsazené francouzskými hugenoty z La Rochelle.¹³ Ani přistání se často neobešlo bez komplikací a to vše byl jen začátek strastí.

Očekávání budoucích úspěchů v podobě obrácení nevěřících na cestu pravou pomáhalo překonat misionářům strasti dlouhé cesty jak je vidět například z dopisů J.V. Richtera - rodáka z Prostějova (1685): „*Cesta obtížná pro svoji délku; během 300 mil je tu právě jen jediná stanice, ... cesty jsou velmi zlé,..*“¹⁴ rozvodnila se řeka ta nad míru, takže jsme po několik dní neviděli břehů, a také kanoi, na kterou se nadto vrhala nespočetná hejna velkých komárů, poskytovala v úžinách pramálo klidu..... Veselé divadlo poskytovali nám začasť obrovští krokodilové, kteří s otevřenou tlamou roztahovali se tu a tam po ostrovech.....Zejména v hodinách nočních naháněli nám strachu tygři svým řevem...Žár sluneční tak zapálil v některých z nás krev, že nám připadalo, jako bychom sedli do mraveniště. .. pohanští Karibové, které jsme měli stále na očích na protějším břehu a k nimž jsme se neodvážili přiblížit ze strachu před jejich šípy.... vyrazili jsme za převelikého žáru slunečního a provázení obvyklým nepohodlím dešťů, povodní, blýskavic atd. uvnitř však plni sladkého jáсотu a neuvěřitelného duchovního veselí.... Mám za to, že v celém světě není horších cest.... zakusili jsme tolik mrazu, že taktak že nám nezmrzli naši průvodci.... přicházíť se tu ze zemí nad jiné horkých do velmi silného chladu, kde přistupuje ještě velmi ostrý vítr“.¹⁵ Stejně jako z Jižní Ameriky i z Mexika přicházely zprávy o problematice cestě, V. Eymer (1692) píše: „*Dali jsme se na cestu po souši.*

¹² Kašpar, O.: Jezuité z české provincie v Mexiku, Olomouc, 1999, s.30, 34, 38-39.

¹³ Brodrick, J: Rozšíření jezuitů (1556-79), Olomouc, 2005, s.128-129, 142.

¹⁴ Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s.54.

¹⁵ tamtéž, 1941, s.44-46.

... Jak namáhavá cesta horami to je, jak obtížná pro jistý druh much, které kousají až do krve, jak nezdravá pro přílišné rozdíly klimatické a střídání horka a zimy, pověděli již jiní. Po pravdě musím říci, že jsme na této cestě po souši zkusili skoro víc než na cestě po moři“¹⁶

1.2 Misionáři z České provincie

Příslušníkům české provincie Tovaryšstva Ježíšova byl přístup do španělského zámoří umožněn teprve roku 1664, na základě povolení španělského krále Filipa IV. a listem generála řádu Giovanniho Paola Olivy z 29. listopadu, kterým sděloval, že španělský král Filip IV., resp. tzv. Indická rada (Consejo de Indias), spravující zámořské kolonie španělské, udělují svolení, aby i jezuité ze zemí mladší větve domu rakouského, případně knížat, s touto mladší větví spřátelených a spojených, mohli působiti v španělských osadách jako misionáři – a to v počtu, rovnajícím se celé čtvrtině celkového počtu misionářů, tam působících.¹⁷

V letech 1678-1767 se jich vypravilo z České provincie na dalekou cestu, z níž pro mnohé nebylo návratu, více jak půl druhého sta. Asi jen polovinu z tohoto počtu tvořili kněží, ostatní byli laickými bratry. Působili nejen jako misionáři, ale také jako architekti, lékaři a lékárníci, správci statků, kartografové a historikové, filologové apod. a to na rozlehlých územích od Dolní Kalifornie až po chilskou Araukánii.¹⁸ Jezuitů českého původu byla mezi misionáři přicházejícími z České provincie menšina. Tato provincie totiž zahrnovala i Němci obsazené kraje království českého a markrabství moravského a i skoro úplně německé Slezsko, navíc rekrutovala svoje členstvo povětšinou z vrstev vyšších, kde procento německého obyvatelstva bylo daleko silnější než ve vrstvách lidových.

Prvních šest zámořských misionářů bylo vybráno v roce 1678, z nich byla část určena na misie na Filipínách a Mariánských ostrovech a dva - P. Josef Neumann a laický bratr Šimon Boruhradský k činnosti v Novém Španělsku, kam dorazili po dvou letech strávených mimo jiné čekáním na flotilu vypravenou v roce 1680. Skupina čtyř misionářů z Čech dospěla do Nového Španělska s flotilou, jež vyplula z Cádizu koncem června 1687, další tři dorazili v roce 1692. Po znovuoobnovení kontaktů po válkách o dědictví španělské přichází roku 1731 P. Ignác Xaver Keller, další dva jezuité roku 1735, jeden 1744, šest v roce 1750 a poslední a nejpočetnější skupina roku 1756 – 13 jezuitů. V Mexiku se čeští jezuité ujímali především geograficky vzdálených a klimaticky obtížných misí na severozápadě země (Tarahumara, Sonora, Sinaloa,

¹⁶ Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s.87-88.

¹⁷ tamtéž, 1941, s.17-18.

¹⁸ Kašpar, O., Málková, E: Mexiko, Praha, 1999, s.297.

Dolní Kalifornie). Prvním misionářem z české provincie této oblasti se stal Josef Neumann (1648-1732), který mezi tarahumarskými indiány působil déle než půl století. Je autorem latinské *Historie indiánských povstání*, kterou r. 1724 vydala tiskem pražská Karlo-Ferdinandova univerzita. Jde o první spis věnovaný americkým záležitostem z pera obyvatele českých zemí, napsaný na základě vlastních zkušeností.¹⁹

Zdeněk Kalista uvádí, že to nebyla jen kvantita práce a rozsáhlost územního misionářského obvodu, kde jezuité z českých zemí působili, ale i kvalitativně se řadili příchozí z našich vlastí na pevninu americkou, asijskou, příp. africkou mezi nejvýznačnější pionýry křesťanské víry i obecněji evropské civilizace a kultury mezi „divokými“ i vzdělanějšími národy těchto oblastí. „*To můžeme všichni, kdož jsme přišli z české provincie, po pravdě potvrditi*“ – konstatuje v jednom svém listě slezský misionář P. Ondřej Suppetius z Ratiboře, který působil v Americe v letech 1648-1712 - „*že domorodí Otcové v Chile, narození ze španělských rodičů, milují a váží si Čechů a Nizozemčanů nad ostatní národy, ba i nad evropské Španěly, což jest jistě u tohoto lidu velmi vzácné*“.²⁰ Podobně byli vítáni jezuité němečtí, P. Sedelmayer o tom napsal do Německa, že hispano-američané věděli, že Němci nepřijeli, aby je korigovali ani aby jim vládli, ani aby jim zabrali místa na univerzitách, ale prostě aby pracovali. Věděli, že Němci půjdou do misí třeba na konec světa.²¹ V Dolní Kalifornii působili tito misionáři z české provincie - Antonín Tempis, Karel Neumayer, Juan X. Bischoff, Ignác Tirsch a Václav Link.²²

1.2.1 Architekti

Ve městě Mexiku pracoval bratr Šimon Boruhradský (1650-1697). Vynikl jako projektant odvodňovacích systémů, které chránily hlavní město a jeho okolí před povodněmi. Byl povolán také k rekonstrukci místokrálovského paláce poničeného hladovými bouřemi indiánů v r. 1692. Jeho nadřízení jej oceňovali i jako hudebníka a malíře, jako zdatného ekonoma a i díky jeho základním znalostem medicíny. On sám však toužil dostat se z městského prostředí a z dosahu koloniální administrativy k misijní činnosti mezi domorodce. Nakonec se mu dostalo povolení k vyplutí na Mariánské ostrovy, ale během cesty zemřel.²³ Do podoby jihoamerických měst se nesmazatelně zapsali architekti Jan Roehr (1692-1756) profesor matematiky

¹⁹ Kašpar, O.: Jezuité z české provincie v Mexiku, Olomouc, 1999, s.32-33.

²⁰ Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s.22.

²¹ Dunne, P.M.: Black Robes in Lower California (An account of the Jesuit missionaries in Baja California from 1697 to 1768), Berkley & Los Angeles, 1952, s.310.

²² Polišínský, J., Opatrný, J.: Wenceslao Link y su *Diario del Viaje* hacia el norte de la península de California. IAP, VI, 1972, s.189-199.

²³ Kašpar O.: Jezuité z české provincie v Mexiku, Olomouc, 1999.

na univerzitě v Limě, který prováděl rekonstrukci katedrály v hlavním městě po ničivém zemětřesení z roku 1746 nebo Jan Kraus (1653-1714), projektant kostelů a řadových kolejí v Buenos Aires, Córdobě a mnoha argentinských a paraguayských redukcích (jezuitské misie).²⁴

1.2.2 Matematici a astronomové

Řada jezuitů z české provincie se uplatnila v asijských misiích, kam odcházeli přes Portugalsko. Na dvoře čínských císařů byli žádáni obzvláště odborníci v matematických vědách, astronomii a hudbě. Velkého uznání došel například Karel Slavíček (1678-1735), který vedle zmíněných oborů pronikl také do tajů čínštiny. V Japonsku a Číně působil astronom a matematik Václav Pantaleon Kirwitzer (1588-1626). Na druhé straně zeměkoule v portugalské Brazílii byl od roku 1656 – po letech výuky matematiky na kolejích v Portugalsku – činný Valentin Stansel (1621-1705), autor řady astronomických spisů, stejně jako zeměměřičských učebnic či teologických traktátů.²⁵

Tichomořské Filipínské a Mariánské ostrovy administrativně podléhaly místokrálovství Nové Španělsko, které zahrnovalo území dnešního Mexika a nynější jižní státy USA. Na Filipínách působil Pavel Klein (1652-1717), autor spisů z oboru astronomie a především medicíny, které vyšly i tiskem. Klein byl také znalcem tagalského jazyka.²⁶ Zajímavostí je, že po vypovězení jezuitů roku 1767 se jezuité z filipínských misií, kteří přicházeli cestou přes Mexiko a vraceli se portugalskou cestou kolem Mysu Dobré Naděje, nedobrovolně stali prvními kdo z českých zemí obeplul celý svět.²⁷

1.2.3 Lékárníci a botanici

Jezuité patřili také mezi první botaniky na územích jimi spravovaných. Řada z nich působila jako lékárníci a někteří po sobě zanechali průkopnická díla. Jedním z nich byl brněnský rodák Jiří Josef Camel (Kamel), který od roku 1689 po sedmnáct let působil jako lékárník a léčitel v Manile na Filipínách. Ve vědecké práci se soustředil především na filipínskou flóru, která se dala využít farmakologicky. Vedle lékárny středoevropského (rakousko-českého) vzoru zde založil na přelomu let 1698/99 i botanickou zahradu. Jako první sbíral místní rostliny (jeden keřík nazval „*Myrtillus bohemica*“) a sestavoval herbáře, studoval živočichy, pořizoval jejich

²⁴ Richterová, A. a kol.: Jezuité a Klementinum, Praha, 2006.

Čeští jezuité, cestovatelé a objevitelé, výstava v předšálí Geografické knihovny PpF UK, 21.6.-22.9. 2006.

²⁵ tamtéž

²⁶ Kašpar, O., Fechtnerová, A.: Češi, Moravané a Slezané v Novém Světě v 17.-18.století, FHB 13, 1990, s.289-326.

Čeští jezuité, cestovatelé a objevitelé, výstava v předšálí Geografické knihovny PpF UK, 21.6.-22.9. 2006.

²⁷ Fochler, přednáška 19.5.2008

kresby a detailní popisy, uváděl jejich názvy v různých jazycích: domorodém, indickém, malajském, čínském, španělském a latinském. Výsledky svých pozorování, tj. kresby, pojednání, herbáře, posílal do Londýna lékárníkovi Jamesu Petiverovi (1663–1712) a přírodovědci Johnu Rayovi (1682–1705). Mnoho zpráv se bohužel cestou ztratilo. Jeho herbář, na 400 kreseb a korespondence (1695–1705) jsou uloženy v Britském Muzeu v Londýně, 260 kreseb v knihovně Katolické univerzity v Lovani v Belgii. Nejzajímavější kresby uveřejnil v letech 1702–1709 J. Petiver v publikaci *Gazophyllacei Naturae et artes*. Camel napsal 12 latinských pojednání o flóře, fauně i minerálech filipínských ostrovů včetně Luzonu. Camel zemřel v Manile 2. května 1706 na amebiózu.²⁸

Na Filipínách působil až do své smrti roku 1717 P. Pavel Klein, další autor významného farmakologického spisu - *Remedios faciles para diferentes enfermedades* (Jednoduché prostředky proti různým nemocem).²⁹

V mexické oblasti sepsal bratr laik Jan Steinhöfer, ošetřovatel a lékárník, proslavený a mnohokrát vydaný spis *Florilegio medicinal de todas las enfermedades...* (Výklad léčení všech nemocí..., México 1712).³⁰ Steinhöfer působil především v severozápadních mexických provinciích – Sonoře, Sinale, Tarahumaře a v Horní Pimerii.

1.2.4 Průzkumníci a kartografové

Misionáři z české provincie se uplatnili také při zeměpisných průzkumných výpravách do dosud málo známých oblastí a v mnoha případech jsou autory prvních geografických zpráv a map. Pro mexickou oblast to byl například Adam Gilg (1653 – před r. 1724) a jeho mapa území obývaného indiány Seri. Doprovázel také výzkumnou expedici k řekám Gila a Colorado a sepisoval slovníčky domorodých jazyků.³¹ Tamtéž působil také P. Ignác Xaver Keller, rodák z Olomouce, který je autorem Mapy Horní Pimerie a popisu misíí ve kterém jsou i informace etnografického rázu o etnickém složení obyvatelstva i interetnických vztazích. V popise vizitátora P. Baltasara je P. Keller charakterizován slovy „*Je však známa jeho povaha, více se sklonem k putování a objevování, než k péči o již objevené*“.³² V neposlední řadě zde působil i P. Jan Nentvig, který ve svém díle *Descripción geográfica, natural y curiosa de la Provincia*

²⁸ Rusek, V.: Jiří Josef Camel (Kamel), Bulletin Jezuité 2006/6.

Syslová, S.: Georgius Josephus Camel, Významný brněnský rodák, Brno, 2006.

²⁹ Kašpar, O.: Jezuité z české provincie v Mexiku, Olomouc, 1999, s.58.

³⁰ tamtéž, s.73-74.

³¹ Kašpar, O., Fechtnerová, A.: Češi, Moravané a Slezané v Novém Světě v 17.-18.století, FHB 13, 1990, s.289-326.

³² Binková S., Výzkumné cesty a činnost Adama Gilga a Ignáce Xavera Kellera v Sonoře a Horní Pomeríí, Český lid, (82), 1995, 4. s.281-292.

de Sonora por un amigo de el servicio de Dios y del Rey Nuestro Señor (Popis zeměpisných, přírodních a dalších zvláštností Sonory..., 1764) podává podrobný popis jednotlivých misí v Sonoře, především jejich zeměpisnou polohu a administrativní uspořádání. Nejvíce se věnuje misii v níž sídlil – Guasábas. V jeho popisu se seznamujeme s přírodním prostředím misie, dozvídáme se jaké se tam pěstovaly plodiny a jaké byly podmínky pro chov koní a dobytka, ale také o nebezpečí, které představovali Apačové a jaké by – nebýt právě Apačů - byly možnosti těžby stříbra. Zmiňuje se také o zlatě, kamenci, sádrovci a jiných nerostech.³³

Severní oblast Kalifornie prošel a ve svých zprávách týkajících se především možností založení nových misí zachytil Václav Link. Velmi ojedinělým dílem je pak *Codex pictorius mexicanus* (Mexický obrázkový kodex, 1760), ve kterém Ignác Tirsch, rodák z Chomutova, zachytil svá pozorování z pobytu v Novém Španělsku a zvláště pak v Dolní Kalifornii, kresby doplnil krátkými nadpisy a případně i popisky.

Podobným způsobem jako v Mexiku se uplatňovali jezuité z české provincie i na jihoamerickém kontinentu. Zeměpisný zájem byl vedle Samuela Fritze, autora první mapy Amazonky³⁴, patrný i u jeho druha v hornomaraňonských misích J.V. Richtera (1652-1696), který byl zabit při indiánském povstání roku 1696.³⁵

1.3 Kristianizace obyvatel a zakládání misí

Již samy počátky objevování a dobývání amerického kontinentu byly zcela logicky spjaty s pokusy o kristianizaci a evangelizaci domorodého obyvatelstva. Poprvé přicházejí duchovní do Nového světa již s prvními objeviteli a dobyvateli a jsou to obvykle dominikánští mniši. Na počátku 16. století se začínají ve španělské Americe usazovat františkáni. Cortéz si vyžádal františkány přímo od Karla V. s poukazem na to, že je to řád v jehož regulích je předepsaná chudoba, a tudíž nebude dáván domorodcům špatný příklad při pohledu na přepych a rozmařilost prelátů. Po nich přicházejí augustiniáni, karmelitáni a posléze jezuité.³⁶

Jezuité nežili v kláštorech s uniformitou modlitby a s uniformními zvyky, a navíc byli rozesíláni takřka po celém světě, a proto Ignác z Loyoly hovoří o jednotě ducha a srdcí, i když

³³ Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991, s. 121-122.

³⁴ více: Šimková-Broulová, K., Šimek, V.: Samuel Fritz: české stopy na březích Amazonky, Příbram, 2002.

³⁵ Kašpar, O., Fechtnerová, A.: Češi, Moravané a Slezané v Novém Světě v 17.-18.století, FHB 13, 1990, s.289-326. Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s.192

³⁶ Kašpar, O.: Jezuité z české provincie v Mexiku, Olomouc, 1999, s.27.

ví, že tato jednota se musí neustále upevňovat, neboť se neustále rozvolňuje.³⁷ Neobvykle flexibilní evangelizační strategie Tovaryšstva byla podložena znalostí místních poměrů, aktivní znalostí místního jazyka i tím, že představitelé Tovaryšstva nenosili specifický oděv a namísto toho se vždy přizpůsobovali vzezření duchovenstva té oblasti, v níž právě působili.³⁸

Z politických, misijních i hospodářských důvodů připadli Španělé záhy na myšlenku přemístit domorodé obyvatelstvo do blízkosti španělských měst. Formálně bylo rozhodnutí zdůvodňováno hlavně péčí o duši a hmotné potřeby domorodců. Shromáždění indiánů v nových obcích zbavovalo misionáře nutnosti podnikat dlouhé cesty a vedlo ke koncentraci rozptýlených pracovních sil. Ve svých důsledcích měl tento vývoj za následek i vyklizení velkých ploch půdy, která pak byla k dispozici pro přidělování kolonizátorům.³⁹ Soustředit indiány trvale do jednoho místa nebylo v chudších oblastech - jako byla Dolní Kalifornie - pro nedostatek obživy možné, proto se zde jednotlivé skupiny pravidelně střídaly.

Běžnou praxí všech misionářů byla metoda „*the clean sweep*“, tj. dočista zlikvidovat starý způsob života. Konvertité se ho měli zcela vzdát. Smyslem řeholníků byla snaha vyvarovat se synkretismu pohanských a křesťanských prvků. Svým působením se zaměřovali především na děti. Ty se měly stát apoštoly nové víry ve svých domovech.⁴⁰ Při kristianizaci indiánů se obvykle postupovalo tak, že v nově založené misii byla víra šířena mezi indiány z nejbližšího okolí (se snahou, aby se natrvalo usazovali buď přímo v misii, nebo v její bezprostřední blízkosti, což ovšem ne vždy bylo snadno uskutečnitelné, zvláště v podmínkách nehostinné Kalifornie) a potom, prostřednictvím kratších nebo delších výprav, byli pro víru získáváni i domorodci z větších vzdáleností, kteří za tím účelem do misie občas docházeli. Toto obrácení na křesťanství se dělo pokojnými prostředky, vysvětlováním a výukou. Ovšem v případě, že „pohanští“ indiáni ohrožovali bezpečnost a životy indiánů pokřtěných, misionáři neváhali uchýlit se k metodám méně mírumilovným, od zastrašování až po povolání vojenské síly.⁴¹

J. V. Richter působící v Peru o zakládání osad píše v roce 1685: „*Zatím je jisto, že bez darů se nic nepořídí a že více než puškami a vojenskými zbraněmi dosáhne se tu jedinou sekerou nebo nožem*“⁴² a v dopise z roku 1686: „*Redukce se zde zakládají takto: Vezme se několik vojáků*

³⁷ Pouthier, J.L.: *Mou misii je celý svět*, Kostelní Vydří, 2006, s.81.

³⁸ Wright, J.: *Jezuité misie, mýty a dějiny*, Brno 2006, s. 74.

³⁹ Polišínský, J. a kol.: *Dějiny Latinské Ameriky*, Praha, 1979, s. 148.

⁴⁰ Kubíková, J.: *Křesťanské misie v 16.-18.století*, Brno, 2001, s. 18

⁴¹ Binková, S.: *Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska*, kandidátská práce, Praha 1991, s. 144, pozn. 47 a 48.

⁴² Kalista, Z.: *Cesty ve znamení kříže*, Praha, 1941, s.50.

spolu s (několika) indiánskými lučištníky a ti, přiblíživše se k nepřátelskému kmeni, hledí několik (jeho příslušníků) zajmouti; zajatce odvedou s sebou a vyučí je v jazyku inguianském, aby jim mohli dělat tlumočníky; ti pak se s knězem vrátí ke svým soukmenovcům a vyloží jim, s jak mírumilovnými úmysly Otcové k nim přicházejí. A tak se stává, že, získání drobnými dary, odkládají svoji divokost a pojednou dobrovolně přicházejí ke knězi, přinášejíce mu zase navzájem dary svoje, to jest papoušky nebo podobné věci, aby od něj dostali sekyry, nože a háky; při tom je naši domácí indiáni ujistí, že Otcové s nimi nenakládají špatně, že smějí zpívat, tančit atd. a (divoši) pochopí, že to, co po nich Otcové podle zákona božího žádají, je věc rozumná. A zpozoroval jsem, že tito indiánští divoši jsou zatvrzelí, pokud se bojí, že se jim sáhne na jejich život, svobodu a majetek, jakmile (však) vidí, že žádné takové nebezpečí jim nehrozí, krotnou tak, že sami ze sebe nabízejí knězi velmi štědře svoje práce a co jim urodila země. Železa, které je zde velmi drahé, za 5 a 6 zlatých, si cení indiáni tím více, čím více je tu zapotřebí ke kácení lesů, aby se mohla zasít kukuřice, banány a yuca; proto je nad zlato vzácnější.“⁴³

Jezuitské redukce měly pravidelný půdorys, široké pravoúhlé ulice, hlavní náměstí s kostelem. „Všechny redukce byly postaveny podle jednoho plánu. Bylo to veliké pravoúhlé prostranství, na jehož jedné straně bylo prostorné náměstí a z něj vycházely v řadách v pravém úhlu ulice domů. Uprostřed stál kostel, často budova nádherná. Stál tu také Cotiguazu – domov pro vdovy, chromé a jinak postižené, byla tu nemocnice, škola a velká zahrada. Každá redukce byla ekonomicky nezávislá, obdělávala se tu půda, byl tu dobytek. Kdo byl zdrav musel pracovat denně 8 hodin. Lidé ale měli pro radost i své vlastní zahrádky. Pracovalo se nejen na církevní půdě, ale jezuité zavedli i mnoho řemesel. Zato byly obyvatelům redukcí zajištěny všechny životní potřeby: ubytování, oblečení, jídlo, náradí, výchova a učební obory pro jejich děti. Dále tu byla penze pro staré lidi, zabezpečení při nemoci a úrazech, péče o vdovy a sirotky a také o volný čas. Pracovní den začínal asi v 9 hodin po mši a končil asi v 16 nebo v 17 hod odpoledne. V neděli kromě mše byly nešpory, růženec a schůzky sbratření. Bohoslužebné obřady byly provázeny hudbou a zpěvem a podle svědků byly konány s vážností a důstojně. Křesťanské svátky se slavily s velkou okázalostí. Život tu byl klidný, šťastný a dobře organizovaný. Kázeň byla přísná a tvrdá, ale ne krutá. Každé redukci stál v čele otec jezuita, který tu byl pánem. Indiáni byli voleni za dohlázkáře a předáky, a skupina mladých lidí v kongregaci Archanděla Michaela pečovala o klid a bratrskou jednotu. Slabinou tohoto velkolepého projektu byla výchova k přílišné pasivitě indiánů. Jezuité neudělali nic pro to, aby ve svých ovečkách pěstovali smysl pro iniciativu

⁴³ Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s.66.

a nezávislost. Zdálo se, že jim spíš vyhovuje, když kolem sebe mají poddané učenlivé děti, než aby je vycvičili k dospělosti, kdy člověk samostatně rozhoduje a jedná. Víc než sto let takto jezuité ovládali situaci v redukcích. Nepřipravili ani jednoho kandidáta pro kněžství, nezavedli řád pro zbožné ženy nebo jeptišky. Tato politika se jim vymstila, když byl jezuitský řád zrušen a misionáři byli vyhnáni z misií. Indiáni neměli potřebnou sebekázeň a sílu k vlastnímu vůdčímu řízení svých věcí, aby se sami udrželi v nepřátelském světě. Redukce zanikly a do konce 18. století nezbylo z tohoto vynikajícího díla nic. Vše pohltila džungle.“⁴⁴

1.3.1 Vztah původního obyvatelstva a misionářů

V novodobých studiích je kladen důraz na vztahy mezi Evropany a domorodci a misie jsou studovány jako místo vzájemné kulturní, náboženské a sociální výměny. Misie byly často pro domorodce místem nezdravým a v některých případech velmi vykořisťujícím. Důvody proč domorodci opustili svůj tradiční způsob života ve prospěch misií jsou různé - například touha po něčem novém, spojenectví proti nepřátelům nebo získání nového materiálního zboží přivezeného Španěly. S postupem času, kdy nově přivezený dobytek spásl zdroje potravy, a choroby a migrace snížily počet obyvatel vesnic, zanechavše je zranitelné vůči útokům zvenčí, se misie stávaly jedinou možnou volbou. Indiáni ztratili víru ve svůj tradiční způsob života a nebyli se schopni vyrovnat s měnícími se poměry. Navíc politický, sociální a obchodní systém i síť slavností se zhroutily.⁴⁵

Jezuité vystupovali proti všemu nekřesťanskému, hlavně proti původním náboženstvím, místním šamanům a mnohoženství. Ztráta původních hodnot, jistot, vazeb a nakonec i jazyka vedla k postupnému rozkladu společnosti. Obecně byl proto život v misiích brán indiány jako útok proti posledním zbytkům starého života. Obyvatelstvo bylo značně zdecimováno bezprostředními důsledky conquisty, pracovním vypětím a nemocemi.⁴⁶ Misionáři často naráželi na odpor a nepochopení svých dobrých úmyslů a stávali se obětmi vzpour domorodců či krutých praktik kanibalů.⁴⁷

Evropané plní ideálů přicházeli s představou, že změni vzezření domorodců, způsob jejich chování i myšlení k obrazu svému. Ke křesťanské konverzi přidávali požadavek na poevropštění novokřtěnců a měnili jejich vnější podstatu co se týče oblečení, stravy

⁴⁴ Kubíková, J.: Křesťanské misie v 16.-18. století, 2001, s.78-80.

⁴⁵ Jackson, R.H., Gardzina, A.: Agriculture, drought, and chumash congregation in the California missions (1782-1834), EHN, (19), Měxiko, 1999, s.69.

⁴⁶ Polišíenský, J. a kol.: Dějiny Latinské Ameriky, Praha, 1979, s. 148.

⁴⁷ Kašpar, O.: Jezuité z české provincie v Mexiku, Olomouc, 1999.

a každodenních aktivit. Věřili, že lidé kteří vypadají a chovají se více evropsky budou také myslet a věřit jako Evropané.⁴⁸ Domorodci pro řadu misionářů nepředstavovali lidské bytosti, pokud pro ně nebyli rovnou zvířata, pak je pojímali spíše jen jako objekty svého působení a jejich obrácení na víru jako míru úspěchu své práce.⁴⁹

Prvotním úkolem byla kristianizace domorodců. Pro ilustraci cituji úryvek z listu Boryně ze Lhoty: „Uplynulo již třiadvacet let, co jsem nedostal z Čech žádného dopisu. Žiji, chvála Bohu, mezi tolika nebezpečími života doposud zdráv a bez úhony. Dostalo se mi údělem území Mobimů. Tu jsem pod ochranou sv. Pavla apoštola založil novou misii. A stálo mně mnoho a dlouhotrvající námahy obrátit tyto divochy ke křesťanství. Nyní vedou již vespolek civilizovaný život a jsou všichni křesťany“ (Peru, 3.11.1720).⁵⁰

Dalším úkolem misie byla příprava obyvatel pro začlenění do koloniální správy a využití jejich země pro ekonomické cíle. Na příkladu P. Nentviga lze ukázat i ztotožnění se zájmy španělské koruny, které vyplývá nejen ze značné pozornosti, jakou věnuje možnostem těžby drahých kovů, ale i z jeho postoje k domorodému obyvatelstvu, který je pozitivní jen v těch případech, kdy se indiáni dobrovolně podrobují nejen nové víře, ale jsou ochotni i pracovat ve prospěch evropského panovníka. V opačném případě neváhá doporučit poměrně drastická opatření, která by ve svých důsledcích vedla nejen k likvidaci kultury jednotlivých kmenů (jak tomu bylo v souvislosti s kristianizací a asimilací nativního obyvatelstva takřka pravidlem), ale v případě Pimů a Seriů i k úplnému zlikvidování celých etnik jako takových.⁵¹

Indiáni se často bránili životu v misiích také z důvodu častého výskytu epidemií, ke kterým koncentrace obyvatelstva napomáhala. Boryně ze Lhoty píše z Peru: „Misie sv. Pavla čítá tisíc devět set duší, před několika lety bylo jich dva tisíce pět set, ale neustálé epidemie jejich počet zmenšily“. (3.11.1720)⁵² To, že důležitější než život pozemský byl život věčný ilustruje poznámka J.V. Richtera při epidemii neštovic: „Mnoho lidí zemřelo a doufám, že všichni došli spasení; neboť Chuanové předešli nákazu náležitou zpovědí a 600 jsem udělil poslední pomazání.“ (1685)⁵³

⁴⁸ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s.178, online.

⁴⁹ Kašpar, O.: Nový svět v české a evropské literatuře 16.-19. století, Praha, 1980, s.75.

⁵⁰ Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s.97-98.

⁵¹ Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991, s. 124.

⁵² Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s.97-98.

⁵³ tamtéž, s. 49.

1.3.2 Svobodný nebo misijní život

Všichni Španělé, misionáři, kolonisté nebo vojáci, představovali pro indiány jeden symbol útlaku, od kterého se je třeba osvobodit, aby bylo možné zachovat svůj způsob života a svoji svobodu. Pro indiány, kteří byli zvyklí sociální svobodě prakticky bez omezení, bylo velice složité přizpůsobit se disciplíně života v uzavřené obci, spravované na základě norem a morálních pravidel, které se jim zdály nesmyslné. Zákazy polygamie a konzumace alkoholických nápojů se jim protivily. Křesťanská zásada „modli se a pracuj“ mohla uspokojit jen samotného misionáře, jehož dílem misie byla.⁵⁴ Požadavek pracovitosti indiáni často nesplňovali a proto se v listech misionářů často objevují stesky na „lenost“ indiánů. „*Muži jen líně posedávají, věnují se oštěpům a jdou na lov, ze kterého často nic nepřinesou a vrátí se hladoví a jejich ženy jim musí dát najíst*“.⁵⁵

Příčiny indiánských povstání se různily, ale stále trvajícím napětím bylo vyvoláváno především odporem proti organizovanému způsobu života v misiích. Tak se misionáři dostávali do konfliktů s indiány hned na počátku své práce, protože jednou z podmínek úspěšné misijní činnosti bylo soustředění rozptýleně žijících indiánů do misijních obcí. Podle slov Josefa Neumanna „*indiáni byli dychtiví volnějšího způsobu života*“.⁵⁶

V díle věnovaném misiím v Grónsku (vydáno v roce 1770) David Cranz píše, že „*Grónané nejsou nestoudní, hrubí, divocí, barbarští nebo ukrutní, ale lidé pokorní, klidní a zbožní... Žijí v přírodním a svobodném stavu (in Statu naturali et liberato)... Přestože v našich očích vedou ubohý a namáhavý život, jsou spokojeni a neusilují získat víc, než co mají Proto se také nemusí bát válek, násilí, nespravedlností ... a mohou ve svých ubohých chatrčích spát tak klidně jako kníže ve svém opevněném paláci*“.⁵⁷ Potvrzuje tak slova P. Baegerta o kalifornských domorodcích zmiňovaná dříve. Stejný vztah ke svobodě byl i v Jižní Americe, odkud J.V. Richter napsal o kmeni z okolí Orinoka: „*U tohoto lidu nad jiné divokého má ovšem největší cenu svoboda, takže jí dává přednost přede vším jiným, byť to bylo i lepší, jsa při všech svých bédách plně spokojen, může-li jen žít volně a bez zákona*“ (18.8.1685),⁵⁸ a na Filipínách jak dosvědčuje Malínský (1737): „*Zdá se mi, že je to výsledek právě jejich nepochopitelné prostomyslnosti, že žijí i ve své krajní nouzi bez starosti a spokojeně a, mají-li doma na tři nebo*

⁵⁴ Roedl, B.: Joseph Neumann, Historia de las Sublevaciones Indias en la Tarahumara. Praha, 1994 s.64

Kašpar, O.: Nový svět v české a evropské literatuře 16.-19. století, Praha, 1980, s.79.

⁵⁵ Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 35.

⁵⁶ Hanáková, M.: Otázky kolem života a smrti českého misionáře I.X. Kellera, Český lid, 82, 1995, 4, s.298.

⁵⁷ Cranz, D.: Historie von Grönland. In: Křížová, M.: Ideální město v divočině, Praha, 2007, s.125.

⁵⁸ Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s. 57.

čtyři dny zásobu rýže, ryb a tabáku, cítí se šťastnějšími než všichni ostatní lidé na světě. Sami sebe si vysoko cení, jeden druhému se těžce podrobují a ještě tíže druhému za nějakou pevně stanovenou mzdu slouží. Než přijali křesťanství, byl každý z nich dokonalým pánem sebe sama, ...protože veškerou poslušnost považovali za opovrženíhodné otroctví“.⁵⁹

1.3.3 Jezuitské misie v Novém Španělsku

Ve sféře španělského vlivu působili členové Tovaryšstva od roku 1581 na Filipínách. Na Floridě, kde jich několik neúspěšná misie připravila roku 1569 o život. Od roku 1567 byli jezuitští misionáři v Peru.⁶⁰ Větší nadějí než misie na Floridě se stalo Mexiko, kde se španělští kolonisté dožadovali škol pro své děti. Skupina patnácti jezuitů, která následovala první vyslance dorazila do města Mexiko 28. září 1572. Během několika let zde vznikly tři koleje a do konce století bylo otevřeno dalších osm v různých částech Mexika.⁶¹ Před nimi tu působily tradiční misionářské řády – dominikáni, františkáni a augustiniáni. Vzhledem k tomu, že každý klášter měl vyměřené okolí, ve kterém nebylo dovoleno stavět jiné kláštery museli dostat vzhledem k hustému zastavění města Mexika jezuité výjimku. Města byla kněžími a mnichy nasycena dostatečně zato v pohraničních oblastech byla ještě velká místa bez křesťanského osídlení, ale s množstvím potencionálních oveček z řad domorodého obyvatelstva. Filip II. již v původní listině z roku 1571, kterou svolil k odjezdu jezuitů, stanovil jako hlavní cíl jejich působení: „*obracení a výchovu indiánů*“, ale až po roce 1591 se úsilí řádu obrátilo i do oblastí ležících na periferii španělských držav. Do té doby se věnovali organizaci vyššího školství ve významných městských střediscích a péči o koloniální elity. Celkem založili v severním pohraničí 133 misijních osad, jakkoli některé z nich měly jen krátké trvání.⁶² Podrobněji se misiím v Kalifornii budu věnovat později.

1.4 Neúspěchy a vypovězení

Jezuité platili ze svých statků, zemědělství a výroby menší daně a malé či žádné desátky v porovnání se soukromými konkurenty, proto měli řadu odpůrců.⁶³ Jejich situaci navíc komplikoval vedle potíží s domorodým obyvatelstvem též střet zájmů s kolonisty, příchod konkurenčních žebavých řádů, případně i vlastních jezuitských misíí vyslaných pod ochranou

⁵⁹ Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s. 155.

⁶⁰ Wright, J.: Jezuité misie, mýty a dějiny. Brno, 2006, s.74-75.

⁶¹ Brodrick, J.: Rozšíření jezuitů (1556-79), Olomouc, 2005, s.129

⁶² Křížová, M.: Ideální město v divočině, Praha, 2007, s.51-52.

⁶³ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s.373, online.

jiných států (portugalské, španělské, francouzské misie).⁶⁴ V jižní Americe pracovali Otcové s velmi malým úspěchem od roku 1549. V Brazílii usilovali o obrácení domorodých kanibalů a mírnění krutosti a hrabivosti bílých kolonistů a mesticů, kteří viděli v domorodcích stvoření, která je možno usmrcovat nebo odvádět do otroctví. O kolonistech píše páter Azpilcueta, že *„nejdou lepší než divoši, které ukrutně pronásledují, ba často ještě horší.“* Od svého příchodu do Brazílie až do vyhnání markýzem Pombalem roku 1759 jezuité úporně bránili práva pohanských i křesťanských indiánů a stavěli se všemi prostředky, které měli v moci, včetně odvolávání se na portugalskou justici, proti vykořisťování „děti přírody“ civilizovanými chamtivci. Jediným blahodárným výsledkem této politiky, za kterou se dostalo misionářům mnohého nactiutrhání a nepřátelství, bylo, že *„velká portugalská država v Jižní Americe byla ušetřena ukrutnosti válek s divochy, které poznačily dějiny usazování anglických kolonistů v Severní Americe“*.⁶⁵

Nevraživost vůči jezuitům vyústila roku 1767 v jejich vyhnání ze všech španělských držav a později i ke zrušení řádu.

⁶⁴ Wright, J.: Jezuité misie, mýty a dějiny, Brno 2006, s. 74.

⁶⁵ Brodrick, J.: Rozšíření jezuitů (1556-79), Olomouc, 2005, s.137-142.

2 Misie v Dolní Kalifornii – edice pramenů a literatura

Řada původních rukopisů byla zpřístupněna díky novodobým vydáním v souborech listů a dokumentů či jako faksimile. Ernest J. Burrus a Félix Zubillaga vydali soubor dokumentů o jezuitských misiích severozápadního Mexika (*El nordeste de México documentos sobre las misiones jesuíticas 1600-1769*). V těchto listech je zemědělství zmiňováno spíše okrajově, nejčastěji ve výčtech vizitátorů, kde je udána pro jednotlivé misie výše sklizní a počet zvířat v misiích.

Miguel León-Portilla vydal *Historia natural y crónica de la antigua California* (Přírodní dějiny a kroniku staré Kalifornie) od Miguela Leóna del Barca (1706-1790). Jde o nezastupitelný zdroj informací o původní Kalifornii jehož rukopis čítá v originále na 616 stran (216 přírodní dějiny, 76 etnologické a lingvistické poznámky, 193 pokračování kroniky misí v návaznosti na Venegase a Burriela a posledních 131 stran jsou dodatky).⁶⁶ Ve svých záznamech zachycuje události od roku 1752 do roku 1768, původně se věnoval dodatkům a opravám dříve napsaného trojdílného spisu *Noticia de la California y de su conquista temporal y espiritual hasta el tiempo presente* (Zpráva z Kalifornie a jejího dobytí světského i duchovního až do současnosti, Madrid, 1757), který na základě zpráv získaných od druhých sepsal Miguel Venegas a přepracoval Andrés Marcos Burriela. Proto byl původní název *Adiciones y correcciones a la Noticia de Miguel Venegas* (Doplňky a opravy ke Zprávě od Miguela Venegase), který ve vydání z roku 1973 (Mexiko) figuruje pouze v podtitulu.

Del Barco působil v misiích Dolní Kalifornie třicet let, od přelomu let 1738-1739 až do vyhnání jezuitů. Svě dílo psal asi v letech 1773-1780 v Boloni, kam se dostal asi v polovině roku 1769 a kde také nakonec, roku 1790 ve svých osmdesáti čtyřech letech zemřel. Jeho dílo, které bylo poprvé publikováno téměř dvě století po sepsání, je významným zdrojem informací o původním obyvatelstvu, jeho zvycích, životě i jazyku a o okolní přírodě i chodu misí.⁶⁷

Del Barco byl nejen výborným pozorovatelem, ale i vypravěčem a tak jsou jeho přírodní dějiny dodnes velmi zajímavé a čtivé. Jeho pozorovací talent a hloubavost lze uvést na příkladu jeho úvahy jaké povahy je skunkův zápach. Poměrně obsírně se snaží vyvrátit obecné mínění, že jde o moč tohoto zvířete a svoji teorii zakládá na tom, že v tom případě by musela být k nalezení nějaká tekutina ze zvířete vycházející, neb se živí dostatečně šťavnatou stravou jako jsou housenky, vejce a krev drůbeže a navíc pije vodu. Z toho všeho usuzuje, že musí vydávat úměrně

⁶⁶ León-Portilla M.: Barco, M.L.: *Historia natural y crónica de la antigua California*, México, 1973, XXX.

⁶⁷ tamtéž, XIV-XXXI

tekutin své velikosti a příjmu této stravy, ale vzhledem k tomu, že žádnou tekutinu při útoku skunka nikdy neviděl, rozvíjí teorii o částicích plynu a dokonce o jeho zahuštění až k hmatatelnosti.⁶⁸

Dalším zdrojem informací jsou dopisy Jakoba J. Baegerta (*The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751*), které vydal D.B.Nunis a přeložila E. Schulz-Bischof. Baegert, který byl původem z Alsaska, vstoupil do řádu v roce 1736 a v roce 1751 odjel do Dolní Kalifornie, kde prožil více než sedmáct let.⁶⁹ Působil převážně v misii San Luis Gonzaga Chiriyacui. Řada jeho poznámek se týká jeho života v misii, často zmiňuje možnosti vylepšení zdejšího života, při využití evropských znalostí a dovedností, a ještě častěji si stěžuje na chování domorodců. Baegert je jedním z nejkritičtějších autorů, ale přesto v jednom ze svých dopisů vypisuje proč má raději misie v Kalifornii než ty na pevnině. Jako první uvádí malý počet Španělů, i to, že i v tak malém množství je řada těch co svádí indiánky a dává špatný příklad. Dále, že místní indiáni nepijí víno ani nic co by je učinilo opilými na rozdíl od jiných misí. Dalším důvodem je, že mnoho jiných misí obklopuje velká a otevřená krajina a indiáni do misie přicházejí a odcházejí jak se jim zachce, za prací do dolů atp. což je v Kalifornii vzhledem k podmínkám země nemožné. V neposlední řadě tu nejsou obchodníci a jim podobní, kteří si hledí jen zisku a často jsou špatnými křesťany.⁷⁰

V oblasti Dolní Kalifornie působil v misiích Santiago a San José del Cabo v letech 1755-1768 Ignác Tirsch, jehož - *Codex pictorius mexicanus*, (Obrázkový kodex), psaný a kreslený na papíře z konce 18. století, čítá 46 fólií, z nichž 39 je o rozměru 470 x 314 mm a sedm o rozměrech přibližně 349 x 224 mm, s jistými odchylkami. Jeho základem jsou barevné kolorované kresby doplněné víceméně stručnými popisky. Z celkového počtu 47 ucelených kreseb je 20 fólií věnováno novošpanělské a kalifornské flóře a fauně a 27 zachycuje (kromě několika vyobrazení architektury) hlavně scény ze života domorodého obyvatelstva Dolní Kalifornie – jak indiánů pohanských, tak kristianizovaných – a ze života misí, ale zobrazuje i výjevy z hlavního města Mexika a jeho španělské či kreolské obyvatelstvo a jeho černošské i indiánské služebnictvo. Výjimečně je zachyceno i prostředí venkova z okolí hlavního města a z provincie Sonory. Význam a přínos Tirschových pozorování vynikne především při srovnání

⁶⁸ Barco, M.L.: *Historia natural y crónica de la antigua California*, México, 1973, s.14-17.

⁶⁹ Adam T.: *Germany and the Americas: culture, politics, and history*. Santa Barbara, 2005, s.111.

⁷⁰ Baegert, J.J.: *The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751*, Los Angeles, 1982, s.214.

s podobnými snahami jeho současníků, především Miguela del Barca a Jakoba Baegerta. Tirsch jako jediný doplňuje své poznámky výtvarným doprovodem, na druhou stranu Barco i Baegert podávají podrobnější informace. Spojením těchto pramenů získáváme poměrně ucelený obraz kalifornské flóry a fauny a života v misiích.⁷¹ Tirschovy kresby doplněné komentářem vydal D.B. Nunis (*The drawings of Ignacio Tirsch a Jesuit missionary in Baja California*).

Množství zemědělsky využívaných rostlin popisuje ve své knize José de Acosta, který působil jako misionář v Peru. Po svém návratu do Španělska sepsal *Historia natural y moral de las Indias* (Přírodní a mravní dějiny Indií, 1590). Geograficky se neomezuje pouze na oblasti Peru, ale často zmiňuje i oblasti Nového Španělska. Ve svém popise se věnuje nejen místním rostlinám a živočichům, ale v hojné míře též těm, které dovezli Španělé a které upřednostňuje před místními, zároveň se zamýšlí nad potenciálními možnostmi jejich pěstování v Novém světě. V práci cituji z anglického vydání *Natural and moral history of the Indies* editovaném Jane E. Manganovou, s úvodem Waltra D. Mignola.

Dalším autorem, který se často zmiňuje o zemědělství je dominikán Thomas Gage, který působil v Novém Španělsku v 17. století a po návratu do Anglie konvertoval k anglikánství. Ten publikoval v roce 1648 knihu *A New Survey of the West Indies* (Nový průzkum Západních Indií) „aby sdělil co viděl a ví k potřebě a užitku svých anglických krajanů“. Píše v ní o neshodách španělské církve s kreoly, o podmínkách a způsobu místního života, o zneužívání moci proti indiánům a o jejich zotročení⁷²

Pokud se týká odborné literatury věnované Dolní Kalifornii nejvíce jsem čerpala z knihy *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768* (Conquista a akulturace v jezuitské Kalifornii) od Ignáce del Ría, a z knihy *The natural & human history of Baja California* (Dějiny přírody a člověka Dolní Kalifornie) od Homera Aschmanna. Tato kniha vychází z několika rukopisů misionářů, zvláštní pozornost je věnována rostlinám a živočichům poskytujícím užitek, v poslední části je vedena polemika o zkamenělinách vyskytujících se v Kalifornii a jejich vztahu k potopě světa.

Z knih týkajících se obecněji problematiky jezuitů jsem využila nejčastěji následující publikace: *Jezuité z české provincie v Mexiku* od Oldřicha Kašpara, *Ideální město v divočině* od Markéty Křížové, kandidátskou práci Simony Binkové - *Historické a etnografické prameny*

⁷¹ Binková, S.: *Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska*, kandidátská práce, Praha 1991, s. 148-149.

⁷² Sebens, H.: Gage, Thomas - Historical Text Archive, 2003, online.

bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska. Často také uvádím citace z dopisů uvedených v knize Zdeňka Kalisty - *Cesty ve znamení kříže*. Jako inspirace mi též posloužily výstavy uspořádané při příležitosti 450. výročí příchodu jezuitů do zemí Koruny české: *Jezuité a Klementinum* (konané roku 2006 v Klementinu) a *Čeští jezuité, cestovatelé a objevitelé* (výstava uspořádaná v předšálí Geografické knihovny PřF UK, 2006). Řada dalších knih a článků citovaných v práci je uvedena v seznamu literatury.

Informace jsem vyhledávala také na internetových stránkách, zde jsem využila také projektu vyhledavače Google: books.google.com, v jehož rámci jsou online zpřístupněny některé publikace či alespoň jejich části, například knihy od Harry W. Crosbyho *Antigua California: mision and colony on the penninsular frontier, 1697-1768* (Stará Kalifornie: misie a kolonie na hranici poloostrova) a *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492* (Pokolumbovská výměna: Biologické a kulturní následky roku 1492).

3 Dolní Kalifornie

„Oba břehy Kalifornie jsou lemovány ostrovy, které jsou stejné jako jejich babička Kalifornie, což znamená, že jsou to kupy kamení a trnitých keřů bez vody.....Kalifornie není zemí, ale ve srovnání s Alsaskem skutečným očištěm pokud ne přímo peklem, jak někdy říkávám“.

Jakob Baegert⁷³

3.1 Zeměpisná charakteristika

Jižní Kalifornie se odděluje od mateřské pevniny na 32° s.š. a zatímco její délka činí 1260 km, její šířka sotva dosahuje 90 km. V minulosti byla velmi izolovaná od svého okolí především kvůli mořské úžině (dnes zvané Kalifornský záliv), která ji odděluje od zbytku Mexika a poušti Altar (táhnoucí se na severozápad od Sonory), jež znesnadňovala přístup po pevnině. Samotný poloostrov je rozdělen horským pásmem, které odděluje dvě rozdílná prostředí. První jsou příkré svahy vedoucí k zálivu, které dosahují sotva průměrné šířky 5 km, z druhé strany – tichomořské – je pruh země širší a svahy klesají pozvolně. Tento příbřežní pás je sušší než pás při pobřeží zálivu a vždy nabízel nedostatečné možnosti pro lidské osídlení.⁷⁴

Převládající klima je horké a suché, se čtyřmi až pěti měsíci extrémního tepla a mírnou zimou. Průměrně srážky na jih od 29° s.š. dosahují 100-500 mm ročně, ale s výjimkou vyšších oblastí mezi 26° a 26°30' - oblastí kde byly misie Nuestra Señora de Loreto Conchó, San José de Comondú, La Purísima Concepción de Cadegomó - obvykle méně než 100 mm. Další misie byly zakládány v okolí 22° na jihu poloostrova u La Paz. Deště nepřicházejí vždy se stejnou intenzitou a příležitostně nastává dlouhé období sucha. Režim větrů je sezónní, založen na střídání letních jihovýchodních a zimních severozápadních monzunů. Od září a října se tvoří cyklónové poruchy se silnými dešti a větry, které v pobřežních oblastech způsobují velké škody a činí plavbu v okolí nebezpečnou.⁷⁵

Z celkové rozlohy 14 474 700 ha zabírají pouště a polopouště téměř 12 mil. ha, pouhých 2,5 mil. ha se sdružuje pod horské celky, které zahrnují asi 300 tisíc ha lesních porostů. Pro zemědělství je půda vhodná na méně než 2,9% celkové rozlohy.⁷⁶ K tomu je nutné přičíst téměř totální absenci stálých vodních zdrojů. Výskyt vody závisí na srážkách, které jsou nepravidelné a často v podobě průtrže mračen, pak se lze v poušti setkat s velmi prudkou

⁷³ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.134.

⁷⁴ Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 25.

⁷⁵ tamtéž, s. 26.

⁷⁶ Cárdenas de la Peña, E.: Visión y presencia de Baja California in: Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 26.

přívalovou vodou. Po deštích zůstávají dočasné tůně, ale tyto stojaté vody postupně vysychají a téměř vždy vyschnou před novou zimou – tj. dalším obdobím dešťů.⁷⁷

Na území mexické Kalifornie se dnes rozkládají dva státy – Baja California (Dolní Kalifornie) a Baja California Sur (Jižní Dolní Kalifornie). Pod 30°s.š. se nalézají dvě biotické oblasti – jihokaliifornská a sanlucarská. První z nich zabírá téměř celý poloostrov včetně sousedních ostrovů. Je charakteristická svojí extrémní vyprahlostí (řadí se mezi nejsušší oblasti Ameriky), vegetace se zde skládá z xerofytních rostlin, převážně kaktusovitých,⁷⁸ místní faunu zastupují veverka, krysy, netopýři, králíci, zajáci, jeleni, kojoti, dříve bývala rozšířena také puma a vidloroh americký.⁷⁹

Sanlucarská oblast se nachází v jižní oblasti. Zahrnuje horské části s vrcholky až 2000 m n.m, kde v létě zde vznikají tropické bouře a v zimě deště. Xerofytní rostliny rostou na příbřežních planinách, ale ve vnitřních horách se nacházejí oblasti hustě porostlé opadavou vegetací. V nejvyšších horách, jako například v horách La Laguna a San Lázaro jsou lesnaté porosty pinií a dubů. Rostlinnými zástupci oblasti jsou převážně sukulentní rostliny⁸⁰. Za dešťů stačí jen pár dní, aby se množstvím rostlin změnil vzhled krajiny. Živočichové se tu obecně vyskytují stejně jako v jihokaliifornské oblasti.⁸¹

⁷⁷ Río, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984, s. 26-27.

⁷⁸ Nejzastoupenějšími rostlinami zde jsou gobernadora (*Larrea tridentata*), cardón (*Pachycereus pringlei*), cholla (*Opuntia cholla*), pitahaya agrio (*Stenocereus gummosus* syn. *Machaerocereus gummosus*), pitahaya dulce (*Stenocereus thurberi* syn. *Lemaireocereus thurberi*), ocotillo (*Fouquieria splendens*), cirio (*Idria columnaris* Kellogg syn. *Fouquieria columnaris*), palo verde (*Cercidium microphyllum* a *C. floridum*), mexické palo verde (*Parkinsonia aculeata*), *Parkinsonia* a agáve.

Latinské názvy doplněny z: León-Portilla M.: *Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California*, México, 1973 z poznámek a Felger R.S., Johnson M.B., Wilson M.F.: *The Trees of Sonora, Mexico*, Oxford University Press US, 2001, s. 18.

⁷⁹ Río, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984, s. 26-27.

DESERT ECOLOGY: <http://www.biology.ed.ac.uk/research/groups/jdeacon/desertecology/> online.

Cactaceae: <http://www.desert-tropicals.com/Plants/Cactaceae/> online.

⁸⁰ palo verde (*Parkinsonia aculeata*), cholla (*Opuntia cholla*), cardón (*Pachycereus pringlei*), palo fierro (*Pithecollobium confine*), palo de Adán (*Fouquieria peninsularis*), salate (*Ficus palmeri*), sauce (*Salix Bomplandiana*) a řada dalších.

⁸¹ Tamayo, J.L.: *Geografía general de México* in: Río, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984, s. 27.

3.2 Původní obyvatelstvo Dolní Kalifornie

3.2.1 Prvotní kontakty

Kalifornský poloostrov byl obydlen lidmi žijícími ve menších skupinách. Jejich hospodaření bylo založeno na lovu, rybolovu a sběračství. K prvním kontaktům s Evropany došlo již ve čtvrté dekádě 16. století, ale během dalších let byly jen sporadické a tak se původní kultury zachovaly téměř nezměněny až do té doby, kdy se - na konci 17. století - skupina cizinců rozhodla usadit přímo na poloostrově. Touto skupinou byli jezuité, kteří přišli společně s vojáky a služebnictvem a od počátku byli strůjci i vykonavateli cizí okupace Kalifornie. S vybudováním první misie získali základnu k expanzi na celý poloostrov a pozvolnému podrobení původního obyvatelstva. Do té doby řídké kontakty se změnily v kontakt bezprostřední a trvalý.⁸² Při prvním setkání s domorodci jim jezuité předávali dárky - nejčastěji jídlo a nože nebo jiné nástroje. V misiích byly na příhodném místě vysázeny zahradní rostliny, například Otec Tamaral po ustavení misie La Purísima zasadil políčko s vodními melouny. Rostliny se ujaly a ovoce mělo u novokřtěnců velký úspěch. Později melouny využil při prvním setkání se skupinou pohanských domorodců a melouny na ně zapůsobily natolik, že se tito indiáni rozhodli Otce ihned následovat do misie.⁸³

© Howard E. Gulick

Obrázek 1: Pohled do údolí La Purísima v roce 1957.⁸⁴

⁸² Río, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984, s. 15.

⁸³ Crosby, H.W.: *Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768*. Albuquerque, 1994, s.192-193, online.

⁸⁴ Gulick, H.E. *Images of Baja California*, <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/gulick/gulick32.html> online.

Otec Baegert⁸⁵ odhaduje počet původních obyvatel v oblasti mezi jižním cípem u San Lucas po řeku Colorado, před příchodem jezuitů, na 40-50 tisíc. Tento odhad odpovídá výpočtům Cooka⁸⁶, který určil jejich počet před ustanovením první misie na 41 500 obyvatel, s tím, že nejhustěji byl obydlen jižní cíp v oblasti San Lucas.

Jezuité zanechali řadu popisů domorodců, ale jejich pozorování nebylo nestranné. Vynechávali vše co se jim nehodilo a naopak zdůrazňovali exotické detaily a to co považovali za obecný znak kulturní zpozdilosti. Snažili se získat podporu pro své snahy a přesvědčit své posluchače o naléhavé potřebě křesťanské péče. Z tohoto důvodu se z jejich zpráv dozvídáme velmi málo a navíc zkreslených údajů o náboženství místních obyvatel, sociálních institucích, mezilidských vztazích, rodinném životě či kulturních tradicích.⁸⁷

3.2.2 Lovectví a sběračství

Před příchodem Evropanů obyvatelé Kalifornie, ani neužívali, ani neznali zemědělství, které naopak nebylo cizí mnohým Pueblanům usedlým na rozsáhlém území na rozhraní dnešního severovýchodu Mexika a jihozápadu USA. Úplná izolace daná geografickými překážkami zamezila přenosu znalostí Pueblanů a vedla ke vzniku úplně odlišné kultury poloostrovních obyvatel. Bez znalosti zemědělství záviselo jejich přežití na lovu, rybolovu, sběračství a detailní znalosti výskytu vodních zdrojů, proto bylo nutné často putovat za zdroji potravy. Míra jejich přizpůsobení odpovídala i znalosti prostředí a vyčerpávajícímu způsobu využití jeho omezených zdrojů. Jen tak bylo možné, že tyto pouštní oblasti byly obydleny i v těch nejsušších oblastech.⁸⁸

Co se týče živočišné potravy domorodci získávali všechno maso lovem. Mezi lovnou zvěř patřily dva druhy specifické pro tuto oblast - divoké ovce (*Ovis cervina cremnobates*) a vidloroh americký (*Antilocarpa americana*, jehož počty se do současnosti snížily na několik desítek jedinců). Dále byli loveni jeleni, kojoti, zajáci, ale indiáni jedli i drobné živočichy - hady, myši, netopýry, červy a pavouky, dle P. Baegerta: „jedli vše co bylo požitelné i hmyz a jinou havěť“,⁸⁹ jindy píše „neodmítnou nic co se jim zdá dost dobré a co lze nazvat masem, ...,ale co je

⁸⁵ Baegert, J.J.: Noticias de la península americana de California: Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 29.

⁸⁶ Cook, Sh.F.: The Extent and Significance of Disease among the Indians of Baja California. In: Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 30.

⁸⁷ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s.179-180, online.

⁸⁸ Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 31-32.

⁸⁹ Baegert In: Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s.32, pozn. 18.

*důležité - nikdy nejedí lidské maso..... Jsou schopni strávit i hlínu, jmenovitě tenké škraloupy, které vznikají po vysušení mokřiny“.*⁹⁰

Moře poskytovalo dostatečnou a pravidelnou potravu sběračům na pobřeží, ale ne vždy vnitrozemským skupinám, kterým bylo často zabráněno v přístupu k pobřeží, neboť každá skupina, přímořské nevyjímaje, si bedlivě střežila svoje území.

Sběračství bylo z hlediska tvorby základní výživy indiánů důležitější než lov a rybolov. Jemu byl podřízen pohyb obyvatel v ročních cyklech. Po většinu roku byly zdroje potravin velmi limitované a základní potravou byl mezcal (různé druhy agáve), jehož příprava byla dosti složitá. Odkrojili listy, rozdělali velký oheň a když se řádně rozhořel, vhodili do něj kameny tak velké jak unesli. Poté co se kameny dobře zahřály rozprostřeli oheň pomocí dlouhých tyčí, jakoby dělali postel pro mezcal, a vhodili ho na rozpálené kameny a řěravé uhlíky. Potom na mezcal nakupili zahřáté kameny a řěravé uhlíky, které byli rozprostřeny kolem a vše zasypali popelem a zahřátou zeminou. Takto zakryté a chráněné je nechali jeden či dva dny, aby byl mezcal dobře propečen, šťavnatý a sladký. Ženy mezcal často nosily i z mnoha hodinové vzdálenosti.⁹¹

Období zrání pitahayí- *pitahaya dulce* - sladká a *pitahaya agria* - kyselá, obě z rodu kaktusovitých, bylo sezónou dostatku a proto její příchod slavili indiáni výročními oslavami.⁹² O jejich plodech poznamenává Tirsch, že je to: „vynikající ovoce ... uvnitř pěkně červené, zevně má zelenou, ostny porostlou slupku..“ Indiánky sbíraly plody ve velkém množství, zbavovaly je slupek, hnětly a vytvářely hmotu, kterou formovaly do tvaru velké koule. Tímto způsobem se ovoce skladovalo poměrně dlouhou dobu, aniž by ztrácelo na chuti. Takto zpracované plody považovaly indiáni za vynikající dárek.⁹³ Sklizeň pitahayí pomocí speciálních háček zachytil na jednom ze svých obrázků i Tirsch, viz obrázek 2.

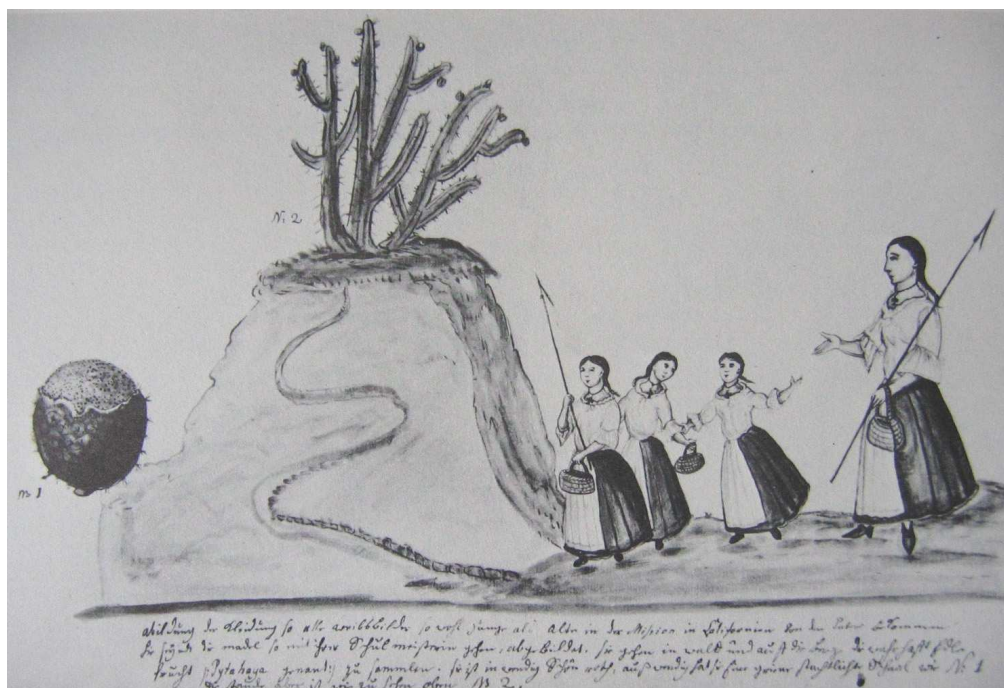
⁹⁰ Baegert, J.J: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.143.

⁹¹ tamtéž, s.134.

Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969, s.83-84.

⁹² Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 34.

⁹³ Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991, s. 151.

Obrázek 2: „ukázka oděvu, jaký od Pátera v kalifornské misií dostávají všechny osoby ženského pohlaví, mladé i staré. Zde jsou vyobrazeny dívky kráčeující se svou učitelkou. Jdou do lesa a do hor za skutečně vynikajícím ovocem zvaným pitahaya ...“ Dívky nesou košíčky a dlouhé tyče opatřené háčky k sběru pitahayi (toto vyobrazení je v naprosté shodě s tím, jak sběr těchto plodů popisuje del Barco.⁹⁴

Jídelníček Kalifornanů zahrnoval různé kořeny, stonky, listy, semena a plody, které indiáni sbírali z mnoha místních stromů a keřů. Častou úpravou bylo drcení a následné pražení v horkém popelu. Semena pražili v rovném koši, do něhož na semena hodili žhavý popel a jeho natřásáním je pak upražili a přitom nespálili koš. Velká část semen během pražení praskla a z nich se získávala mouka ze které se připravovaly placky. V době kdy byli pohany nejedli indiáni nikdy nic vařeného ve vodě, protože neměli žádné nádoby na vaření, veškeré jejich jídlo bylo buď pražené nebo pečené. Vaření se objevilo až v době misií, kdy indiáni dostali hrnčářské nádoby na vaření a ženy se naučily vařit. Pak se z mouky z pražených semen začala připravovat také kaše.⁹⁵

⁹⁴ Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991, s. 170.

Tirsch, I: The drawings of Ignacio Tirsch. Los Angeles, 1972, s. 86-87.

⁹⁵ Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969, s.81.

3.2.3 Využití místních rostlin

Rostlinám a živočichům zachyceným na obrazech Tirschova kodexu v porovnání s del Barkovými záznamy se poměrně detailně věnuje ve své práci Simona Binková.⁹⁶ Ve výčtu se omezím jen na ty druhy, které byly Kalifornany využívány, a jejichž využívání bylo převzato Evropany.

Del Barco věnuje místnímu rostlinstvu tři obsáhlé kapitoly⁹⁷, rozděluje je na stromy, zvláštní stromy dužnaté – tj. kaktusy⁹⁸, byliny a keře. Pro kaktusy a sukulenty, i když si je vědom jejich odlišnosti, používá termínů jako kmen, větev, list. Zdůrazňuje i odlišnost vnitřní struktury, zejména nepřítomnost dřevní hmoty. Tirsch zachytil na obrazech řadu místních rostlin a živočichů, z rostlin jsou zastoupeny jak květiny a stromy tak řada různých druhů kaktusů a sukulentů - *biznaga*, *cardón*, *nopál*, *pitahaya*, *maguey*, *mezcal*⁹⁹, další skupinu vyobrazení tvoří místní plody jako je *pitahaya*, divoké třešně a vinné hrozny. Některé rostlinné druhy zanechal bohužel bez jakéhokoliv popisu či poznámky.

Nejdůležitějším zdrojem potravy indiánů byl *mezcal* (různé druhy agáve), který se jedl celoročně. Kalifornští indiáni sbírali listy zralých jedinců a, jak jsem již uvedla, pekli je v horkém popelu. Kromě toho sbírali sladkou šťávu z květů *mezcalu*, kterou považili, zbavili pěny a získali tak pochutinu podobnou medu. K jídlu byly vhodné jen některé druhy *mezcalu*. Z vláken zhotovovali indiáni provazy, sítě atd. V současnosti je agáve využívána jako textilní rostlina a fermentací se z ní získává alkohol.

Velmi ceněné ovoce poskytovaly již zmiňované *pitahaya dulce* a *pitahaya agria*. Sladká *pitahaya* je nízko nad zemí hodně rozvětvená, její výhonky jsou všude stejně silné a rostou rovně vzhůru. Jsou porostlé dlouhými a silnými ostny. Kyselá *pitahaya* se na rozdíl od sladké vyskytuje

⁹⁶ Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991, s.148-164.

⁹⁷ Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, 1973, s.55-114. Postupně se věnuje jednotlivým rostlinám, jejich vlastnostem a využití: Palo chino (*Pithecollobium mexicanum*), Palma colorada (*Erythea Brandegeae*, palmito, vršky), ciruelos (*Cyrtocarpa edulis*, *Anacardiaceae*), Copal (*Bursera microphylla*), guáribos (*Populus monticola*, dosti zdecimováno), Encinos (*Quercus Brandegei*, *Q.devia*, *Q. idonea*, *Q. chrisolepsis*), Mezquites (*Prosopis juliflora*, *Leguminaceae*), Palo blanco (*Lysiloma candida*, *Leguminaceae*), Salate/zalate (*Ficus palmeri*), Medesá/ medezá (*Cercidium microphyllum*, *C. torreyana*), Palo de brea (*Cercidium*), Uña de gato (*Olneya tesota*, *Leguminaceae*), Corcho (?*Ammona palustris*), Palo fierro (*Pithecollobium confine*), palo Adán (palo de Adán, (*Fouquieria peninsularis*), Sauces (*Salix Bomplandiana*), Carrizo (různé *Arundos*), huiache (*Acacia Farnesiana*), árbol de tulle (asi *Kurwinskia Humboldtiana tullidora*), mangles (*Rhizophora Mangle*)

⁹⁸ *Cactaceae*: *pitahaya dulce* (*Stenocereus thurberi* syn. *Lemaireocereus thurberi*), *pitahaya agria* (*pitahaya agridulce*, *Stenocereus gummosus* syn. *Machaerocereus gummosus*), *garambullo* (*Lophocereus Schottii*), *cardón* (*Pachycereus Pringlei*), *biznaga* (různé druhy *Ferocactus*, *Echinocactus*, *Mammillaria*), *nopál* (různé *Opuntia*), *Tasajo* (*Opuntia imbricata*), *chollas* (*Opuntia cholla*), *Cirios* (*Idria columnaris*).

⁹⁹ Viz pozn. 98.

také v celé jižní a střední části poloostrova a daří se jí především v blízkosti obou pobřeží Kalifornského poloostrova. Neroste vzpřímeně, ale plazí se po zemi a vytváří nízká houští plná silných a dlouhých ostnů. Rodí načervenalé plody s chutnou šťavnatou dužninou, výrazně kyselé jsou pouze před úplným dozráním. Slouží nejen jako pokrm, ale zahání také žízeň. Plody dozrávají obvykle v září a říjnu, někdy i listopadu a výjimečně i prosinci. Vzhledem k tomu, že tvoří nízké porosty, je sklizeň jejich plodů poměrně snadná, s výjimkou míst kde roste příliš hustě a sklizni pak brání příliš mnoho ostnů. Před požitím je nejprve nutné zbavit plody trnů, kterými je porostlá jejich slupka.

Opuncie (*nopál*) poskytuje jedlé plody nazývané *tuna*, někdy též zvané indiánské fíky. Del Barco popisuje novošpanělské druhy obecně a kalifornské s jejich odlišnostmi zvlášť. Upoutává jej především vzhled stonku, který tvarem nápadně připomíná listy. Listy i chutné plody tvořily součást indiánského jídelníčku. Kalifornské opuncie jsou nižší a celkově vzrůstem drobnější, jejich plody jsou chutnější a kromě dužniny se požívá i masitá a šťavnatá slupka. Jiné, vyšší druhy buď vůbec neplodí, nebo jsou jejich *tunas* kyselé. Jiné, vyšší druhy buď vůbec neplodí, nebo jsou jejich plody kyselé. Opuncie nikdy neuschne, nanejvýše při mnohaměsíčním suchu poněkud povadne, ale při sebemenším přídělu vláhy se opět vzpamatuje.¹⁰⁰ Listy opuncie se připravují k jídlu i v současné Kalifornii, lze z nich vylisovat čerstvou šťávu nebo je po odstranění trnů a povaření podávat se zeleninou, s masem nebo na sladko.¹⁰¹ Opuncie se rozšířila po celém světě a v mnoha oblastech mediteránu je považována téměř za původní. Její listy jsou v semiaridních a aridních oblastech také důležitým krmivem.¹⁰² V jižní Kalifornii roste mnoho druhů rodu *Opuntia*, jednou z nejrozšířenějších je *cholla* (*O. cholla*), je možné, že pěstování *O. ficus-indica*, která se hospodářsky využívá nejčastěji, bylo zavedeno misionáři.¹⁰³

Dalším využívaným kaktusem byla *biznaga*¹⁰⁴, její plody jsou plné semínek, která se pražila a drtila, v některých misiích se také používali její ostny namísto jehel.

Tirsch zobrazuje i rostlinu, kterou nazývá peruánský strom či divoký pepř a del Barco *pimentilla* s plody připomínající zrnka pepře. Indiáni si jich velmi cenili, vařili je a pojídali.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Barco, M.L. In: Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991, s.152-153.

¹⁰¹ Ve 3. díle francouzského dokumentárního seriálu Objevování planety země podávali k jídlu „Houby s nopálem na olivovém oleji“ a „Nopál s krevetami v chilli omáče“. ČT1 – 9.3.2009.

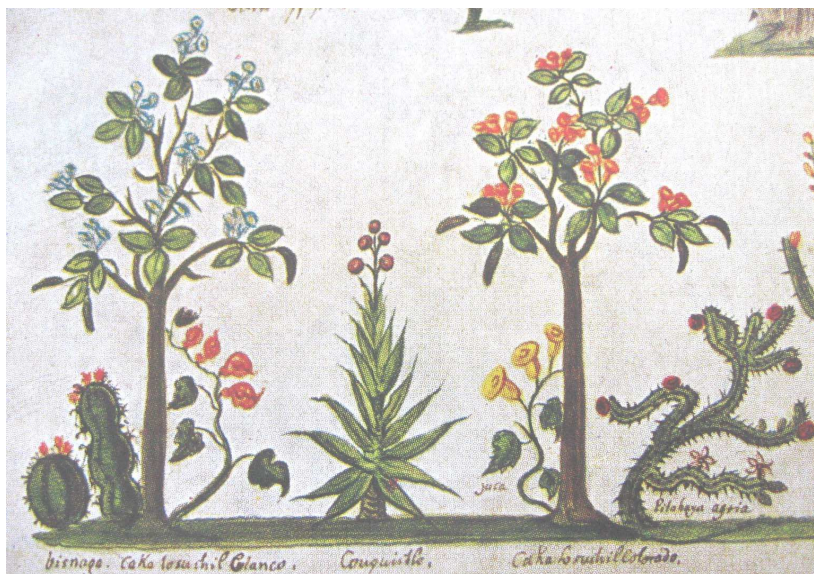
¹⁰² Mizrachi, Y., Nerd, A.: Cacti as Crops, Horticultural Reviews, Vol.18, 1997, s.291-301.

¹⁰³ Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969, s.49, pozn. 43.

¹⁰⁴ náležejí k několika rodům *Ferocactus*, *Echinocactus*, *Mammillaria*, anglicky nazývaná barrel cactus

¹⁰⁵ *Schinus molle*, Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, 1973, s.99-100.

Náhražkou za oregano byla bylina, která je se mu podobá vůní,¹⁰⁶ del Barco uvádí, že maso hovězího dobytka po pastvě na této rostlině bylo velmi chutné.¹⁰⁷

Obrázek 3: Z flóry Dolní Kalifornie (zcela vlevo *biznaga*, zcela vpravo *pitahaya agria*)¹⁰⁸

3.2.4 Stravovací návyky přizpůsobené extrémním podmínkám

K přežití v době sucha sloužila tzv. druhá sklizeň pitahayi, kterou zmiňuje řada misionářů. Aschmann ji popisuje takto: „*Semena obou pitahayí jsou malá jako semínka fíku, ale černá. Protože nejsou spojena k sobě, ale rozptýlena ve štávnaté dužnině, která se jí, nutně jsou přitom zároveň spolykána nevědomě i semena. A jak se zdá indiány zarmucuje, to že je semena opouštějí aniž by je postřehli a proto zavedli zvláštní způsob, aby je snědli. V období zrání těchto plodů, kdy indiáni zřídka jedí něco jiného, připraví nějakou plochou a čistou skálu nebo rozprostřou suché rostliny ve formě lůžka a tam se chodí vyprazdňovat. Později, když exkrementy řádně uschnou posbírají je do plochých košů, rozmělní je rukama a vyčistí je stejně jako čistí od plev jinou sklizeň, buď pomocí větru nebo foukáním. Zbudou pouze drobná semínka, která opraží žhavým popelem, rozemelou a jedí stejně jako jakákoliv jiná. V počátcích misíí dostal otec Francisco María Píccolo v jedné z osad od místních čestným darem trochu mouky z těchto semen. Otec nevěděl o čem se jedná, ale aby potěšil domorodce vše snědl. Později otcové zjistili co vlastně jedl a od té doby se tato historka stala zdrojem pobavení, kdykoliv se s otcem Píccolem*

¹⁰⁶ Různé druhy rodu *Lippia*: *L. palmeri*, *L. barbata*, *L. formosa*.

¹⁰⁷ Barco, M.L.: *Historia natural y crónica de la antigua California*, 1973, s. 103.

¹⁰⁸ Tirsch, I: *The drawings of Ignacio Tirsch*. Los Angeles, 1972, s. 30-31.

setkali“. V misiích byla tato druhá sklizeň zachována ve velmi malé míře a později vymizela úplně.¹⁰⁹

Znalost rostlin, nebyla u všech kmenů stejná a tak zatímco ve středních oblastech bylo ovoce stromu nazývaného *árbol de tulle*¹¹⁰ obecně považováno za jedovaté a byly známy i smrtelné případy v důsledku jeho požití, na jihu byly plody sbírány k jídlu, neboť smrtelně jedovatá jsou pouze semena, která se tam nejedla.¹¹¹

Nejenže indiáni omezovali svoji spotřebu podle zdrojů, které mohli v jednoduché formě získat z přírody, ale také si uvědomovali nutnost střídmosti, proto některé jejich obřady měly zajistit, že dítě nebude „příliš žravé“. Důvodem byla snaha, aby se děti brzy přizpůsobily omezením v jídlu i z psychického hlediska.

S šetřením jídlem je spojen i způsob jeho požívání zaznamenaný v Misii Santa Gertrudis, která ležela na hranici s pohanstvím. Aschmann uvádí: „*V této misii začíná jiný dialekt. Co je však nezvyklejší, že tito indiáni mají jiný způsob jedení. Rostliny, maso nebo ryba, které jsou k dispozici k jídlu jsou navlečeny na tkanici nebo obyčejnou nit asi půl metru dlouhou či o trochu delší. Sousto probodnou trnem nebo nemají-li trn jen kolem udělají smyčku. Každé sousto připravují tak, že naplní celou pusou až se jim vypoulí tváře a když je napůl sežvýkané spolknou je. Později pomocí provázku, který je k soustu připevněn, sousto vytáhnou zpět s praskavým zvukem podobným lupnutí plováku ruční pumpy nebo stříkačky. Opakují tuto činnost až je největší část sousta strávena. Pak přetrhnou nit zuby a spolknou zbytek sousta společně se smyčkou, která je drží. Jsou tak zvyklí na tento způsob požívání jídla, že děti pláčou, když se jim dá sousto, které není přivázáno k provázku. Když jsou pokáráni za tak extravagantní způsob jedení odpovědí, že toto je správný a charakteristický způsob jedení člověka, ale jedení bez provázku je typické pro divoká zvířata*“.¹¹²

3.2.5 Nomádství

Stěhování bylo časté a nutné při hledání potravy a zároveň umožňovalo obnovení omezených zdrojů, nicméně teritorium každé skupiny bylo vymezeno. Pokud došlo

¹⁰⁹ Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969, s.88.

Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 32-33, pozn. 19.

¹¹⁰ též známý jako tullidora nebo capulincillo - *Karwinskia humboldtiana*. Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973, s.74, pozn. 55.

¹¹¹ Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 32.

Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973, s. 74.

¹¹²Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969, s.33.

k přestoupení hranic, riskoval se střet se sousední skupinou, ostatně války mezi skupinami z různých oblastí byly dosti časté.¹¹³ Skupiny žily nomádkým životem: „Většina těchto lidí mění místo nocování více než stokrát do roka a nespí třikrát za sebou ani na stejném místě ani ve stejné oblasti, s výjimkou nocování v misii“.¹¹⁴ Na jednom místě P. Link uvádí, že obyvatelé severní části Dolní Kalifornie si nestavějí žádné obydlí, ale žijí kočovně na písčném pobřeží Tichého oceánu a Kalifornského zálivu.¹¹⁵ Žili téměř celý život na otevřeném prostranství, pouze za deště a chladu se schovávali v přírodních jeskyních.¹¹⁶ Stálý pobyt pod volnou oblohou vedl až ke strachu indiánů z uzavřených prostor, proto bylo v misiích nutné pro shromáždění stavět otevřená prostranství - typické jsou tzv. otevřené kaple na vnějších zdech misijních kostelů.

Nomádství bylo v očích jezuitů životem zahálky a tuláctví, které je zdrojem „starých vad a ničemností“. P. Baegert o nich píše 31.září 1757 svému bratrovi toto: „Kalifornané nejsou schopni žít pospolu ve vesnici, stále jsou hnáni k nomádkému životu, jdouce tam či onam několik mil, hledající něco k zahánění hladu a žízně“.¹¹⁷ Podle něj jsou indiáni stejně nadaní jako Evropané a vyrovnají se jim ve „způsobech, schopnostech, umění i vědě“, ale dodává, že „spíše zesvětlaří, než aby zanechali všech svých zvyků a tradičního způsobu života“. O jejich povaze uvádí: „Přirozenost indiánů je nic neobdivovat. Minulý rok jsem dostal ornát ze stříbrné látky zdobený zlatem a indiáni se na něj dívali a obdivovali jej asi tak jako by byl z velbloudí srsti a vlny. Nikdy nic nenapodobují. Nevynakládají žádné úsilí pracovat nebo něco získat pokud to není absolutně nutné k uspokojení jejich hladu, který je jediný zájímá“.¹¹⁸

Jezuité byli pohoršeni sociálními vztahy mezi indiány, dle jejich mínění uvolněné sexuální vztahy domorodců nazývali neskrývaným cizoložstvím, v listech zmiňují také nedostatečnou péči o děti, potraty a infanticidu. Šokováni byli praxí, kdy smrtelně nemocní byli zabiti a ihned pohřbeni. Kupodivu misionáře překvapilo, že tak izolovaní lidé, jejichž ekonomika a problémy obecně tak málo připomínaly ty evropské, mohli vyvinout vztahy, které nekorespondují s evropskými normami.¹¹⁹

¹¹³ Ríó, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 34.

¹¹⁴ tamtéž, s. 34, pozn.22.

¹¹⁵ Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991, s. 144, pozn. 46.

¹¹⁶ Ríó, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 47.

¹¹⁷ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.193.

¹¹⁸ tamtéž, 1982, s.194.

¹¹⁹ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s.181, online.

Ríó, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 35-47.

4 Misie v Dolní Kalifornii

„Ještě něco mi přichází na mysl co mi bylo řečeno a čemu věřím. Když se indiánům popisuje Peklo se vším ohněm a d'ábly, říkají to je přesně to co si přejeme a co hledáme“.

Jakob Baegert¹²⁰

4.1 Historie misí

Oblast Kalifornie lákala kolonizátory po staletí, neboť kolovaly zprávy o domnělé hojnosti drahých kovů – zlata a stříbra, o množství jantaru a perel. Všechny počáteční snahy o založení osad ztroskotaly po rozplynutí se snu o rychlém zbohatnutí, k čemuž přispělo i zdejší nepříznivé podnebí. Nakonec byla oblast považována za neobyvatelnou a nedobytnou, ale snaha o založení misí a šíření evangelia i mezi místní obyvatele nedávala spát řadě katolických řádů. Prvními kdo navštívili tyto oblasti byli františkáni. A to dokonce již v roce 1535 s výpravou Hernána Cortése. Další výpravy následovaly v letech 1539, 1596, 1615 a 1668. Roku 1634 dal španělský král františkánům z provincie Jalisco pověření k evangelizaci poloostrova. S tím nesouhlasili karmelitáni, kteří dokazovali, že tento úkol byl již svěřen jim. Nakonec se do hry vložili jezuité, kteří se sice poprvé v Dolní Kalifornii objevili až v roce 1636, ale měli výhodu v blízkém položení svých stálých misí na pevnině v oblastech Sonory a Sinaloi, které jsou Kalifornii „nejbližšími sousedy“ - ovšem přes kalifornský záliv.¹²¹

Pozemní španělská expanze na Kalifornský poloostrov byla úzce svázána zejména s dobytím a kolonizací Sonory, k níž došlo v průběhu 17. století. Určující moment představovalo založení sonorské misie Dolores (1687) jezuitou Eusebiem Franciscem Kinem. Kino se již dříve (1683) zúčastnil námořní expedice vedené admirálem Isidorem Atondo y Antillón (1639-1691), jejímž cílem bylo založit španělskou základnu a misi a prozkoumat kalifornské vnitrozemí. Tento úkol byl splněn pouze částečně a účastníci expedice se vrátili s nezvratným přesvědčením, že podobné projekty nemohou být realizovány bez masivní podpory španělské Koruny. A tak byly ryze individuální či polosoukromé akce nahrazeny koordinovaným úsilím španělské Koruny a jezuitů, jimž byl v roce 1686 *svěřen úkol ujmout se nejistého podniku, který doposud přinášel jen samé nezdary.*¹²²

¹²⁰ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.144.

¹²¹ Rfo, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 48-52.

¹²² Kašpar, O.: Smrtí dílo nekončí. Jezuité z České provincie v Mexiku 17.-18.století. Praha, 2008.

I když jezuité nakonec získali souhlas a podporu krále, jejich první pokus o osídlení ztroskotat a dvě misie založené v roce 1683 měly jen jepičí život. Jezuité byli nuceni vrátit se na pevninu a nakonec jim byla roku 1686 odejmuta i královská podpora.

Jedním ze tří duchovních, kteří se účastnili prvního pokusu byl P. Kino, který se pak dlouhá léta snažil o obnovení osidlování Kalifornie a nakonec v roce 1691 získal podporu Otce vizitátora Juana Marí de Salvatierra. Jezuité i přes počáteční silný odpor místokrále nakonec dosáhli souhlasu, ovšem pod podmínkou, že veškeré náklady spojené s transportem a udržováním chodu misí budou hradit ze svých prostředků. Jezuité, kteří se zatím dobře etablovali v misiích Sonory, Sinaloi a Horní Pimerie, kde byli nejen zakladateli misí a evangelizátory, ale i aktivními propagátory zemědělství – rostlinné i živočišné výroby, měli dostatečné zázemí k plánované kolonizaci. Otec Kino, který již řadu let působil v oblasti Horní Pimerie sice nedostal souhlas k odjezdu, ale kalifornským misím zůstal věrný až do své smrti v roce 1711 a pokračoval v neutuchajícím úsilí v zasílání základních prostředků k jejich udržení. Zakladatelem první stálé osady v Kalifornii se tak na podzim roku 1697 stal Juan María de Salvatierra. Skupinu prvních osadníků tvořilo deset mužů – částečně Evropané, částečně pevninští indiáni, vojáci a sloužící. Pro založení první stálé evropské osady - Loreto - bylo vybráno místo na jih od zbytků San Bruno, jedné z původních dvou jezuitských osad, v zátocce San Dionisio.¹²³ Není možné vypočítat všechny dary a dárce, ale počítá se, že během prvních pěti let bylo v Kalifornii proinvestováno 250 tisíc pesos. Pro srovnání roční příjem mexického vícekrále byl 20 tisíc pesos. Počet vojáků se snížil z 50 na 16, protože pro ostatní nebyly prostředky. Salvatierra v dopise generálovi zmiňuje pamětní list podepsaný 1.3.1700 všemi vojáky a misionáři, ve kterém ustanovují „že nejdříve zemřou než by opustili Kalifornii“.¹²⁴

Od počátku měla Kalifornie zvláštní postavení a výjimečnou samosprávu i mezi misiemi na území Nového Španělska. Během prvních čtyřiceti let byli všichni španělští osadníci Kalifornie buď misionáři nebo jejich placení spolupracovníci. Příмым nadřízeným misie v Loretu byl Otec vizitátor a jeho příkazům zároveň podléhali všichni vojáci, pracovníci a námořníci oblasti.¹²⁵ Po založení misie Loreto (Nuestra Señora de Loreto Conchó) bylo během šedesáti let vybudováno 18 misí (jejich přehled je uveden v tabulce 1 a na mapě 1), kde

¹²³ Río, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984, s. 54-56.

¹²⁴ Rodríguez, L.G., Ma. de Carmen Anzures y Bolaños: *Piccolo y Salvatierra, misioneros Italianos de la antigua Tarahumara y de la antigua California*, *An. Antrop.*, 33 (1996-1999), s.243-245.

¹²⁵ Crosby, H.W.: *Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768*. Albuquerque, 1994, s.135-139, 178, online.

v extrémně složitých zeměpisných a klimatických podmínkách, podle zásad řádu, učili domorodé obyvatelstvo nejen evangeliu, ale i zemědělským pracím a chovu dobytka.¹²⁶ I když jsou v této oblasti zásoby nerostného bohatství, vykazovaly málo zisku a dokonce doly na stříbro nesly méně než byly náklady na provoz (v Santa Ana a San Antonio na jih od La Paz, byly komerčně využívané doly od roku 1748). A tak jediným skutečným zdrojem zisku byl Kalifornský záliv, kde se nacházelo množství perlorodek. Aschmann jako ekonomicky využitelné zdroje Kalifornie jmenuje: měděné doly a doly na síru, bezoarové kameny, žádané tehdejší farmacii a atraktivní kožešiny mořské vydry.¹²⁷

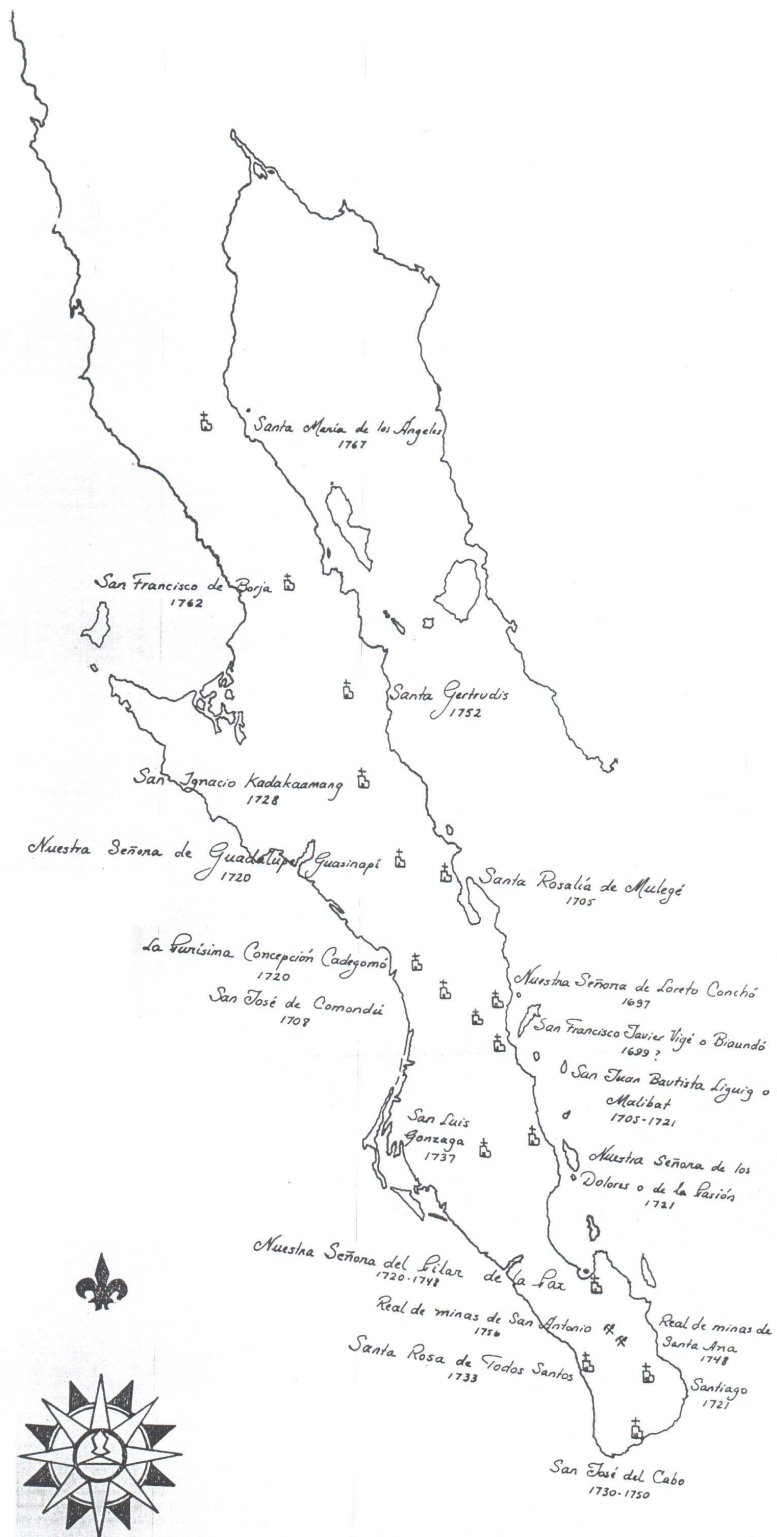
Tabulka 1: Přehled misí založených v Dolní Kalifornii jezuitů¹²⁸

Název misie a indiánský název místa	rok založení	jméno zakladatele
Nuestra Señora de Loreto Conchó	1697	Juan María de Salvatierra
San Francisco Javier de Biaundó	1699	Francisco María Piccola
San Juan Bautista de Liguüí (nebo Malibat)	1705	Pedro de Ugarte
Santa Rosalía de Mulegé	1705	Juan Manuel de Basaldúa
San José de Comondú	1708	Julián de Mayorga
La Purísima Concepción de Cadegomó	1720	Nicolás Tamaral
Nuestra Señora del Pilar de la Paz Airapí	1720	Jaime Bravo
Nuestra Señora de Guadalupe de Huasinapí	1720	Everardo Helen
Nuestra Señora de los Dolores Apaté	1721	Clemente Guillén
Santiago el Apóstol Aiñiní	1724	Ignacio María Nápoli
Nuestro Señor San Ignacio Kadakaamán	1728	Juan Bautista de Luyando
San José del Cabo Añuití	1730	Nicolás Tamaral
Todos Santos (Santa Rosa de las Palmas)	1733	Sigismundo Taraval
San Luis Gonzaga Chiriyahui	1737	Lamberto Hostell
Santa Gertrudis de Cadacamán	1751	Jorge Retz
San Francisco de Borja Adac (San Borja)	1762	Václav Link
Santa María Cabujakaamung	1767	Victoriano Arnés, Juan Díez

¹²⁶ Kašpar, O.: Jesuitas de Bohemia y Moravia en las Misiones de Baja California en los siglos XVII y XVIII.

¹²⁷ Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. Los Angeles, 1969, s.18-23.

¹²⁸ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s.179, online.

Mapa 1: Jezuitské misie v Dolní Kalifornii¹²⁹

¹²⁹ Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984.

4.1.1 Zásobování misí

Kino a Salvatierra se nesetkali s velkým odporem, když rozhodli, že se misie v Sonoře stanou zásobními pro misie kalifornské. Jakmile Salvatierra usadil kříž na protějším břehu, v Sonoře pocítili tlak jeho potřeb, neboť jedna z jeho lodí se hned vrátila pro zásoby. Během prvního roku se vracela pro další zásoby ještě alespoň pětkrát. V říjnu 1700 Otec Kino shromáždil a zaslal sedm set krav darovaných jezuitskými misionáři z Pimeríe a Sonory. Na pobřeží pevniny nedaleko přístavu byla založena misie San José, která sloužila jako sklad zásob pro Kalifornii. Zásobování kalifornských misí se stalo i důvodem k největšímu povstání indiánů v severozápadních provinciích. V roce 1739 v důsledku velkého sucha a následujících mimosezónních přívalových dešťů zavládl v Sonoře hlad. Přes potřeby vlastních indiánů se jezuité rozhodli zaslat zásoby do Kalifornie což bylo pro indiány nepochopitelné. Jezuité jim od počátku vštěpovali, že pracují pro blaho své komunity a nyní se měli spokojit s argumentem, že jejich práce je obecná a plody jejich práce budou utraceny k podpoře nových jezuitských cílů. To bylo příliš abstraktní vysvětlení pro hladovějící indiány.¹³⁰

Přístavy byly důležité pro spojení s pevninou, kam se muselo po celou dobu existence misí plout pro zásoby. Vedle Sonory zásobovala Kalifornii i provincie Sinaloa: „*Pro zásoby je vždy nutné plout na pevninu do provincie Sinaloa, která je nejbližší ke Kalifornii*“.¹³¹ Každoročně bylo zasíláno množství zásob z pevniny, většina spadala do některé z těchto skupin: oblečení, látky a střížní zboží, jízdní a cestovní vybavení, nástroje a materiál, domácí vybavení, jídlo a koření, kuchyňské vybavení, vojenské vybavení a zásoby, misijní vybavení a zásoby, vybavení kostela a hábity. V roce 1725 seznam zásob obsahoval 220 bodů, které zahrnují tisíce jednotlivých položek - mezi nimi je například 64 ks krátkých rycích holí (coa), 26 dlouhých motyk, 38 dřevorubeckých seker, 14 mačet, 24 nožů pro novokřtěnce. V části týkající se dováženého jídla a koření bylo také 18 šunek, 875 liber čokolády (250 lepší kvality a 625 běžné), 150 liber kompotovaného ovoce, 25 liber pepře, 25 liber anýzu, 12 liber skořice, 6 liber rozmarýnu, 6 liber hřebíčku, pytel bobkového listu a pytel hořčičného semínka. V uvedeném roce stálo vybavení pro kostely šestinu ročních nákladů, přičemž nejvyšší náklady byly

¹³⁰ Crosby, H.W.: *Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768*. Albuquerque, 1994, s.151-154, online.

¹³¹ Aschmann, H.: *The natural & human history of Baja California*. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969, s.23-26.

na svíce.¹³² Na druhé straně poloostrova byly přístavy zastávkou pro lodě plující z Filipín do Mexika, které bylo nutno zásobovat potravinami z kalifornských misí.

Oblast působení jezuitů byla sice velmi rozsáhlá, ale nezabírala celý poloostrov. Dosahovala zhruba ke 30. rovnoběžce, nejseverněji založenou misí byla Santa María de los Ángeles několik km jižně od této rovnoběžky.¹³³ Jezuité sice podnikali opakovaně průzkumné cesty na sever, které měly potvrdit nebo vyvrátit zda je Kalifornie poloostrovem či nikoliv, ale také byla hledána další vhodná místa k založení nových osad. Adam Gilg, který pocházel z Rýmařova a působil mezi indiány Seri, se podílel na takovéto geograficko-průzkumné činnosti uskutečňované z iniciativy příslušníků jezuitského řádu v oblastech ležících dále na sever, jejímž cílem bylo především dosáhnout spojení mezi Sonorou a Kalifornií.¹³⁴ Dalším průzkumníkem původem z české provincie Tovaryšstva Ježíšova byl Václav Link. Cílem jeho cesty bylo zmapování oblasti a nalezení vhodného místa pro budoucí misii. Severní oblast Kalifornie kterou prošel, zachytil ve svých zprávách týkajících se především možností založení nových misí. Link působil v misiích Loreto, Santa Gertrudis a San Francisco de Borja, jehož popis též zanechal. Ve svých poznámkách z cest označuje za jedno z vhodných míst Vellikatá, které navrhoval již před ním Otec Kino a kde skutečně misie nakonec vznikla, ale až po nuceném odchodu jezuitů. Misie byla založena v San Fernando de Vellikatá a jejím zakladatelem byl proslulý františkánský průzkumník Junípero Serra.¹³⁵ Otec Kino ve svých záznamech zmiňuje již i možnosti misí u řeky Colorado: „... u vodnaté řeky Colorado jsou další národy... všechny pracovité a lépe oděné. Sjí mnoho druhů semen, mezi nimi velké množství bílých fazolí. A že obyvatelé od Río Grande je tam získávají a dali nám z nich trochu k zasetí v Sonoře, protože tam se tento druh nevyskytuje, jsou velmi chutné. Jsou tam prý pěkné pozemky k setí, četné a úrodné a rozsáhlé pastviny pro chov velkého množství hovězího dobytka, ovcí a koní. A že tamodtud si přinášejí červenou hlinku, jíž se malují. Získávají ji v horách, kde se vyskytují nerosty. Jen Bůh ví, co je z toho pravda, neboť co se toho týče, není více důkazů než to, co nám řekli tito domorodci.....Po celé této řece Río Grande může plout dlouhá loď až k ústí moře, neboť je klidná a bez proudu. Podél je množství stromů, ale její břehy mají málo pastvin pro hovězí

¹³² Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s.142-145, online.

¹³³ Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 33.

¹³⁴ Binková S., Výzkumné cesty a činnost Adama Gilga a Ignáce Xavera Kellera v Sonoře a Horní Pomerí, Český lid, 82, 1995, 4. s.280.

¹³⁵ Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991, s. 137.

dobytek. Uživí však celá stáda ovcí a mnoho vepřů. Nepochybuji, že zřízením zavlažovacích kanálů by bylo možné obdělávat množství půdy. Tito domorodci je totiž k zavlažování neuvítají, čekají jen na povodně, při nichž se její břehy zaplaví, a když voda opadne, osijí některé zátoky a mělčiny.....Na této řece Colorado se bude moci založit španělská osada nebo presidio. Jsou zde úrodné pozemky, právě tak k obdělávání, jako k pastvě dobytka a koní, a bohaté na nerosty. ¹³⁶

4.1.2 Voda a výběr místa pro novou misií

K udržení konvertitů musela být každá misie spolehlivým zdrojem potravy. Obilí bylo dováženo kdykoliv to bylo možné, ale žádná z misií nemohla být plně závislá na tak drahé stravě s tak nejistou dodávkou. Proto bylo pro založení každé misie požadováno určité množství orné půdy a jistý zdroj vody. Tolik novokřtěnců kolik bylo potřeba, bylo zaměstnáno v zemědělství. Museli živit svoji vlastní skupinu, pomoci nasytit skupiny, které navštěvovaly misií v měsíčních intervalech a pokud to bylo možné vyprodukovat přebytek, které byly poskytnuty všem farníkům při sezónních shromážděních při církevních oslavách. Přesto byl výběr lokace pro novou misií nejslabším místem v přípravách. Přestože jezuité věděli, že jídlo je rozhodujícím faktorem, opakovaně vybírali místa, která nemohla udržet potřebné zemědělství. Často došli k tomuto závěru až poté, co bylo vynaloženo mnoho času, peněz a energie spotřebované ke stavbě cest, výstavbě budov a čištění země.

K chybnému výběru lokace přispívala i neznalost života domorodců. Na základě zkušeností s usedlými indiány na pevnině, předpokládali Otcové silné vazby k určitému území a nedocenili rozlohu oblasti, kterou se jednotlivé skupiny pohybovali během roku. Dále opomíjeli fakt, že k výživě lidí v misií závislých na závlahovém zemědělství je potřeba mnohokrát větší množství vody než jaké stačí pro tu samou skupinu praktikující lov a sběr. To, že jezuité neznali zákonitosti pohybu domorodců, vedlo k mylným závěrům a k zakládání misií na nevhodných místech. Stávalo se, že sami misionáři přiznávali, že v okolí našli i místa vhodnější, ale volí jiné, jen aby byli blíže k domorodcům.¹³⁷

Přežití indiánů záviselo na znalosti prostředí a výskytu *tinajas* – místa, kde byla voda zachycena v podloží. Některé z těchto rezervoárů vystačily i na delší pobyt větší skupiny, ale stávalo se, že se naplnily jen po velkých srážkách. Neznalost těchto pravidel vedla k výběru

¹³⁶ Binková S., Výzkumné cesty a činnost Adama Gilga a Ignáce Xavera Kellera v Sonoře a Horní Pomoří, Český lid, 82, 1995, 4. s.280.

¹³⁷ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s.193-196, online.

místa pro misií právě na takovém místě, neboť misionáři netušili, že přišli v době, která následovala po několika poměrně vlhkých letech, což vedlo k naplnění rezervoáru. Postupem času se naučili hledat lepší místa, ale z devíti misií založených během prvních dvaceti čtyř let dobývání byla jedna zcela opuštěna a pět se jich muselo přemístit na lepší stanoviště.¹³⁸

Misie a hlavně intenzivní využívání místního ekosystému vedlo k jeho rychlému narušení. Vedle již zmiňovaného vypásání to bylo také narušení podzemního vodního systému a zasolování. Aschmann cituje: „*Místo nazývané dříve Conchó a nyní Loreto je situováno mezi sousední moře a údolí. Na počátku dobytí měla tato úžlabina vrby, třtinu a na některých místech tekoucí vodu. Nyní je to slané koryto, které dává vodu pouze v bateques (což jsou malé studně s brakickou vodou) či v malých studnách vyhloubených v písku.*”¹³⁹

4.1.3 Budování cest

Od počátku dobývání Kalifornie jezuité zápolili s místním terénem. P. Baegert o cestování píše: „*Nijak nepomáhá vzít si na dlouhé cesty koně. I ti – zvláště proto, že v této zemi nejsou okováni – velmi trpí na špatných a drsných cestách, což jezdec pociťuje také. Bylo by mnohem příjemnější jít za slunce po alsaských silnicích než jet zde třeba i na dobrém koni*”.¹⁴⁰

Mnoho úsilí proto věnovali misionáři výstavbě cest. Jakmile bylo vybráno místo pro novou misií, byla vyčištěna cesta, která ji spojovala s nejbližší starou osadou. Misie byly zakládány v okolí vodních zdrojů a tak za základ cestě sloužila často stezka používaná domorodci, která byla rozšířena, byly z ní odstraněny velké kameny a byla co možná nejvíce vyrovnána. Honáci se stády se přesunovali díky cestám mnohem rychleji. Cesty umožňovaly pohyb až dvacet pět či třicet mil za den v oblasti, kde by se jinak postoupilo sotva o deset mil.¹⁴¹

¹³⁸ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s. 194-196, online.

¹³⁹ Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969, s.30.

¹⁴⁰ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.213-214.

¹⁴¹ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s. 196-197, online.

© Harry Crosby

Obrázek 4: Jezuitská cesta mezi misiemi.¹⁴²

4.1.4 Členění misí

Vlastním misijním centrem byla tzv. *cabecera*, jakási sídelní ves misionáře, pod jeho správu spadaly i více či méně vzdálené *pueblos de visitas* (návštěvní osady). V jiných oblastech Nového Španělska to byly menší osady, kde sídlili okolní indiáni a kam jejich duchovní otec pravidelně docházel za účelem jejich výuky ve víře. V Kalifornii byla situace složitější, sedentárnost indiánů tam byla minimální, a tak i *visitas* byly spíše jen místy, které indiáni obsazovali dočasně, *visitas* byly vybavené jednoduchými stavbami, především kaplí a místem, kde by mohl duchovní přenocovat. V případě, že misie trpěla třeba nedostatkem vody, přesouvaly se zemědělské aktivity právě do takovýchto míst, aniž ovšem došlo k jejich trvalejšímu osídlení.¹⁴³

Kalifornské misie, vzhledem k nepříznivým podmínkám, většinou ani nebyly s to zabezpečit plnou sedentárnost Indiánů. Úrodné půdy a především vody bylo zoufale málo, takže úroda nestačila krýt potřeby většího množství strážníků. Rovněž pravidelné roční zásoby

¹⁴² Crosby, H.: Images of Baja California: <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/crosby/M333-19M.html>

¹⁴³ Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991, s.167-168.

dopřívávané do misí z pevniny byly jen výpomocí z nejhorsího. Misijní život byl proto organizován tak, že trvale sídlili v misii ti indiáni, na jejichž území byla misie založena, především pak ti, kteří se tam věnovali nejrůznějším domácím zaměstnáním, a děti, které žily v misii po dobu školní docházky, tj. celkem asi šest let. Ostatní Indiáni přebývali v misii jen dočasně, ve skupinách, podle zavedeného pořádku, který jim umožňoval pravidelnou účast na výuce a náboženských obřadech. Mimo tato mezidobí se vraceli ke svému původnímu neusedlému způsobu života, sběračství a lovu.

Kromě misionářů bylo příchodích odjinud minimálně. Patřili k nim především španělští vojáci se svými rodinami, několik řemeslníků a námořníků, dočasně se na pobřeží objevovali lovci perel či posádky filipínských galeón. Občas docházelo v Kalifornii k přechodnému pobytu určitého množství Indiánů z pevniny, hlavně Indiánů Yaquiů, především při příležitostech výzkumných, eventuálně vojenských výprav. Zanedbatelnou skupinu pak tvořilo několik mulatů - hlavně sloužících - a Filipínců. Celkově se však počet neindiánského obyvatelstva ke konci působení jezuitů v Kalifornii odhaduje jen asi na 700 osob a nepředpokládá se ani, že by bývalo došlo k většímu míšení jednotlivých skupin obyvatelstva. Španělští vojáci si totiž většinou přivázeli s sebou i své manželky, takže spíše začala vznikat skupina kalifornských kreolů. Tirsch zobrazil zástupce všech těchto rasových a společensky odlišných skupin, a to jak formou portrétních vyobrazení, tak formou vyobrazení skupinového mnohdy i se zachycením typických činností.¹⁴⁴

4.2 Misionáři a kalifornští domorodci

Styky s domorodým obyvatelstvem byly navázány prakticky již na počátku vylodování. Muži pozorovali cizince a jejich počínání, ženy zůstávaly v bezpečné vzdálenosti, připravené k útěku do hor, pokud se k nim některý z cizinců snažil přiblížit. Postupem času docházelo k bližším kontaktům, kdy místní za drobné dárky pomáhali s drobnými úkony a při stavbě osady. K prvním konfliktům došlo, když se indiáni snažili zmocnit kukuřice nebo domácích zvířat.¹⁴⁵

Jezuité se nejdříve snažili naučit místní jazyky, aby mohli lépe šířit křesťanství. Jazyky poloostrova byly dle svědectví řady z nich velmi složité. P. Baegert píše „*Tím hrozným jazykem je těžší mluvit než se jej naučit. V Otčenáši jim chybí jen devět slov, v Ave Maria sedm a v Krédu osmáct. A teď ať mi někdo řekne jak indiáni mohou vyjádřit něco přesně když pro to nemají*

¹⁴⁴ Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991, s.167-170.

¹⁴⁵ Rfo, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 57-58.

ve svém jazyce obdobu.“¹⁴⁶ Dále uvádí „Mají jazyk přibližně o třech tuctech slov. Kdyby lišky uměly mluvit, znaly by jistě mnoho slov, o kterých Kalifornané nemají ani ponětí.... Nemají žádná slova, která by vyjadřovala lidské pocity, ctnost, neřest a utrpení, protože mezi sebou nemluví o ničem jiném než o tom, co mohou vidět a uchopit. Také nemají žádné slovo, které by označovalo politiku, společenství a lidský život.“¹⁴⁷ P. Kino, ve svém listu z roku 1683 zmiňuje, že se domorodci snadno učí španělštině a projevují pozoruhodný zájem o to, jak se co řekne španělsky.¹⁴⁸

P. Baegert popsal obyvatele takto: „chodí zcela nazí... pracují, jen pokud nad nimi někdo stojí s klackem, nemají ani stín zákona a pořádku, žádného panovníka, žádné hospodářství“, na druhou stranu i velmi kritický Baegert vyjádřil přesvědčení, že „navzdory tomu, co už jsem vypsal o Kalifornánech .. a z čeho by se dalo usoudit, že to jsou nejubožejší a nejvíce politováníhodní lidé mezi všemi smrtelníky, ujišťuji a pravím s plnou vážností, že co se týče tělesna, jsou bezpochyby nesrovnatelně šťastnější než všichni, kteří se nám zdají žít ve vrcholném blaženosti. Kalifornan spí na tvrdé zemi a pod širým nebem tak klidně a pohodlně, jako ten nejbohatší evropský rozkošník ve své posteli z prachového peří...; ani krupobití, ani cizí vojska mu nezničí pole...; nezná závist, zášť, pomluvy a klepy..., netouží rozmnožovat své bohatství a neobává se, že je ztratí...; jeho žena neutrácí jeho jmění..., nemusí vzdělávat své syny, strojit svatbu dceři, jeho syn nemůže uvrhnout rodinu do dluhů a hanby. Jedním slovem, v Kalifornii a mezi Kalifornany není známo „mé“ a „tvé“, ta dvě slova, která podle sv. Řehoře naplňují nečetné dny našeho života hořkostí a nespočetnými zly.“¹⁴⁹

4.2.1 Příchod indiánů do misí

Je těžké pochopit důvody přijetí strohého misijního života se všemi jeho povinnostmi lidmi, kteří byli navyklí zcela jinému způsobu života. Nezdá se, že by nabídka skrovné stravy a několika nových nástrojů k tomu mohla být postačující. Crosby uvádí jako možné vysvětlení lákavosti misí v Kalifornii, že: „najednou se vynořili jiní lidé a dokázali že jsou super-šamany, lidé byli zastrašeni jejich zbraněmi, ale pocit strachu dal vzniknout i pocitu naděje a očekávání. Misionáři jim dali jídlo a mnoho jim naslibovali, život tu byl těžký a nejistý a cizinci mohli být

¹⁴⁶ Baegert, J.J: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.147.

¹⁴⁷ Baegert, J: The Letters ... In: Křížová, M.: Ideální město v divočině, Praha, 2007, s.225-226.

¹⁴⁸ List z 27.7.1683 in: Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 173-174.

¹⁴⁹ Baegert, J.: Nachrichten von der Amerikanischen Halbinsel Californien . In: Křížová, M.: Ideální město v divočině, Praha, 2007, s.120-121, 225.

skutečně schopni jim ho usnadnit. Zdálo se, že jídlo získají jednodušší cestou, že vojáci je ochrání před dávnými nepřáteli a oni budou moci strávit více času pohromadě, což se jim jinak poštěstilo jen v období sklizně pitahayi a slavnostech s ní spojených“.¹⁵⁰

Obrázek 5: Tirsch zachytil počátek kristianizačního procesu u kalifornského obyvatelstva – je jím první kontakt s misíí „Z divočiny přichází do misie pohan se svou ženou, dcerou a synkem, aby se nechali obrátit“.¹⁵¹

4.2.2 Kristianizace a výuka

Prvořadým úkolem misionářů bylo šíření víry a spása domorodého obyvatelstva. Vyučování katechismu a udělování svátostí – především svátosti smíření a křtu - ovšem nestačilo k dostatečné změně života obyvatelstva. Misijní působení na změnu domorodé kultury zahrnovalo i zavedení technologických prvků, které zároveň vyvolávaly změny ve způsobu života obyvatel poloostrova. Počáteční zvědavost a obdiv, které projevovali Kalifornané, byly využity duchovními tak, aby domorodci praktickým způsobem pochopili techniky dříve místnímu obyvatelstvu neznámé. V případě, že se bezprostřední odezva indiánů jevila zřetelně příznivě, zahrnovala již prvotní iniciativa náznaky učení. Ve zprávě, kterou napsal Otec Piccolo uvádí, že jednou poté co vysel trochu pšenice před náčelníkem osady, a udělal to tak, aby jej

¹⁵⁰ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s.181-182, online.

¹⁵¹ Tirsch, I: The drawings of Ignacio Tirsch. Los Angeles, 1972, s.88-89.

Binková, S.: Historické a etnografické prameny, kandidátská práce, Praha 1991, s. 169.

onen napodobil, ho indián požádal, aby než Otec odejde, mu zanechal nějaká semena navíc k opakování výsevu. Samozřejmě ojedinělé případy jako tento nevedly k osvojení nových praktik, ale postupem času se jim místní obyvatelé naučili na základě stálého opakování činností a konečným pozorováním výsledků práce.¹⁵² Misionáři také potřebovali, aby se domorodci naučili řadu praktických dovedností, které byly nezbytné k vystavění misijní základny a k vybudování kostela. Indiáni pomáhali při výrobě nepálených cihel stejně jako při stavbě budov a jejich výzdobě. Na chybějící řemeslné práce zaměstnávali misie krátkodobě stavební odborníky a umělce.

Vyučování čistě technologické vyplynulo pro misionáře z místních podmínek. Zakládání nových misíí a následná integrace dalších oblastí osídlených indiánským obyvatelstvem vyvolávala potřebu, aby Otcové rychle naučili své novokřtěnce nejběžnějším technickým konstrukčním dovednostem a základním zemědělským pracím. Otec Juan de Ugarte inicioval na poloostrově chov ovcí a usiloval o rozvoj základního zpracování vlny a výroby vlněných textilií. Jak mohl zhotovoval různé přeslice, kolovraty a tkalcovské stavy. Povolán byl také mistr Antonio Morán - tkadlec, jehož úkolem bylo „*zlepšení a zrychlení výroby a vyučování*“. Ten pobyl na poloostrově několik let „*až zanechal vyučené indiány ve všech obratnostech*“.¹⁵³ O pokroku indiánů se zmiňuje v roce 1712, po patnácti letech misionářského života, Otec Bravo - oznamuje, že mezi indiány jsou tesaři, truhláři, zedníci, kováři, vápeníci či cihláři. Zacházejí dobře s rádlím, rycí holí (coa) a motykou. Někteří umějí stříhat ovce, česat, příst, tkát příkrývky a hrubé plátno, stříhat a šít oděvy pro sebe a vojáky. Ženy se naučily spřádat bavlnu, jakož i šít, prát a vyrábět pásky, hrnce, rendlíky a pánve.¹⁵⁴

V misiích se indiáni museli přizpůsobit životu „rozumnému“ a křesťanskému. Zavádění evropských znalostí bylo omezeno na vybrané oblasti. Bylo možné naučit indiány obdělávat půdu, ale ne zacházet se střelnými zbraněmi, domorodci také nedostávali víno a po dobu trvání jezuitských misíí se nesetkali s opilstvím. Vše záviselo na vzdělání a tak nejvíce sil bylo vkládáno do vzdělávání dětí, jejich výuka měla trvat alespoň šest let. Přebírali do výchovy děti od šesti sedmi let a vzdělávali je do až do dospělosti. Zápis vizitátora P. José Rotea popisuje školy v San Ignáciu: „*Děti starší šesti let tam byly soustředěny do dvou škol – dívčí založené roku 1760 a chlapecké 1761, v nich se část dne učily modlit ve svém jazyce a také španělsky, dále číst a zpívat Druhou část dne byly zaměstnány pracemi úměrně jejich věku a pohlaví.*

¹⁵² Ríó, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984, s. 178-179.

¹⁵³ tamtéž, s. 180-181.

¹⁵⁴ tamtéž, s. 190.

Tímto způsobem žijí ve jmenovaných domech až nastane doba ke sňatku“. Dívky byly vychovávány většinou ženami či příbuznými vojáků v misiích sloužících. Vyučovaly je domácím pracím – šití, vyšívání, některé též čtení.¹⁵⁵

4.2.3 Vymýcení původního náboženství

„Jeden jako druhý bděli s veškerou vážností nad svěřeným sobě stádem a pilně se starali, aby vymýtili (jeho) zvrácené zvyklosti“. (J.V. Richter, Peru - 1685)¹⁵⁶

Všechny kmeny věřily určitým způsobem v božstva a šamani zprostředkovávali kontakt mezi lidmi a nadpřirozenými silami, léčili ostatní, zaháněli bouře, zajišťovali dobrou sklizeň pitahaye, řídili obřady iniciace atd. Jezuité je nazývali čaroději či kouzelníky a ostře proti nim vystupovali. Rozlišovali mezi skutečnými čaroději, kteří měli svoji sílu od d'ábla a falešnými, kteří byli dle nich falešnými proroky a lháři.¹⁵⁷

4.2.4 Obydlí a oděv

Domorodci neměli žádné stálé místo pobytu, žádná trvalá přenosná přístřeší, a jen málo oblečení – muži žádné, ženy pouze zástěrky.¹⁵⁸ Zástěrky vyráběly z kolínek rákosu či velmi slabé třtiny, používaly také kousek kůže z jelena. Při pohybu jim zástěrka chrastila a při běhu její nárazy o stehna připomínaly běžícího koně.¹⁵⁹

Z počátku se necítili dobře v uzavřených místech a tak odmítali pobývat v domech, časem si na ně formálně zvykli a nakonec přijali i jejich praktické výhody. P. Baegert o vztahu indiánů k obydlím píše: *„Střecha nad hlavou každou noc pro ně nemá jiný význam než, že se z volných lidí stanou želvami či hlemýždi. Něco takového, že by si Kalifornané vystavěli chatrče ve všech směrech a udržovali je jako nějakí potentáti nemůže být od líného indiána očekáváno. Nejdůležitější je, že spí klidným a hlubokým spánkem pod širým nebem v chladném vzduchu blízko ohně jako v dobře vybaveném bytě. Navíc napodobují tak málo z toho co vidí u jiných a co se zdá být rozumným až hanba. ... První pracovník, kameník a výrobce cihel misie, který zde žije se svojí ženou a dětmi ještě nepomyslel na to, že by si postavil chýši pro svoji rodinu. Místní jsou vždy na plném slunci během dne a v noci spí pod širým nebem. Přitom alespoň po osm měsíců*

¹⁵⁵ Rfo, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984, s. 182-183.

¹⁵⁶ Kalista, Z.: *Cesty ve znamení kříže*, Praha, 1941, s. 55.

¹⁵⁷ Crosby, H.W.: *Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768*. Albuquerque, 1994, s.179-180, online

¹⁵⁸ tamtéž, s.27.

¹⁵⁹ Aschmann, H.: *The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries*. Los Angeles, 1969, s.95-96.

jsou večery a noci v této oblasti chladné pokud ne studené, a vane nikdy neutuchající vítr od západu, a téměř každé ráno je hustá mlha, která je všechny promáčí. A ani tito indiáni ani nepomyslí na stavbu nějaké chatrče.“ (31.9.1757)¹⁶⁰ „Jejich hospodářství a celé jejich vlastnictví se skládá z luku, šípů, kamene místo nože a kosti ke škrábání mezcalu a když mají štěstí tak také z pyle a z rybářské sítě“ (11.9.1752).¹⁶¹

Podobně jako s obydlím tomu bylo i s přijetím oděvu. Otcové se snažili zavést jeho nošení neboť jejich nahotu považovali za neslušnou a nepřijatelnou mezi křesťany. Každoročně vynaložili značné úsilí i prostředky, aby zásobili šatem své farníky. Nošení oblečení se nejdříve setkalo s příkrým odmítnutím – odmítali jej jako nepotřebnou věc a pohoršovali se, když po nich misionáři chtěli, aby svoji nahotu zakrývali. Pokud přeci jen šaty přijali po krátké době je stejně zničili nebo zahodili. Otec de Ugarte nastříhal a ušil šaty pro dva chlapce, kteří u něj bydleli. Když se chlapci přišli ukázat soukmenovcům přivítal je takový smích a posměch, že se rozhodli šaty odhodit. Nakonec přistoupili ke kompromisu, mezi svými chodili nazí a oblékali se jen když šli do domu misionáře. Otec Baegert píše: *„Dal jsem několika indiánům klobouky a pláště jako lovecké oblečení. Z nedbalosti klobouky spálili či je zahodili nebo brzo ztratili, to samé se stalo i pláštům. Nemají žádnou snahu se zakrýt či chránit se před protivnými větry“ (31.9.1757).¹⁶²*

Vlákna se zde tradičně získávala z listů agáve. O jejich dalším možném využití Baegert říká: *„Vlákna jsou bílá jako sníh, ale ne tak měkká jako len či konopí. Stokrát jsem říkal, že bych tu rád měl evropské vochlíře, přadleny a tkalce, abych viděl, co vše by s nimi udělali“.¹⁶³*

Postupem času bylo ovšem oblečení akceptováno asi i z důvodu, že poslušnost usnadňovala přístup k jídlu z misie. Nakonec šaty nahradily bederní zástěrky a staly se prestižní záležitostí a spíše než fyzickou potřebou byly společenskou nutností.¹⁶⁴ Aschmann píše: *„Ženy, které žijí v misiích (s výjimkou nejnovějších misíí na severu) se zakrývají hrubým šatem nebo flanelovým oděvem (trochu podobným tomu, který nosí Španělky), do té míry jak je dovolují zásobovat zdroje otců misionářů. Tyto ženy si vysoce cení tohoto oděvu, a pokud by jej všechny měly, žádná by si už nepřála nosit rákosovou zástěrku“.¹⁶⁵*

¹⁶⁰ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.193.

¹⁶¹ tamtéž, s.142.

¹⁶² tamtéž, s.115.

¹⁶³ tamtéž, 1982, s.134.

¹⁶⁴ Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 184-187.

¹⁶⁵ Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969, s.95-96.

4.2.5 Odmítání evropského způsobu života

Snaha o zlepšení podmínek místního života se často setkala s nepochopením a ignorováním pokud ne přímo odmítnutím. Řadu poznámek o možnostech pro zlepšení života a zároveň o nemožnosti je provést zanechal P. Baegert ve svých dopisech: „*Nakonec, neboť chudoba je velmi velká a každé sousto, které Kalifornian vloží do úst jej stojí mnoho běhání a shánění, důvěřoval bych si, že se mi s pomocí Boží, podaří zbudovat vesnici jako v Maďarsku nebo Rusku pokud bych měl kousek Illwoodského či Hagenauerského lesa Jakkoliv, pokud podmínky této země přetrvají jak ji Bůh stvořil, není zde žádná naděje na zlepšení*“ (31.září 1757).¹⁶⁶

„*Nyní k otázce o zvědavosti mých kalifornanů a jejich dychtivosti slyšet, vidět a dozvědět se něco nového a neznámého. K tomu odpovídám: ani jeden z nich se mě nezeptal, ani v nejmenším na Evropu, na moji vlast, na moji cestu či podobné otázky. To není vůbec udivující, protože nikdy neviděli nic jiného než Kalifornii a jen její malou část. Jistě viděli věci, které jsou přivezeny odjinud do jejich země a které neviděli nikdy předtím. Ale v povaze indiánů je sice nepohrdat věcmi, které nejsou vyráběny v jejich vlastní zemi, ale považují je za nedůležité a mají za to, že nezasluhují pohledu. V tomto ohledu, si vzpomínám jak jsem četl v knize otce Charlevoixe o Kanadánovi, který byl vzat do Francie. V celé Paříži nebylo nic co by podnítilo jeho obdiv či pozornost kromě řeznického krámků kde krájeli a prodávali maso. Toto může být – vedle jejich lenosti – důvodem proč jsou zcela spokojeni se svojí domovinou a s tím co produkuje, a proč se nestarají o ty věci, o které se starají Evropané a které by mohli napodobit*“ (26.9.1761).¹⁶⁷

Místo přechodu na pěstování rostlin indiáni pokračovali ve svém původním životu a vystupovali tak nadále v roli jednoduchých sběračů a lovců. Často se stalo, že využili příležitosti k „lovu“ dobytka, koní a dalších domestikovaných zvířat patřících misii. Jezuité pak museli ke strážení plodin určovat osoby s plnou důvěrou a všeobecně zaměstnávali pouze honáky španělského původu.¹⁶⁸ P. Baegert o takových krádežích píše: „*Nemohou zanechat kradení, stejně jako si kočka nemůže pomoci od chytání myší. Nikdo nemůže důvěřovat indiánovi, když je z dohledu (dál než ho vidí). Zlato a stříbro je před nimi v bezpečí stejně na otevřené pláni jako pod stem zámků, ale ne to co může být snědno. Zahradní rostliny jsou kradeny během noci nebo dokonce ve dne, a ten kterého postavíš jako hlídače je první a nejhorší. Pokud ho potrestáš,*

¹⁶⁶ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.115.

¹⁶⁷ tamtéž, s. 214.

¹⁶⁸ Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984, s. 191-192.

udělá druhý den ještě hůř, aby se pomstil a pak uteče takže ho nevidíš rok i když ho hledáš, a to se nestává zřídka“ (7.10.1755).¹⁶⁹

4.2.6 Vojáci

Miguel del Barco shrnul potřebu vojáků v misiích slovy: *„Jediný voják slouží v misii důležitému cíli, neboť indiáni z něj mají respekt neb vědí, že je kapitánův vyslanec. Může je potrestat za nepořádek, pokárat za drzost. ... Bojí se ho a jeho střelné zbraně. Proto jsou drženi pod kontrolou jedním vojákem lépe než větším množstvím zaměstnanců misie“.*¹⁷⁰

V každé misii v Kalifornii byl proto přítomen alespoň jeden voják. Vojáci často pomáhali při chodu misie a sloužili i jako správci. Měli v péči sklad s jídlem a nářadím a také učili novokřtěnce a dohlíželi nad nimi při zemědělských aktivitách a pasení dobytka.

Přes přítomnost vojáků žili jezuité ve stálé hrozbě napadení pohanskými indiány či vzpoury novokřtěnců. Při povstání roku 1734 bylo zabito 12 lidí, mezi nimi i P. Lorenzo Carranco a P. Nicolás Tamaral. Jindy byl na bratra Wagnera vystřelen šíp, viník byl vyhledán a po přiznání pro výstrahu oběšen.¹⁷¹ Tresty byly sice jezuiti schvalovány jako potřebné, ale zároveň se stávaly důvodem nepokojů. J.V. Richter z Peru píše: *„Podrobují se i trestu zaslouží-li si nějaký. Ovšem k trestům třeba se uchýlovati jen jako k léku a se svrchovanou opatrností! Větší provinění, jako jsou, s odpuštěním, cizoložství, potraty a pod., trestají se i vězením a ostříháním vlasů, při menších osvědčuje se na hodinu či na dvě uvázat ke kůlu“.* O svém působení pak říká: *„Spíše láskou než tresty dobyt jsem si myslí indiánů; ač bude se to snad zdát neuvěřitelným, slouží mi jako čeští sedláci. Někteří se dívají na mne jako na svého pána, jiná jako na svého otce“ (16.4.1691).¹⁷²*

4.2.7 Epidemie

Vedle občasných povstání indiánů byly pro misie další pohromou epidemie. První epidemie neštovic se rozšířila v letech 1709-1710, další přišly mezi léty 1720-1723, v San Ignáciu udeřila v roce 1729 a znovu pět let poté. Na jihu se epidemie opakovaly v letech 1742, 1744 a 1748 a postupně sklátily pět šestin domorodců. Jedna zpráva udává, že jen San José del Cabo jich ztratilo pět set. Pericúové byli válkami a nemocemi téměř vyhlazeni. Kmen byl

¹⁶⁹ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.176.

¹⁷⁰ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s.186-187, online.

¹⁷¹ Dunne, P.M.: Black Robes in Lower California (An account of the Jesuit missionaries in Baja California from 1697 to 1768), Berkley & Los Angeles, 1952, s.313.

¹⁷² Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s.70.

rozdroben, posledních asi dvě stě z nich bylo nemocných syfilidou, kterou na poloostrov zavlekli Španělé. Nakonec se tak odchodu jezuitů dožili jen jednotlivci.¹⁷³ Epidemie nejvíce postihovaly ženy a malé děti, což bylo spojeno s tvrdou prací žen (mladé ženy nosily na stavbu cihly o váze 25 kg), nedostatečnou stravou, nemocemi a špatnými podmínkami života v misii. Ženy byly navíc často zneužívány a od vojáků a dalších španělských osadníků se nakazily již zmíněnou syfilidou. Omezení tradičních rituálů a oddělení dívek od starších žen zamezilo přenosu tradičních znalostí týkajících se porodu a péče o dítě. Řada dětí zemřela krátce po narození z důvodu komplikací při porodu či následků syfilidy, kterou byla nakažena matka. Dívky v misii začínaly rodit asi ve věku patnácti let a jejich plodné období končilo jejich předčasnou smrtí kolem dvacátého roku. V důsledku změny životního stylu byly časté také potraty.¹⁷⁴

Pronikání Evropanů do oblasti Kalifornského poloostrova s sebou přineslo, jako ostatně v mnoha případech, strádání obyvatelstva, jehož konečným výsledkem byl zánik celých kmenů. V roce 1697 je počet domorodců odhadován na 41,5 tisíce, do roku 1742 poklesl na 25 tisíc a v roce 1768 zbývalo v misiích již jen 7 149 indiánů. Pericúové, Guaycurové a Cochimíové v důsledku nemocí, válek a dalších negativních příčin postupně vymřeli.¹⁷⁵ Přežily jen kmeny ze severních oblastí, které byly kontaktovány v poslední fázi misijního úsilí.

4.3 Osudy jezuitských misí po roce 1767

Vypuzení jezuitů po roce 1767 postihlo bez rozdílu všechny španělské, kreolské i nešpanělské členy jezuitského řádu činné na Iberském poloostrově i v zámořských misiích. Velké množství příslušníků Tovaryšstva podmínky násilného odsunu nepřežilo, někteří skončili dočasně ve španělských a portugalských žalářích. Těm šťastnějším z našich krajanů se – mnohdy po letech – podařilo vrátit do vlasti. Po zrušení Tovaryšstva Ježíšova v roce 1773 přecházeli jako faráři do řad světské církve. V Novém světě jejich misijní činnost v menším počtu případů nalezla pokračovatele v jiných církevních řádech, v mnoha oblastech však na jejich úsilí neměl kdo navázat. Jejich touhu po poznání a záznamy s konkrétními výsledky dokázali nepředpojatě

¹⁷³ Dunne, P.M.: *Black Robes in Lower California (An account of the Jesuit missionaries in Baja California from 1697 to 1768)*, Berkley & Los Angeles, 1952, s.314.

Río, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984, s. 224-227.

¹⁷⁴ Jackson, R.H., Castillo, E.: *Indians, Franciscans and Spanish Colonization: The Impact of the Mission System on California Indians*, Albuquerque, 1995, s.44-45.

Reyes, B.O.: *Private Women, Public Lives: Gender and the Missions of the Californias*, 2009, s.72, online.

¹⁷⁵ Binková, S.: *Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska*, kandidátská práce, Praha 1991, s. 128, pozn. 7.

Río, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984, s. 225.

ocenit představitele nejrůznějších vědních oborů 18. a 19. století a v mnoha případech na jejich svědectví o realitě často už zaniklé navazuje i moderní věda.¹⁷⁶

Na počáteční proces kolonizace jihu a severu realizovaný jezuitu (1697-1768) navázali po jejich vypovězení postupně františkáni (1768-1771) v Dolní a až do roku 1833 v Horní Kalifornii a dominikáni (1771-1840). V severní části založili jezuité tři misie: Santa Gertudis, San Francisco de Borja, Santa María, františkáni pouze jednu San Fernando a dominikáni osm: El Rosario, San Pedro Mártir, Santo Domingo, San Vicente, Santa Catarina, Santo Tomás, Nuestra Sennnnora de Guadalupe a San Miguel. V Horní Kalifornii, která je v současnosti součástí USA, byly přírodní podmínky oproti suchému jihu mírnější a tak zde byla odlišná situace. Na sever od 30. rovnoběžky františkáni postupně od roku 1769 založili 21 misí, do kterých shromáždili množství indiánů. Misie se staly centry ve kterých dosahovali obdivuhodných výsledků v chovu dobytka a rostlinné produkci.¹⁷⁷ Dominikáni společně s františkány stáli u základů vinařské slávy Kalifornie, též byli prvními pěstiteli citrusů v dané oblasti.

Dne 17.8.1833 byla vyhlášena sekularizace všech misí v Mexiku, v Horní Kalifornii bylo do roku 1836 zrušeno 16 z 21 misí. Odhaduje se, že v letech 1834-1842 vzniklo na jejich pozemcích více než 300 farem. V Horní Kalifornii byla sekularizace účinná, protože tam byla prosperující rostlinná výroba i chov dobytka. Jinak tomu bylo na poloostrovní části Kalifornie, kde řada misí zcela zanikla.¹⁷⁸ Výjimkou jsou San Ignácio de Kadakaamán, Santa Rosalía de Mulegré, San Javier a Loreto, které patří k nepočetné skupině misí, jejichž architektura se dodnes dochovaly v dobrém stavu.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Čeští jezuité, cestovatelé a objevitelé, výstava v předsálí Geografické knihovny PřF UK, 21.6.-22.9. 2006

¹⁷⁷ Ramírez, D.P.: Las orígenes de las poblaciones de Baja California: factores externos, nacionales y locales, Méxicali, 2006, online, s.54-55.

¹⁷⁸ tamtéž, s.312-313.

¹⁷⁹ Kašpar, O.: Smrtí dílo nekončí. Jezuité z České provincie v Mexiku 17.-18.století. Praha, 2008.

5 Zemědělství

5.1 Zemědělství v Novém Španělsku

V Novém světě se pěstovalo více rostlin než ve Starém, intenzita zemědělství byla v mnoha oblastech značná a umožňovala vysokou hustotu obyvatelstva. Ta podle posledních odhadů dosahovala u velkých středisek starých amerických kultur v předvečer španělské conquisty úrovně nejhustěji osídlených oblastí Evropy.¹⁸⁰ Zemědělství před příchodem Evropanů bylo v Novém světě na různé úrovni. Od kultur s vysokou úrovní, důmyslnými zavlažovacími systémy a terasovitými políčky, přes zemědělství bez závlahy, zemědělství v kombinaci z polonomádkým životem až po převážně nomádkým životem žijící lovce se základy zemědělství a lovce, rybáře a sběrače s úplnou absencí zemědělství, tento poslední stupeň se vyskytoval u etnik v pobřežních oblastech Sonorské pouště a v Dolní Kalifornii.¹⁸¹ Mezi zemědělsky využívanými oblastmi panovaly velké rozdíly, jak ve způsobu a intenzitě obdělávání, tak i v druhovém zastoupení pěstovaných plodin. V mnoha částech Střední a Jižní Ameriky bylo ještě praktikováno žďáření půdy, jež nutilo společenství na něm závislá setrvat většinou na omezeném nomádství a jež nedovolovalo žádnou skutečně vysokou koncentraci obyvatelstva. S tím kontrastují neobyčejně intenzivní kultivační metody na mexickém altiplanu a v mnoha údolích Peru, jež vedly k neobyčejně hustému osídlení.¹⁸² V uvedených oblastech došlo k rozvoji měst, států a vědy i bez znalosti značné části technických vymožeností Starého světa. Pluh nebyl objeven do příchodu Evropanů a motyka, případně jakýsi nástroj podobný rýči, byla ve všech oblastech Ameriky základem zemědělství pochopitelně v různé podobě. Železo nebylo zpracováváno nikdy. Tažná zvířata existovala pouze v Peru, tam ve skromném rozsahu přepravovala břemena, nesloužila však nikdy k jízdě. Ve Starém světě rozvoj závisel na znalosti určitých technik. K nim náleží například užívání kovových nástrojů, vynález pluhu, poznání kola, použití tažných zvířat v zemědělství a v dopravě.¹⁸³

Důležitá byla neobyčejná produktivita základních prostředků obživy pěstovaných v Americe, především kukuřice a brambor, a poměrně malý vklad pracovní síly, jenž byl pro pěstování nezbytný. Tříčlenná rodina, pěstující v některé oblasti Mezoameriky kukuřici, potřebovala bez zavlažování pouhých 12 dnů v roce na to, aby vyprodukovala dvojnásobek toho,

¹⁸⁰ Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989, s.28-29.

¹⁸¹ Sauer, J.: Aboriginal population of Northwestern Mexico, Ibero-americana 10, Berkeley 1935.

¹⁸² Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989, s.29.

¹⁸³ tamtéž, s.35.

co sama spotřebovala. Pěstování rýže v Číně vyžadovalo mnohem více času. To, co produktivitu zemědělství staré Ameriky ještě zvyšovalo, byla ta skutečnost, že pěstované plodiny se daly snadno uchovávat spontánně, jako například kukuřice nebo pomocí znamenitých konzervačních metod, jež indiáni vyvinuli (například vysoušení brambor za mrazu tzv. *chuñu*, v oblasti andského altiplana).¹⁸⁴

V mnoha oblastech, kde se nedařilo kukuřici byly základem stravy hlíznaté rostliny. Acosta o nich píše: „*Tak jako Evropa oplývá ovocem a zeleninou, je v Indiích velké množství kořenů, vedle brambor, které vedou, je to maniok, oca, sladké brambory, jícama, arašídy a sto dalších na které si nevzpomenu.*“¹⁸⁵

5.1.1 Žd'áření

V údolních oblastech a tam kde svahy nebyly příliš prudké, bylo velmi rozšířené žd'áření, kdy se po vypálení a vymýcení pozemku po několik sezón využívala jeho přirozená plodnost a potom se postoupilo o další kus dál a bývalé políčko se nechalo ladem. Dokud byl půdy dostatek mohla se půda regenerovat, opět zarostla a obnovila se její úrodnost. Sklizeň dle oblasti byla jednou, dvakrát i vícekrát do roka.¹⁸⁶ Při technologii žd'áření se doba nutná k obnově půdy liší - centrální mayský region je z větší části pokryt tropickým pralesem a tak mohla být půda obdělávána pouze dva roky a potom se musela na nějakých pět až deset let nechat ležet ladem. Při stejném zemědělském systému bylo možno ve střední části Guatemalské vysočiny opět obdělávat půdu již po dvou letech.¹⁸⁷

5.1.2 Terasovitá políčka a zavlažovací systémy

Tam, kde sklon svahů byl příliš prudký a hrozila eroze půdy, byla budována terasovitá políčka, která bránila půdní erozi či zajišťovala uměle navršenou vrstvu země a zároveň zbrzdila a zadržela dešťovou vodu. Tam kde byl nedostatek srážek byla voda vedena sítí zavlažovacích kanálů.

V letech 1450-1454 prožilo Mexické údolí největší hladomor svých dějin. Jednou z cest jak zabránit novým hladomorům bylo vybudování zavlažovací soustavy, která proměnila vodní

¹⁸⁴ Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989, s.35-36.

¹⁸⁵ maniok (*Manihot esculenta*), oca neboli šťavel hlíznatý (*Oxalis tuberosa*), sladké brambory (*Ipomoea batatas*), jícama (*Pachyrrhizus erosus*). Acosta, J. de: Natural and moral history of the Indies, Duke, 2002, s.202-203.

¹⁸⁶ Cook, Sh. F., Borah, W.: Essays in population history. Mexico and California, Volume Three, Berkeley, 1979, s.132-140.

¹⁸⁷ Palerm, Á.: Aspectos Agrícolas del Desarrollo de la Civilización en Mesoamérica, in: Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989, s.70-71.

režim Mexického údolí. Padre Dávila píše: „*díky velkorysosti a pracovitosti pánů z Tetzocca byla voda kanálů vedena ze vzdálenosti dvou mil, jestliže měl být pahorek zavlažován. Vrchy a údolí byly upraveny tak, aby se voda dostala na pahorek samospádem, odkud byla dále rozprašována, aby se zavlažily všechny stromy a rostliny.*“¹⁸⁸ Aztékové vybudovali systém hrází a propustí, které byly opatřeny pohyblivými mosty, k regulaci úrovně vodní hladiny a akvadukty, které z horských vrcholů přiváděly čerstvou vodu.¹⁸⁹

5.1.3 Chinampas – plovoucí zahrady

V předvečer conquisty se rozprostírala rozsáhlá síť většinou navzájem spojených jezer přes větší část Mexického údolí. Na březích byla půda neobyčejně úrodná. Díky zavlažování bylo možné sklízet dvakrát až třikrát do roka. Snad ještě příznivější pro pěstování než půda na březích jezera, jakkoliv to může vypadat na první pohled paradoxně, bylo jezero samotné. V důsledku relativního nedostatku půdy praktikovali obyvatelé Mexického údolí před příchodem Španělů svérázný způsob zemědělství, zvaný metoda plovoucích zahrad (chinamp).¹⁹⁰

Chinampa byla v podstatě něco na způsob umělého ostrůvku, budovaného na jezerech. V mělkých vodách jezer byly z větví, kořenů a křovin vytvářeny jakési vory: na podklad z rákosu se navršila vrstva bahna z močálovitých břehů jezera. Tato vrstva neobyčejně bohatá na výživné látky tak umožňuje jedinečně produktivní zemědělství.¹⁹¹

Takto tam mohlo být dosaženo mnohem větší hustoty obyvatelstva než v jiných oblastech Mezoameriky. Jak produktivní bylo takové zemědělství a jaké mohlo mít důsledky, ukazují nejnověji realizované výzkumy. Aby se mohlo uživit sto rodin, bylo v rámci systému žďáření, praktikovaném především v nížinné oblasti Mezoameriky, zapotřebí 1200 hektarů půdy. Ve střední části altiplana – kde byla půda úrodnější, bylo zapotřebí – aniž se museli lidé uchýlovat k zavlažování – pouhých 650 hektarů pro stejné množství rodin. Naproti tomu postačovalo jen 86 hektarů zavlažované půdy, jestliže oněch sto rodin mělo přežít. S ohledem na výživu poskytovala jezera i další výhody. Ryby a jezerní úhoři, jejichž vejce byla pokládána

¹⁸⁸ Padre Dávila, cit. Wolf E.R., Palermo Á.: Irrigation in the Old Acolhua In: Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989, s.201.

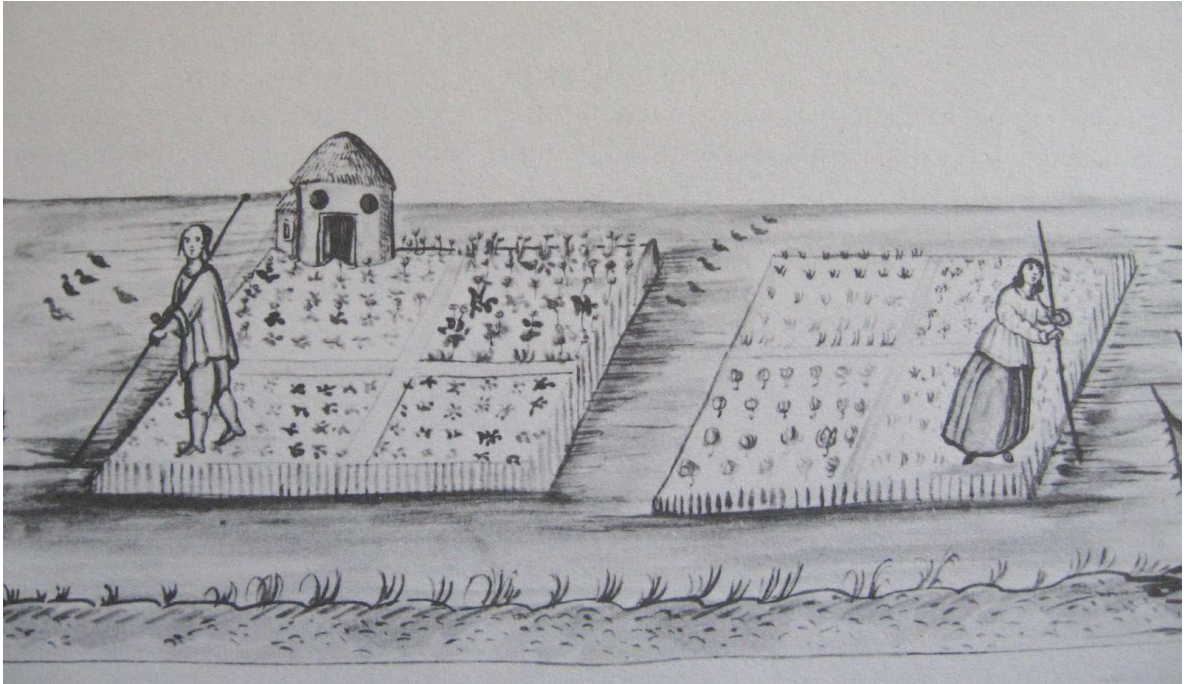
¹⁸⁹ Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989, s.197-201

¹⁹⁰ tamtéž, s.175.

¹⁹¹ Cook, Sh. F., Borah, W.: Essays in population history. Mexico and California, Volume Three, Berkeley, 1979, s.133-140.

Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989, s.175

za obzvláštní lahůdku, obohacovali jídelníček, nahrazující tak masitou potravu, zastoupenou jen ve skromné míře.¹⁹²

Obrázek 6: Tirsch tento způsob komentuje následovně: „*jak mexičtí indiáni plují na svých tzv. chinampas, jež jsou pokryty z pěti až čtyř (bez uvedení míry) silně hustou zemí, na nich mají své ovoce a květiny a také své přístřešky a je radost pohledět jak na nich plují jako lodí dokola po tavním jezeře*“¹⁹³

5.1.4 Zemědělství v pevninské části jezuitských misí

V oblasti misí v pevninské části Mexika byla velmi úrodná půda v Sonoře v údolí Mátape, kde žil kmen Opata. Již první zprávy z této oblasti hovoří o národech žijících ve městech, které zavlažují své pozemky jako zahrady. V centrální oblasti kraje Opatů se téměř ve stejné době jako jezuitské misie začaly rozvíjet doly, se kterými soupeřily o indiánské pracovní síly. Další úrodnou oblastí byla severní Sinaloa, ale původní obyvatelstvo tam bylo silně oslabeno nájezdy lovců otroků, povinností pracovat pro dobyvatele a nemocemi ještě před příchodem jezuitů. Ti zde založili misie v okolí řeky Sinaloa. Na pobřeží nebylo zemědělství rozvinuto. Kmeny, které zde žily, někdy zvané kolektivně Gusave, přišly pod vliv misí kolem roku 1600. Věnovaly se rybolovu a ryby směňovaly za kukuřici s indiány hospodařícími

¹⁹² Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989, s.175.

¹⁹³ Tirsch, I: The drawings of Ignacio Tirsch. Los Angeles, 1972, s. 82-83.

na ostrově. V nejsušších oblastech žili nomádkým životem lidé kmene Seri. Ti byli pro občasné krádeže na farmách pronásledováni kolonisty, zabíjeni a případně silou nuceni k usazení se v misích.¹⁹⁴

V semiaridních a aridních oblastech existovaly různé způsoby využití vody v návaznosti na místní podmínky. Při občasných přívalových srážkách se v poušti objevuje přívalová voda, která se rychle vsakuje do písčité a štěrkovité půdy, ale většina rychle odtéká pryč. Rychlost a výše odtoku záleží na povrchovém pokryvu a intenzitě srážek. Nejvýznamnějšími oblastmi s hospodařením založeným na tomto typu srážek (tzv. „runoff“ zemědělství) bylo území Velké pánve v USA, oblast Sonorské pouště, pásu napříč Severní Afrikou, sever Arabského poloostrova a též část Balučistánu. Obyvatelé se snažili srážkovou vodu zachytit do rezervoárů a následně využívat. V oblastech při pobřeží v mexické provincii Sinaloa a v jižní Sonoře, se používal již v předkoloniálním období jednoduchý systém pěstování, kdy se sázelo do půdy hned po opadnutí přívalové vody.¹⁹⁵

5.1.5 Příčiny absence zemědělství v Kalifornii

Antropologové docházejí k závěru, že kulturní vývoj byl v Kalifornii neobvykle bohatý a komplexní navzdory tomu co se zdálo být limitujícím pro domorodý ekonomický systém. V primární rovině bylo v severní Kalifornii pálení porostu základní enviromentální manipulací ke zvýšení rostlinných a živočišných zdrojů. Pálení bylo využíváno i jihokalifornskými indiány. Absence zemědělství je v Kalifornii vysvětlována buď kulturou života indiánů nebo přírodními podmínkami. Západně od řeky Colorado naprší v průměru jen pár milimetrů ročně a tam, kde je dostatek vláhy „přichází pro kukuřici v nevhodný čas“. Na severu existovala výměna s kmeny praktikujícími zemědělství. Zde pěstované rostliny nebyly vhodné do oblastí bez pravidelných srážek (pro kukuřici, tykve ani fazole nestačí jen zimní vlaha) a tak pacifické pobřeží Ameriky, které má spíše středomořské klima muselo počkat na rostliny z evropského Středomoří. Rozšíření zemědělství na západ bylo omezeno spíše přírodními podmínkami než kulturními zábranami. Ovšem zprostředkování a rozšíření zemědělství mezi kmeny Horní Kalifornie bránila i dostatečná sklizeň divokých žaludů, které dostačovaly k základní obživě.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Sauer, J.: Aboriginal population of Northwestern Mexico, Ibero-american, 10, Berkeley, 1935, s.15-28.

¹⁹⁵ Vasey, D.E.: An ecological history of agriculture: 10,000 B.C. - A.D. 10,100. Ames, 1992, s.114-125.

¹⁹⁶ Bean, L.J., Lawton, H.W.: Some explanations for the rise of cultural complexity in native California with comments on proto-agriculture and agriculture. Ballena Press Anthropological Papers 40 (1993): s.27-31.

Mnoho dat ukazuje, že kalifornské zemědělství v období po kontaktu nebylo vždy závislé na závlahách, ale pěstování kukuřice bylo ve větší míře možné až po zavedení zavlažování Španěly. I když letní deště jsou žádoucí pro vysokou úrodu, kukuřice vysetá v dubnu či květnu dozraje v Kalifornii i bez dešťů tam, kde je dostatek vláhy v půdě, naopak její úroda je velmi podprůměrná pokud nebyla zavlažovaná a nastalo sucho.¹⁹⁷

5.1.5.1 Dolní Kalifornie

Dnes je úsilí misionářů oceňováno jako průkopnické. Sández o misionářích a jejich působení píše: *„Živobytí, které v misiích vytvořili se stalo nejlepším základem a dědictvím, jaké mohli zanechat budoucím generacím oblasti. Obyvatelé osad La Purísima, de Comondú, Mulegé, San Javier a dalších dodnes žijí převážně z fíků, hroznů, datlí a oliv, které vizionářsky zasadili tito svatí mužové“*.¹⁹⁸

V jižní Kalifornii měli před sebou „pole neorané“. Místní obyvatelé byli lovci a sběrači, kteří se díky bariérám moře a pouště nestýkali se svými pevninskými sousedy, ti na rozdíl od nich vedli usedlejší život a zemědělství se věnovali.

Pro Kaliforny byla důležitá ochrana jejich potravinových zdrojů a tak si bránili teritorium a docházelo k bojům o potravu. Tirsch zachytil na fólii 32 právě takový konflikt: *„jak divoký indián střílí šípy tři indiánky, protože mu odnášeli nějaké mizerné plody“*.¹⁹⁹

Tvrdilo se, že Kalifornie je bohatou a úrodnou zemí, ale úrodná oblast je omezena na její jižní konec. Větší část velmi omezené oblasti s úrodnou půdou leží na území Pericú, kteří žili ve skupinách od 50 do 200 lidí. Aschmann o místních podmínkách píše: *„Na dlouhé cesty se nedostává sladká voda což činí cestování složitým a nepříjemným, speciálně během léta. Protože deště jsou tu extrémně vzácné je toto vyprahlá provincie, a toto je důvodem její neuvěřitelné neúrodnosti. Jedním z důsledků této situace je, že není možné přimět indiány k usedlému životu, protože zde pro ně není práce ani žádný způsob obživy. Výjimkou z této situace jsou ty misie, ve kterých se již populace snížila na velmi malý počet. Takže je nutné, aby se indiáni toulali po okolí, kde z planého ovoce získávají obživu, kterou nelze najít v osadách a kterou nemůže žádné místo poskytnout v dostatku. A tak je lze po mnoho měsíců či týdnů najít, jak se potulují horským terénem, aby získali obživu. Otcové misionáři si musí být jisti, že o nedělích se sejdou určité skupiny, aby si vyslechly mši a kázání a při těchto příležitostech je nutné poskytnout jim*

¹⁹⁷ Více viz Bean, L.J., Lawton, H.W.: Some explanations for the rise of cultural complexity in native California with comments on proto-agriculture and agriculture. Ballena Press Anthropological Papers 40 (1993), s.32.

¹⁹⁸ Sández, B.M.: Baja California: Comentarios Politicos y Otras Obras Selectas, Mexico, 2006, online, s.273.

¹⁹⁹ Tirsch, I: The drawings of Ignacio Tirsch. Los Angeles, 1972, s. 92-93, překlad Binková s. 169.

jídlo, protože indiáni nemají žádné svoje. Stejná situace se opakuje s oblečením, neboť z jejich neúrodné domoviny nezískají ani nitku, kterou by se zakryl, protože je absolutně nutné, aby indiáni měli nějaké oblečení, když jdou do kostela. Během svých častých a vážných nemocí jsou zcela závislí na misii a všechno pro všechny musí být zajištěno otci misionáři“.²⁰⁰

5.1.5.2 Horní Kalifornie

Řada autorů odmítá nevhodnost prostředí jako jediný argument proti rozšíření zemědělství v Horní Kalifornii. Poušť sehrála roli ve zbrzdění rozšíření zemědělství od řeky Colorado k pobřeží, ale dalším faktorem byla specializace, kterou rozvinuli indiáni z pobřeží na mořské prostředí. Toto přizpůsobení jim dalo dostatek obživy z moře. Kalifornie tak dávala obživu největší populaci lidí bez zemědělství v rámci USA. Obecný dostatek přírodních zdrojů zabránil rozvoji zemědělství, neboť původní populace byla v „malthusiánské rovnováze“. Šíření znalosti zemědělství od řeky Colorado k některým kmenům bylo zkoumáno analýzou 200 mýtů. Mýty týkající se rostlin a jejich původu byly nalezeny jen u „ne-misionovaných“ (například pro kukuřici, fazole, vodní meloun), zároveň zde byly zaznamenány domorodé názvy plodin, jinak byly názvy přebrány ze slovníku misionářů. V příhodných mikroregionech byla možnost omezeného zemědělství typu „kuchyňských zahrad“. První úspěšné pěstování obilnin bylo v misii San Gabriel v roce 1773 a pěstování na prodej se ustanovilo v misii San Diego až v roce 1777.²⁰¹ Pšenice dovezená Evropany dorazila k řece Colorado o tři čtvrtě století dříve než Španělé dobyli Kalifornii.²⁰²

Ve františkánských misiích, které obýval kmen Chumash (Čumašů), byla nejvíce pěstována pšenice, následovala kukuřice a ječmen. Při pobřeží Kalifornie byla pšenice pěstována v zimních měsících, kdy bývá nejvíce dešťů. Kukuřice a ječmen byly druhořadé a jejich význam se lišil misii od misie. Kmen Chumash se rozhodl přesídlit do misii z důvodu nedostatku ryb v důsledku působení El Niña, 85% kmene se usadilo v misiích v letech 1786-1804. Z analýzy dat v rozmezí dvaceti let vyplývá, že i při nedostatku vláhly misie produkovaly jisté množství obilí a zajišťovaly potravu v době, kdy byly přírodní zdroje potravy omezeny. Menší výnosy byly spojené se suchem, poškozením rostlin kobylkami a jinými škůdci. Suchá období 1805-1813

²⁰⁰ Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969, s.23-27.

²⁰¹ Bean, L.J., Lawton, H.W.: Some explanations for the rise of cultural complexity in native California with comments on proto-agriculture and agriculture. Ballena Press Anthropological Papers 40 (1993), s.33-36.

²⁰² C-A 3 Bancroft Library, p.195 In: Bean, L.J., Lawton, H.W.: Some explanations for the rise of cultural complexity in native California with comments on proto-agriculture and agriculture. Ballena Press Anthropological Papers 40 (1993), s.36.

a 1821-1825 ovlivnila výrazně výnos plodin, ale nikdy nevedla ke skutečnému hladomoru. Postupně docházelo k omezování osetých ploch, což bylo spojeno s poklesem obyvatelstva. V misiích je často zmiňován nedostatek pracovních sil, řada dospělých neschopných práce a chronicky nemocných.²⁰³

5.2 Zemědělství v Evropě

Ani v Evropě nebylo zemědělství ve všech oblastech na stejné úrovni. Obecně bylo období středověku co se týče zemědělství charakterizováno malým pokrokem. Jedním z mála zdokonalení té doby byl způsob zapřažení tažných zvířat přesunutím postroje z rohů či krku zvířat na jejich plece, což bylo mnohem efektivnější pro využití tažné síly zvířat. Jednoduché rádllo s malou radličkou jen rozrývalo obdělávanou půdu. Vylepšením, ale často nedostupným, bylo železné kroidlo, které rozřezávalo půdu před radlicí a tím usnadňovalo vlastní orání. Zavedení těžších rádel umožňovalo obdělávání širší škály půd. Již kolem roku 800 n.l. přecházeli někteří rolníci na dvou a trojhonný osevní postup a začali pěstovat více luštěnin, které sloužili jak k regeneraci půdy, tak k obohacení jinak poměrně jednostranné stravy založené na obilninách. Ovšem tyto inovace byly pouze místní a po zbytek středověku se šířily jen pomalu nebo vůbec.

Hospodaření v Evropě zůstávalo i nadále spíše extenzivní a veškeré práce spojené s ním byly spojeny s řadou rituálů, které měly zajistit dobrou sklizeň. Lidé se více soustředili na život věčný než na ten pozemský a víra, že rituály ovlivní úspěšnost sklizně se přenášela z dob pohanských i v éru křesťanskou. Tento postoj samozřejmě nevedl ke hledání nových metod hospodaření a ke zvyšování výnosu. Ve dvanáctém století dochází k šíření nových rostlin i technologií. K tomu v první řadě přispěli Mauři ve Španělsku. Při pohybu na západ s sebou muslimové přinesli řadu rostlin z východu. V Severní Africe, Španělsku a jižní Itálii zavedli pěstování čiroku, citrusů, rýže, pšenice tvrdé, lilků, cukrové třtiny a bavlny. Zvláště aktivní byli ve Španělsku, kde přispěli k intenzifikaci zemědělství. Zavedli zde mnoho zemědělských inovací, od nových druhů rostlin až po vysoce sofistikované zavlažovací systémy, které neměli v Evropě období až do 18. století. V bohaté oblasti Andalusie nahradili dvoj a trojhonný osevní postup, který převládal ve zbytku Evropy, místo něj pěstovali po několik let široké spektrum plodin a k obnově úrodnosti používali vikvovité pícniny jako jetel či vojtěšku. Později přispěli k šíření zemědělských novinek také křižáci, kteří dobyli několik bohatých levantských knížectví,

²⁰³ Jackson, R.H., Gardzina, A.: Agriculture, drought, and chumash congregation in the California missions (1782-1834), EHN, (19), Měxiko, 1999, s.70-76.

kde se používaly nové zemědělské systémy a byly využívány znalosti jak z arabských tak z řeckých textů, které byly v Evropě po staletí ignorovány.

Paradoxem je, že Španělé od muslimů převzali řadu novinek a šířili je dál po conquistě při osídlování nových oblastí, ale v samotném Španělsku zůstala po reconquistě mnohá pole ležet ladem, obilná pole a produkční zahrady se změnily v pastviny a zavlažované oblasti v okolí Murcie a Cartageny se proměnily v malarické bažiny.

V Evropě došlo ve středověku ke zvýšení produkce v důsledku oteplení za současného dostatku vláhy, kdy bylo možné obdělávat úrodnější dříve nevyužívané plochy. Také tomu napomohlo rozšíření drobných již zmiňovaných zlepšení jako bylo přesunutí postroje zvířat, rozšíření střídání plodin a železného krojidla rádl.²⁰⁴

Lidé věděli, že pohnojené pole dá vyšší výnosy, ale nebyli schopni získat od malého množství dobytka dostatek potřebného hnoje. A protože nízké výnosy z polí neumožňovaly zvýšit stavy zvířectva produkujícího nutné živočišné hnojivo, zemědělství se pohybovalo v kruhu nedostatku. Až od 16. století se výnosnost polí zvyšovala i pomocí tzv. zeleného hnojení, zaoráváním vhodných plodin, například bobu.²⁰⁵ Po středověkém období stagnace dochází od počátku šestnáctého století ke změně pohledu člověka na svět, který ho obklopuje což stálo u základů moderního zemědělství.

Rostlinná produkce byla založena na pěstování obilovin, především pšenice. V dávných dobách se pšenice značně lišila od dnešních odrůd. Byly to většinou jednozrnky s křehkým rozpadajícím se klasem. Ve střední Evropě se v mladší době kamenné pěstovala pšenice shloučená (*Triticum compactum*), která měla velmi hustý, krátký klas a drobné kulaté zrno. Lze říci, že za posledních 5000 let se velikost pšeničného zrna na polích asi zdvojnásobila a také počet zrn v klase se zvětšoval. Známa větivistá pšenice byla už římským spisovatelem Pliniem nazvaná pšenicí stozrnnou. Tu pravděpodobně zmiňuje Del Barco pod názvem *espiquín*. Dnešní větivistá pšenice má kolem 200 zrn, ale proti běžnější ozimé pšenicí, která má v klase 20-40 velkých zrn, má větivistá pšenice řadu nevýhod: vyžaduje mnoho vláhy, podléhá nákaze houbovými chorobami, má nestejná zrna atd.²⁰⁶

²⁰⁴ Murphy D.J.: People, plants and genes, Oxford, 2007, 228-233.

²⁰⁵ Jak žili: <http://programy.mb-net.cz/mb-pravek-novovek/J.htm>. Online.

²⁰⁶ Michalec, Z.: Člověk a rostliny, Praha, 1977, s.61-62.

5.3 Introdukce zemědělských plodin a zvířat

Rozdíly mezi zemědělstvím Nového a Starého světa se netýkaly jen tempa vývoje a popřípadě zemědělských produktů, ale jsou rovněž patrné v základních stránkách šlechtitelských metod. Spojení zemědělství s chovem dobytka, charakteristické pro Starý svět, bylo v Novém světě úplně neznámé. Neexistovala tažná zvířata a mimo Peru, kde byly využívány exkrementy ptáků, ani žádné prostředky živočišného hnojení. Pluh zůstal v Novém světě až do doby evropské conquisty rovněž neznámý.²⁰⁷

V předhispánském období byla krajina člověkem měněna nejvíce v mezoamerické oblasti, kde žili obyvatelé sedentárním způsobem života, ale tam kde převažoval nomádský způsob, zůstala krajina téměř nedotčena. To se změnilo s příchodem Evropanů, kdy se krajina měnila radikálněji a všeobecně. Mnohá místa se změnila introdukcí nových rostlin, zvláště pak pšenice a cukrové třtiny. Tyto rostliny vyžadují zavedení nových agrotechnických technik a přinášejí tak s sebou jiný způsob využití půdy a vody.²⁰⁸

Obrázek 7: Setí kukuřice floridskými indiány (Nach Le Moyne), žena vzadu sází za pomoci tradiční rycí hole, muži používají již motyky evropského charakteru.²⁰⁹

²⁰⁷ Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989, s.28.

²⁰⁸ Wobeser, G. von: La formación de la hacienda en la época colonial. México, 1983, s. 7-10.

²⁰⁹ převzato z Lips, E.: Das Indianerbuch, Leipzig, 1956 a Kašpar, O.: Zámořské objevy, Praha, 1992, s.27.

Nejradikálnější změnou bylo zavedení chovu domácích zvířat, zvláště pak skotu, ovcí a koz. Zvířata se na panenských pastvinách hojně namnožila a stala se tak charakteristickými pro mexickou krajinu. Extenzivní chov dovoľoval využívat i dříve trvale neobydlené semiaridní oblasti, které se původně pro zemědělství nehodily. Chov dobytka je spojen s činnostmi jako jsou stěhování stád a pastevectví, které vyžadovaly i nový typ pracovníků - honáků.

Introdukce evropských technologií byla pro místní zemědělství převratná. Prostřednictvím rádl a potahu docházelo k mnohem intenzivnějšímu využití půdy a zároveň ke značným úsporám práce. Hnojiva živočišného původu zvýšila výnosy. Evropská technologie využívání vodní síly byla mnohem pokročilejší - indiáni sice používali zavlažování, ale až po příchodu Evropanů bylo možné přeměnit suché oblasti v zavlažované.

Zásobování potravinami bylo z počátku ponecháno na indiánech, ale jak se jejich počty zmenšovaly a zároveň docházelo k nárůstu poptávky za strany Španělů, jejichž počty naopak rostly, přesunovala se zemědělská výroba na nově vznikající ranče a haciendy.²¹⁰

5.3.1 Importované kulturní plodiny

Evropané se hned dali do přeměny Nového světa, aby co nejvíce připomínal Starý svět. Kdo přinesl jakou rostlinu je otázkou, kterou lze zřídka přesně zodpovědět. Již Kolumbus zanechal s prvními osadníky roku 1493 semena, ale je otázkou zda je vyseli, neb byli pobiti Arawaky. Historie evropského zahradnictví začíná s druhou Kolumbovou cestou, kdy se navrátil na sedmnácti lodích s 1200 muži, se semeny a řízkami k pěstování pšenice, cizrny, melounů, cibule, ředkvi, listového salátu, révy, cukrové třtiny a peckovin k založení sadů. Prvotní výsledky byly zázračně povzbudivé, nebo na tom alespoň trvali nadšení kolonisté, vše se ujalo, rychle vzešlo a časně dozrálo.²¹¹

Ekonomická podpora většiny evropských osad v tropických a subtropických oblastech Ameriky byla historicky založena na pěstování určitých několika plodin ve velkých plantážích na export do Evropy. Tyto plantáže cukrové třtiny, bavlníku, rýže a indiga atd. se táhly od virginských tabákových polí až po brazilské kávové plantáže. Těžba vytvářela nejviditelnější zisk v koloniálním Novém světě, ale plantáže zaměstnávaly více lidí a v konečném důsledku dávaly větší bohatství.²¹²

²¹⁰ Wobeser, G. von: La formación de la hacienda en la época colonial. México, 1983, s. 10-12.

²¹¹ Crosby, A.W.: The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492, 2003, s.66-67, online.

²¹² tamtéž, s.68.

Místní strava Evropanům nedostačovala, navíc preferovali pšenici před kukuřicí. V některých oblastech byli nuceni zcela přejít na místní odlišnou stravu – zvláště ve vlhkých tropech, jinde přijali jen hlavní plodinu – maniok (kasavu) či kukuřici. Bramborám se naopak vyhýbali i v oblastech Peru, kde jsou bílé brambory doma. Jen někteří viděli v jejich pěstování možnost zásobování jídlem pro indiány v dolech. Prvotním cílem bylo rozšíření kulturních rostlin Starého světa sloužících k obživě, neboť strava je jedním ze základních kulturních rysů a to silně konzervativním, proto si Španělé a jejich následovníci nesli s sebou do Nového světa „svoji kuchyni“ a snažili se jí obohatit dle nich chudý indiánský stůl. Základní potraviny španělské kuchyně byly pšenice, víno a olivový olej.

Indiáni dávali přednost své vlastní stravě, která byla poměrně bohatá a vyvážená, alespoň co se její rostlinné části týče. V Mexiku se tradičně pěstovaly tzv. „tři sestry“ – kukuřice, dýně a fazole, v Peru šlo o kombinaci brambor a quinoi. Evropské rostliny pěstovali indiáni z donucení, ať již byli nuceni přímo silou nebo z nutnosti odvádění předepsaných dávek, ale zřídka je zahrnuli do své stravy. I když jim Evropané zničili původní kulturu a náboženství, ve stravě zůstali indiáni indiány. Místní obyvatelé shledali evropské rostliny poskytující potravu jen o trochu více žádoucí než evropské plevely. Znovu a znovu ve zprávách z různých kolonií, anglicky stejně jako latinsky, čteme, že indiáni neužívají možnosti pěstovat rostliny Starého světa.²¹³

Acosta vyzdvihuje přednosti dovezených rostlin: *„co se týče rostlin, indiáni z nich mají větší prospěch než z jakéhokoliv zboží, protože těch, které byly odvezeny z Indií do Španělska je pár a těm se zde nedaří a naopak těch, které byly přivezeny ze Španělska je mnoho a v Indiích se jim daří velmi dobře. Nevím, zda bychom měli říci, že rostliny byly tak dobré, že daly slávu Španělsku nebo zda země tam udělala slávu Indiím. Souhrnně téměř každá dobrá rostlina prosperující ve Španělsku tam roste také, na mnoha místech lépe než ve Španělsku a na jiných stejně dobře: pšenice, ječmen, byliny a naťová zelenina, zelenina všech druhů jako salát, zelí, ředkvičky, cibule, česnek, petržel, tuřín, mrkev, lilek, locika, mangold, špenát, cizrna, boby, čočka, a krátce vše co roste zde ve Španělsku, jak pro domácí spotřebu tak pro obchod“.* K zelenině ještě dodává, že: *„Některým evropským kořenům se zde daří lépe než v jejich domovině, neb mrkev, cibule a česnek nejsou ve Španělsku tak dobré jako tady. Indiáni si nejvíce cení česneku a říká se, že jej jedí dychtivě skoro syrový jak se vyndá ze země“.*²¹⁴ Proto Acosta

²¹³ Crosby, A.W.: The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492, 2003, s.74-75.

²¹⁴ Acosta, J. de: Natural and moral history of the Indies, Duke, 2002, s.202-203.

doporučuje, aby si ti co odcházejí do Indií dávali pozor a aby si vzali všechny druhy semen s sebou. Jako nejvíce vhodné „*ty, které se nejlépe přizpůsobily Indiím a plodí nejhojněji*“ jmenuje pomeranče a další citrusy, kterých je všude dostatek. Na ostrovech se dělala pomerančová marmeláda „*nejlepší jakou kdy ochutnal*“. Dobré výsledky dávaly v Novém Španělsku také broskve, nektarinky, meruňky, granátová jablka, kdoule a melouny. Nedařilo se pěstovat třešně, kromě mandlí (kterých nebylo mnoho) chybělo také skořápkaté ovoce. Mandle, ořechy a oříšky byly proto přiváženy ze Španělska jako pochoutky pro zámožné. Acosta uzavírá slovy: „*Nechť toto postačí k ukázání, že je zde dostatek výborného ovoce. Nyní si řekneme trochu více o užitečných rostlinách přivezených ze Španělska, a pak skončíme tuto rozmluvu o rostlinách, neboť již je příliš dlouhá*“. Mezi rostlinami nesoucími zisk jmenuje Acosta révu, olivy, moruše a cukrovou třtinu. Na prvním místě stojí réva, která dává víno, ocet, hrozny, rozinky, šťávu a mošt.²¹⁵ Velmi kvalitní víno se vyrábělo v Chile. Pěstování moruší bylo rozšířeno zvláště v oblasti Mixteca (Mexiko), kde se vyráběla hedvábná nit. Další komoditou byl cukr, který se pěstoval ve všech oblastech. Olivy se pěstovaly pro přímou spotřebu, žádný lis na ně nebyl postaven, protože výrobní cena by nepostačila k zisku, a tak se všechen olej dovážel ze Španělska.

Nejdůležitější plodinou pro Evropany byla pšenice. Gage se o jejím pěstování a sklizni zmiňuje při popisu své cesty z mexického města Chiapas do Guatemaly. Uvádí, že v údolích byla dvojí sklizeň a pěstovaly se tu tři druhy pšenice. První byla drobnosemenná a nazývali ji *tremesino* podle slov „*tres meses*“ neboli tři měsíce, protože dozrávala ke sklizni tři měsíce po setí. Vysévala se koncem srpna a sklízela se běžně koncem listopadu. Gage udává, že ačkoliv měla drobná semena, vynášela tolik co jiné pšenice a byl z ní stejně bílý chléb. Další sklizeň následovala po *tremesinu*, většinou v období krátce po vánocích. Při ní se za pomoci srpů sklízely dva druhy pšenice – první zvaná *rubio* neboli červená, druhá *blanquilleo* neboli bílá. Gage uvádí i způsob sklizně a výmlatu obilí. Srpem požatá pšenice se nesvážela k vymlácení do stodol, ale byla vymlácena přímo na poli. Pšenici ženci naskládali na jedno místo, kam přivedli oslice, poháněli je kolem dokola až zvířata pšenici důkladně na všech stranách podupala. Poté je odvedli a pšenici vyčistili od plev a zabalili do vaků a z polí svezli do stodol. Plevy a většina slámy zůstaly na poli, kde byly rozloženy, což bylo považováno za stejně dobré jako hnojení. Dalším krokem ke zvýšení úrodnosti bylo zapalování zbytku strniště krátce před prvními dešti. Obdobně nakládali s pastvinami, koncem března odehnali dobytek a spálili suchou

²¹⁵ Acosta, J. de: *Natural and moral history of the Indies*, Duke, 2002, s.226-229.

trávu. Pastvina po spálení vypadala neutěšeně, ale po prvních dvou či třech lijácích se opět zazelenala.²¹⁶

5.3.2 Domestikovaná zvířata

Domestikovaná zvířata nebyla v Novém světě rozšířena v takovém množství a druhovém zastoupení jako ve Starém světě. Indiáni chovali před příchodem Evropanů psy a krůty, v Peru navíc morčata, pižmovku velkou (z ní je odvozena kachna pižmová), lamy a alpaky. Nebyla tu rozšířena zvířata jízdní ani tažná. Většina masa a kůží pocházela z divokých zvířat. Proto byla domácí zvířata většinou indiány přijímána s větší rychlostí než dovezené rostliny, kůň například zcela změnil dosavadní životní způsob celých kmenů a dovolil jim rozšíření se na prériích severoamerického kontinentu i jihoamerických pampách.

Crosby uvádí „tři zvířata“, která hrála vedoucí úlohu v dobytí Ameriky: *hidalgo* (španělský šlechtic), prase a kůň. Již na druhé cestě dorazil s Kolumbem roku 1493 kontingent koňů, psů, prasat, dobytka, slepic, ovcí a koz. Jeden by se mohl domnívat, že to se odehrávalo na Karibských ostrovech mezi lety 1492 a 1550 je nahrazení lidí prasaty, psy a dobytkem. Prasata se na lodi se dobře přepravovala, takže se často brala jen tak a vysazovala na ostrovy, aby se tam namnožila a sloužila pro příště.²¹⁷

Evropský chov zvířat se lišil od amerického i ve svém pojetí: zatímco indiáni chovali domácí zvířata jen pro vlastní spotřebu, španělské chovy byly od počátku orientovány na prodej.²¹⁸ Již Cortéz viděl v Novém Španělsku zemi s velkými možnostmi pro chov ovcí a dobytka, ale byl to Antonio de Mendoza, první místokrál (1535-1549), který nechal přivést skvostnou ovci z Kastilie – plemeno Merino a postaral se o její rozšíření v Novém Španělsku. Po introdukci dobytka docházelo často k jeho zdívočení a díky optimálním podmínkám a dostatku pastvy k vysokému zmnožení jeho počtu, když se nechalo 30-40 krav pak za tři čtyři roky jejich počet vzrostl na tři či čtyři sta. Tato nesčetná stáda domestikovaných i divokých krav poskytovala ekonomický základ pro řadu oblastí, a například hlavním exportním zbožím z pamp byly surové kůže.

Ovce byly v době středověku snad ještě důležitější než krávy. Dosáhly vysokých počtů, ale nepřizpůsobovaly se tak dobře jako krávy, nedařilo se jim zvláště na karibských ostrovech či v horkých a vlhkých oblastech - oblasti nedobré pro člověka byly zároveň nevhodné pro ovce.

²¹⁶ Gage, T: *The English-American A New Survey of the West Indies*, London, 2005, s.119-221.

²¹⁷ Crosby, A.W.: *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492*, 2003, s.75-78.

²¹⁸ Wobeser, G. von: *La formación de la hacienda en la época colonial*. México, 1983, s.27.

Skopové bylo velmi běžným masem ve Španělsku a zůstalo jím i v Novém světě. Kůže ovčí byla hojně využívána pro výrobu oděvů a v hornických oblastech měly vydělané ovčí kůže speciální význam, neboť sloužily ke skladování mědi, která je nezbytná pro zpracování stříbrné rudy. A samozřejmě poskytovaly také vlnu.²¹⁹

V misiích byly také zakládány velké chovy zvířat. Boryně ze Lhoty píše z Peru: „*Misie sv. Pavla má početná stáda krav, volů, koní; tisíc šest set krav a tři sta koní. Jiné starší misie mají čtyři, dva, tři tisíce krav a dvanáct tisíc koní. Země je bohatá travinami; na nich pobíhají sem a tam bez pastýře nespočetná stáda hovězího dobytka. O nedělích se mnoho pastýřů posadí na koně a seženou dobytek těkající po pastvinách dohromady a pak jej pohodlně spočítají. Telata zavírají na jiném místě, aby je pastýři mohli úspěšně léčit; jsou plna červíků a, neodstraní-li se tento hmyz zavčas, k velké škodě (svých majitelů) pojdou“.* (3.11.1720)²²⁰

5.3.3 Rostliny z Nového světa exportované do Evropy

Jak jsem již naznačila, strava se mění zpravidla jen pozvolna. I dnes přetrvávají místní specifika kuchyně a i když si to neuvědomujeme, naše evropská strava se objevením Ameriky a jejího rostlinného a živočišného bohatství výrazně změnila. Některé rostliny jsou dodnes pouze zpestřením jídelníčku – avokádo či pekanové ořechy, bez jiných si nedovedeme evropský jídelníček představit ať již jde o brambory, rajčata, papriky, kukuřici nebo čokoládu. Významně do dějin lidstva zasáhly a zasahují i místní rostliny léčivé (chinin), technické (kaučukovník) a v zásadě i škodlivé (tabák).

V porovnání s tímto hrubým nástinem týkajícím se celé Ameriky jsou potencionálně využitelné rostliny původem z Dolní Kalifornie omezeny v zásadě na sukulenty a kaktusy. Jejich využití je široké, využívají se jako potraviny i jako krmivo, získávají se z nich textilní vlákna, některé mají léčivé účinky jiné slouží jako dekorativní rostliny. Jejich nástin je uveden v kapitole 3.2.3. Využití místních rostlin.

Frič uvádí využití léčivých a narkotických účinků některých kaktusů u pevninského kmene Tarahumara. Jedním z těchto kaktusů je známý peyotl (*Lophophora williamsii*) jehož užívání a uctívání jezuitští misionáři pronásledovali.²²¹

²¹⁹ Crosby, A.W.: The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492, 2003, s. 90-93.

²²⁰ Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941, s.97-98.

²²¹ Frič, A.V.: O kaktech a jejich narkotických účincích. Praha, 1995, s. 37-42.

6 Zavádění zemědělství v Dolní Kalifornii

Pro zemědělství bylo důležité místní klima, půda a vodní zdroje, kterých se velmi často nedostávalo, Aschmann o malé produkci píše: „*Otcové jsou skutečnými dobyvateli Kalifornie, a ti, kteří jsou nyní v misiích, nelitovali úsilí, ani se nevyhýbali stálým osobním výdajům při hledání obdělávatelné půdy, objevování vodních zdrojů, mýcení plevele a křovisek, rovnání cest a překonávání všech ostatních překážek při přetváření této země ve skutečně plodící. Přesto obdrželi tak málo, že produkce nepostačuje pro polovinu roku ani pro polovinu lidí za které jsou odpovědní*“.²²²

Jak jsem již zmínila v Kalifornii se jen zřídka vyskytují úrodné plochy, většina oblastí je zcela skalnatá a neúrodná, sotva se tam najde nějaká skutečná půda. Jezuité neznali místní přírodní podmínky a tak si na poloostrovní aridní a semiaridní půdě vylámali zuby. Salvatierra a většina z jeho následovníků předpokládala, že jim postačí znalosti, které obdrželi na pevnině a které zde přímo použijí. Pravdou zůstává, že charakter vodních zdrojů na pevnině v oblastech Chihuahua a Sonora, kde jezuité působili, je velmi odlišný od poloostrovního. Na pevnině jsou zdrojem vody i v jinak suchých oblastech řeky. Ty mají někdy jen sezónní charakter, ale i tak stačí k zásobení podzemních rezervoárů a k udržení dostatečné půdní vlhkosti. Políčka pak bylo možné zakládat v zátopové oblasti nebo na terasách podél toku, kde lze jednoduše zavlažovat a kde půda má sklon udržet potřebnou vláhu. Bohužel na poloostrově žádné řeky nebyly. I když ve středně vysokých horách pramenily vodní toky, poloostrov postrádal pravidelně rozložený přísun srážek. Pokud zapršelo, jednalo se často o nárazovou průtrž na malém kousku pevniny, odkud se voda rychle přemístila a v krátké vzdálenosti zmizela v propustné písčité půdě nebo se ztratila v oceánu.²²³

Dle del Barca byl největším průkopníkem a propagátorem introdukce pěstování nových plodin a chovu zvířat Otec Juan de Ugarte: „*Zavedl téměř všechny druhy rostlin, které se nacházejí v Novém Španělsku, zasadil a zavlažoval je v oblasti San Miguel a též v San Pablo, kam se přestěhovala základna z misie San Javier. Mnohé z ovocných stromů se zachovaly dodnes. Některé se ztratily, čímž se poznalo, že tato země nevyhovuje všem. Tentýž otec založil výsadby obilí, kukuřice, fazolí, melounů vodních a sladkých, tykví, cizrny a všech druhů zeleniny*

²²² Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969, s.23-26.

²²³ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s. 194-196, online.

pro které je dostatek vody k závlaze.“²²⁴ Vše bylo činěno k podpoře úspěchu dobytí Kalifornie, aby jej neohrozil, tak jako pokusy předešlé, nedostatek základních potravin.

© Howard Gulick

Obrázek 8: San Miguel de Comondú (1955) kde Otec Juan de Ugarte založil 1714 *visitas* s chovem dobytka a zahradou pro misii San Javier²²⁵

S podobou misí v době misionářského snažení se můžeme seznámit na obrazech od Ignáce Tirsche, který působil v nejjihnějších oblastech Kalifornie a zachytil místa svého působení: misii San José del Cabo a misii Santiago. Oba obrázky misí se podobají svojí kompozicí, vpravo je vlastní osada, kostel, náves, obydlí misionáře a indiánů, uprostřed protéká potok či říčka přes kterou vede vyvýšený mostek a na levé straně od potoka jsou pole a výsadby. Ve větší misii Santiago (obr.9), kterou komentuje slovy „*Santiago neboli misie pojmenovaná po svatém Jakobovi v Kalifornii, kterou jsem téměř vybudoval*“ Misii obklopují obdělávaná pole, ohrazené výsadby a pastviny, v popředí se pasou koně, na návsi je několik kousků dobytka. V popředí pole s pravidelnou výsadbou v řádcích, vzadu za výsadbami hustý porost listnatých stromů. K této misii patřila i farma *visitas* určená k chovu dobytka (obr.9). Na obraze je zachycena budova u které jsou 2 ohrady pro zvířata, v jedné se pasou dva koně, za ohradou se volně pasou kozy. V popředí jsou přivázání koně jezdců se sedly vedle na zemi. Vše je obklopeno hustými lesy a horami v pozadí.²²⁶

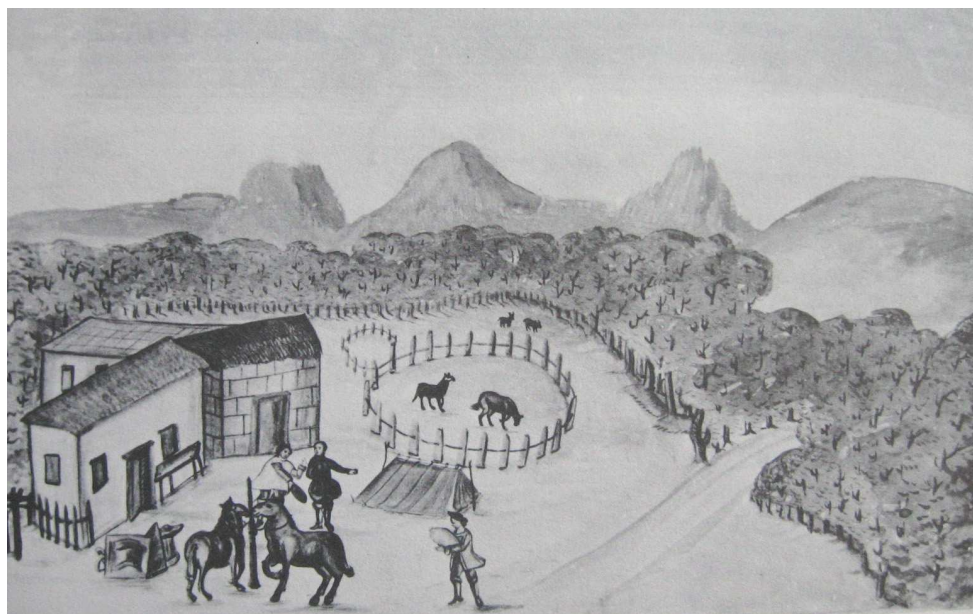
²²⁴ Barco, M.L.: *Historia natural y crónica de la antigua California*, 1973, s.75-76.

²²⁵ Gulick, H.: *Images of Baja California* <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/gulick/m91-65-03.html>

²²⁶ Tirsch, I: *The drawings of Ignacio Tirsch*. Los Angeles, 1972, s.40-41, 44-47.

Obrázek 9: „Santiago neboli misie sv. Jakuba v Kalifornii, kterou jsem téměř celou dokončil“²²⁷

Obrázek 10: „můj statek, který jsem obdržel a který patří k misií Santiago, leží 3 míle na cestě do San José del Cabo“²²⁸

²²⁷ Tirsch, I: The drawings of Ignacio Tirsch. Los Angeles, 1972, s.46-47.

²²⁸ tamtéž s.40-41.

Obrázek 11: „San Joseph del Cabo, další misie pojmenovaná po sv. Josefovi v podhůří San Lucas v Kalifornii, kterou jsem také téměř celou dokončil“²²⁹

Na obr. 11 je znázorněna misie San José del Cabo zachycuje ji, když „k ní pro zásoby potravin připlouvá loď z Filipín“. Misie leží u moře s horami po pravé straně. Obec je oživena řadou postaviček obyvatel španělského i indiánského původu. U misie je ohrada s ovci, za obcí pase pasáček se psem stádo ovcí. U potoka se volně pase kus hovězího dobytka a po cestě žene honák další dva kusy. Vlevo od potoka se rozkládají se rozkládá obdělaná pozemky. V popředí lán obilí za ním možná kukuřice, vzadu nejbliže k pobřeží na částečně ohrazené ploše osázený pozemek s rostlinami v pravidelných rozestupech. Tirsch zachytil i přímořský domek patřící k misii San José del Cabo: „Můj dům na břehu, ve kterém je uložena malá loďka a další domácí náčiní“. Domek je na mořském břehu, u něj roste palma a kaktus, u břehu je přivázána loďka a další se dvěma lidmi pluje nedaleko.²³⁰

²²⁹ Tirsch, I: The drawings of Ignacio Tirsch. Los Angeles, 1972, s.44-45.

²³⁰ tamtéž, s.44-45, 48-49.

6.1 Rostlinná produkce

6.1.1 Pěstování obilnin - pšenice

Nejobsáhlejším písemným pramenem k poznání přírodních podmínek původního Kalifornského poloostrova je del Barkova *Historia natural*. Ve svém obsáhlém díle se věnuje jak původním rostlinám a jejich využití, tak introdukci plodin a zemědělských technik. Nejzajímavější co se týče zavádění zemědělství je VII. kapitola věnovaná pšenici a částečně i kukuřici.²³¹ Tyto dvě obilniny nebyly v Kalifornii původní, pšenice byla přivezena z Evropy, kukuřice pak z pevninského Mexika. Del Barco se věnuje podrobně pěstování pšenice, jak sám uvádí „alespoň jako zajímavost“ neboť pěstování se odlišuje jak od evropského tak od toho v Novém světě.

Nejdříve bylo nutné urovnat terén určený k osetí a vytvořit brázdy. Ty se vytvářely tak, aby se v nich voda déle držela, tj. aby se dosáhlo lepšího nasáknutí půdy. Pozemek bylo třeba zavlažit již před samotným výsevem, protože téměř vždy byl extrémně suchý. Když trochu oschl, tj. nebyl blátivý, začalo se s výsevem. Vždy jeden člověk dělal rycí holí (coa) delší a ne moc hluboké důlky střídavě po obou stranách brázdy v dostatečné vzdálenosti a to tak, aby nebyly vedle sebe. Bezprostředně za ním následoval další, který do důlků vyséval pšenici. Pšenice, která se vysévala ráno byla předchozí noc namočená, čímž se zajistilo její lepší a rychlejší vyklíčení. Osivo nesl indián v nádobě v ruce a do každého důlku dával podle kvality půdy určitý počet zrn. Na kvalitních půdách 4-6 zrn, na horších pak asi 10-12 zrn, někdy i více. Kvalitou půdy se řídila i vzdálenost dolíků tak, aby byl zajištěn optimální prostor pro odnožování rostlin. Jak píše del Barco „v každém případě musí zrna zůstat oddělena jedna od druhých, aby si později navzájem nepřekážela v růstu a při odnožování“. Po vysazení zrna zahrnul nohou buď stejný člověk, nebo jej následoval chlapec, který je jemně zahrnoval. Většinou pracovalo na jednom pozemku více lidí najednou - šest i více s rycími holemi, aby se vše stihlo rychleji. Po vzejití se pšenice opakovaně zavlažovala a pokud bylo třeba prováděl se dosev. Del Barco zdůrazňuje, že „v zavlažování je třeba pokračovat stále, aby celé pole bylo alespoň jednou týdně zalito, bez čekání až obilí zvadne a zeslábne, protože tehdy ztrácí mnoho ze své síly a též plodů, které by dalo. Proto i když je více půdy k osetí, musí se osít jen takový kus, na který vystačí voda při každotýdenní závlaze. S výjimkou některých velmi vzácných míst, jejichž zem má sama o sobě dostatek vlhkosti a kde postačí méně závlah“. Pěstování pšenice bylo velmi náročné na pracovní

²³¹ Barco, M.L.: *Historia natural y crónica de la antigua California*, México, 1973, s. 115-120.

síly, nešlo jen o zmíněné úpravy pozemku a komplikovanější výsev, ale bylo třeba pole opakovaně plet, neboť zarůstala jetelem (*Trifolium arvense*), u něhož si del Barco není jistý zda je v Kalifornii původní nebo byl přivezen odjinud.²³²

Podle del Barca jednotlivé rostliny odnožují 15, 20 i 30 odnožemi. Pěstovaly se dva typy pšenice *espiquín* (klasnatá, větivistá) a *candial* (bílá pšenice). Pšenice *espiquín* jako typická představitelka pšenice shloučené vytváří na každém hlavním klase mezi jeho bází a středem ještě 6 až 8 malých postranních klásků. Tímto způsobem bylo možné získat i dnes těžko představitelné sklizně. Výnos charakterizuje počtem sklizených faneg (španělských měřic) na jednu zasetou. Fanega odpovídá asi 55,5 litru (viz obr. 12).

Svůj výpočet uvádí del Barco slovy: „*kdo toto čte možná se podiví i popře či nebude chtít souhlasit, jako se to stalo i mě než jsem přišel do Kalifornie, když mi vyprávěli, že tam z jedné fanegy pšenice sklízají 300. Až poté, co jsem sám viděl, takže jsem nemohl pochybovat, ale tak vysoké sklizně jsou zřídka*“.²³³

Obrázek 12: Zásobník o objemu poloviny fanegy²³⁴

Na málo úrodných pozemcích se získalo 40, 50 nebo 60 faneg. Na středně úrodných dosahoval 80, 100 i 120 násobek vysetého množství a pokud bylo pole mimořádně dobré, vyhnojené chlévskou mrvou pak sklizeň přesahovala 200 i 300 faneg na jednu. Sám del Barco bedlivě jeden rok pozoroval výnosy ve své misii San Javier. Část výsevu byla na půdě kde sklizeň byla slabá a, jak podotkl i v dalších letech, zde pšenice rostla malá a řídká, část na středně úrodné a asi třetinu vysel na velmi dobré. Pozorování uzavírá s tím, že pokud by bylo všechno vyseto na tak kvalitní půdě jako byl poslední kousek, pak by dosáhl nadprůměrné sklizně 400 faneg, takto získal jen polovinu.

²³² Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973, s. 107, pozn. 100.

²³³ tamtéž, s. 117.

²³⁴ Fanega, Wikipedia: <http://es.wikipedia.org/wiki/Fanega>, online.

Zároveň ovšem zdůrazňuje, že je potřeba dbát na to, aby na úrodné půdě nebyla zrna příliš nahloučena, neboť pak dochází k přehuštění a poléhání porostu. Vedle již zmíněného druhu *espiquín*, ze kterého se dělal chléb průměrné kvality a který se více hodil na pozole (vařená pšenice), se pěstoval již zmíněný *candial*. Ten dával zrna bělejší a chléb z něj byl chutnější, také se využíval k přípravě hostií. Oproti *espiquínu* měl delší a tenčí zrna a jednoduché klasy s kratšími osinami. Jeho úrodnost byla ještě vyšší než u *espiquínu* a proto bylo třeba vyvarovat se chybám při výsevu a předejít tak poléhání.

Obrázek 13: Tirshova kresba „Kalifornská indiánka nesoucí směs zelených semen“.²³⁵

S pěstováním pšenice byla spojená řada rizik. Od již zmíněného nedostatku vody, přes sarančata, která napadala porosty a mohla zničit celou úrodu (Tirsch o nich složil dokonce báseň, nicméně na svých ilustracích je nezachytil), až po chorobu *chahuistle*, která napadala porosty v různém stádiu vývoje. Rostliny vypadaly „jako pokryty práškem sevillského tabáku“ a rychle uschly. Pokud byla zrna již vyzrálá, pak choroba, dle popisu rez travní, nepůsobila přílišné ztráty, ovšem v případě, že se klasy teprve začínaly vyvíjet, pak bylo ztraceno vše. Del Barco se věnuje i příčinám choroby a možným způsobům ochrany. Z vlastního pozorování vyvozuje, že více jsou napadeny porosty v nížinách a prohlubních, kde není dostatečné proudění vzduchu, naopak na svazích a ve vyšších polohách vítr, dle něj, proudí lépe a nenechá původce choroby, který padá ze vzduchu, dosednout nebo je z listů nějakým způsobem setřese.²³⁶ Zde je třeba podotknout, že mikroskop byl sice sestaven již kolem roku 1590 a A. Leeuwenhoek popsal v roce 1683 bakterie,²³⁷ které již předtím pozoroval, ale mikrobi jako původci chorob zůstávali lidem ještě skryti a rozkvět mikrobiologie nastal až v 19. a 20. století.

Co se týče odolnosti, informace del Barca jsou poněkud protichůdné. Nejdříve je uvedeno, že *candial* se seje v menším množství kvůli své větší náchylnosti ke rzi. Na následující

²³⁵ Tirsch, I: The drawings of Ignacio Tirsch. Los Angeles, 1972, s.94-95.

²³⁶ Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973, s. 118-119.

²³⁷ Malá československá encyklopedie IV., M-Pol, Praha, 1986, s. 242 a 246.

straně ovšem se jako o náchylnější mluví o *espiguínu*. V závěru konstatuje, že záleží na sezóně a na místě pěstování, neb někdy je napaden první, jindy druhý druh a jindy jako je tomu v Todos Santos pravidelně oba druhy.

P. Beagert ve své zmínce o stravě zmiňuje též chléb: „*Chléb, který mám je spíše dobrý. Nyní jím po tři dny co jsem jídal za jeden a co se dá v Alsasku koupit za půl krejcaru. Onehdy jsem ze zvědavosti zvážil množství, které jím za tři dny a viděl jsem, že vážilo dvanáct uncí. Šestnáct jich dělá libru. I když španělská libra je spíš menší a určitě ne větší než libra v Alsasku. Tolik o mém jídle a způsobu života, pro který se recepty, které mi Vaše Ctihodnost poslala a o které jsem žádal nehodí. Bud' nemám potřebné věci nebo je nemohu uposlechnout pro vedro či jiné počasí kalifornského nebe. Je to tak, že ne v každé zemi se daří všechno. Proto jsou v mém kostele a zde v refektáři všechny svátky nějak slaveny a dodržovány, ale mnohem jednodušejí“ (26. září 1761).²³⁸*

6.1.2 Kukuřice a další plodiny z pevninského Mexika

Další důležitou obilninou pěstovanou na misiích byla kukuřice (*Zea mays*), která nebyla v Dolní Kalifornii známá i když jejím domovem je Mexiko. Acosta o ní píše, že slouží jako potrava pro lidi i jako krmivo pro zvířata. A že ji indiáni i Španělé jedí denně, a to v různé úpravě - vařenou, praženou, připravenou v páře, jako chleba i jako víno, lze z ní připravit také olej.²³⁹

V Kalifornii plodila stejně jako v Novém Španělsku nebo jen s malým rozdílem, ale stejně jako u pšenice byl úspěch jejího pěstování zcela závislý na množství vody k zálivce, neb jak mnohokrát del Barco i jiní zdůrazňují, že pokud by se spoléhalo pouze na velmi nepravidelné deště, pak se ničeho nedosáhne, na rozdíl od Nového Španělska, kde nebylo nutné kukuřici zavlažovat, protože tam prší v době vegetace od května do října pravidelně a často. Naopak v Kalifornii roste kukuřice v období největších veder. I tak lze dosáhnout sklizně 200-250 měřic, což je optimální, pod 100 je výnos nedostatečný a nad 400 výjimečný.

Jak jsem uvedla Amerika oplývala množstvím jedlých hlíz a kořenů. V Kalifornii rozlišuje del Barco tři druhy, které byly sbírány domorodci, botanicky ovšem zahrnují druhů

²³⁸ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.214.

²³⁹ Acosta, J. de: Natural and moral history of the Indies, Duke, 2002, s. 197-199.

více.²⁴⁰ Jezuité s sebou přivezli z pevniny také sladké brambory – batáty, které pokud byly zalévány dobře rostly a indiáni si je velmi oblíbili. Mezi další plodiny dovezené z pevninského Mexika, patří především různé druhy zeleniny, dýně, fazole a velkoplodé opuncie.²⁴¹

6.1.3 Pěstování ovoce a zeleniny

Misionáři se vedle základních potravin snažili obohatit jídelníček ovocem a zeleninou, jako první zde začali s pěstováním citrusů a byli i zakladateli budoucí vinařské slávy Kalifornie. Del Barco podává přehled o ovocných keřích a stromech, které misionáři přivezli z pevniny a které se nejlépe osvědčily, pokud byl dostatek vody k častému zalévání, jinak všechny uschly. A tak se v misiích pěstovaly olivovníky, granátovníky, broskvoně, citroníky, pomerančovníky, banánovníky a především smokvoně a réva. Dvě posledně jmenované plodí hojně chutného ovoce.²⁴²

Tirsch z ovocných plodů mimo jiné nakreslil banán, anonu chirimoyu, plod mučenky a mamey. Banán byl významným přínosem do flóry Indií, na Antily byl přivezený již v roce 1516.²⁴³ Tirsch namaloval banán (plátano) společně s chirimoyou (*Annona cherimola*) viz obr. 14 a 15., del Barco uvádí banán mezi plodinami, které byly přivezeny misionáři z mexické pevniny.²⁴⁴ O mučence píše, že je v Evropě známá pouze svými květy, ale v Americe i plodí. Do Nového Španělska byla přivezena z Filipín, ale protože ty byly často zaměňovány s Čínou dostala jméno „granadilla de China“ (čínská mučenka). V Kalifornii byl domácí drobnější druh než nový dovezený z Filipín a kalifornští indiáni jeho plody neshbírali.²⁴⁵

²⁴⁰ Prvním byla „yuca“ - toto označení zahrnuje různé druhy *Manihot cartaginensis* na jihu, *Amorenxia sp.* v centrálních pouštních oblastech, a další jako *Yucca valida*, druhou „jícama“ (*Pachyrhizus angulatus*) a třetí „tule“ (*Cyperus* a další druhy ze stejné čeledi např. *Seirpus californicus*). León-Portilla M.: Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973, pozn. 119-121, s.125-126.

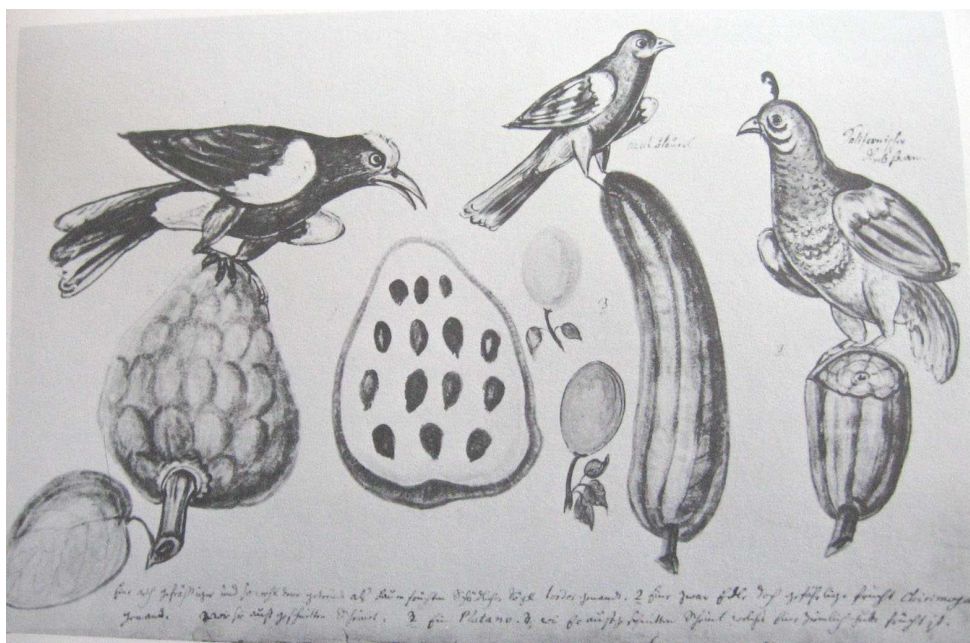
²⁴¹ Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973, s.

²⁴² Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973, s. 75.

²⁴³ Crosby, A.W.: The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492, 2003, s.68.

²⁴⁴ Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973, s.75

²⁴⁵ tamtéž, s.103-104.

Obrázek 14: Tirsch charakterizoval anonu slovy „ušlechtilé, ale nebezpečné ovoce“, o na ní sedícím drozdovi píše „druh žravého ptáka, který škodí jak na obilí, tak na ovoci, zvaný tordo“, poznámka k banánu říká „Banán a jak vypadá na řezu. Je to dosti dobré ovoce“²⁴⁶

Obrázek 15: Plod a květ mučenky (*Passiflora edulis*) a plod mameye (*Mammea americana*)
 Obojí Tirsch charakterizuje jako dobré ovoce.²⁴⁷

²⁴⁶ Tirsch, I: The drawings of Ignacio Tirsch. Los Angeles, 1972, s.62-63.

²⁴⁷ tamtéž, 1972, s.80-81.

Zmínku o zahradách začnu několika postřehy P. Baegerta, který se o pěstování zahradních rostlin zmiňuje opakovaně: „Blízko jsem zasadil malou zahradu, kde pěstuji boby, tuřín, zelí a další a hlavně množství vodních a jiných melounů“ (11.9.1752).²⁴⁸ V dalším listě pokračuje „Indiáni ukradli nezralé fíky ze stromů, které tu mám, donutili mě vytrhat všechny rostliny melounů ještě s nezralými plody, vzali sto padesát liber cukru, vykopali čerstvě zasazené rostliny cukrové třtiny“²⁴⁹.... tento výčet uzavírá na konci odpovědi na otázku – Proč nepoužívá ovoce ze zahrady? „Uspěl jsem s ním jen jednou. Tenkrát mi neškodila sarančata a měl jsem pečlivého a svědomitého indiánského pracovníka. V ostatních letech nic nemohlo být uděláno pro přebytek jedné a nedostatek druhých. Navíc se zdá, že těch pár ptáků této země se shromažďuje, aby zničilo vše kde něco zeleného vykoukne“ (7.10.1755).²⁵⁰ Své snažení ovšem nevzdává: „Moje zahrada, kterou jsem obehnal čtyřmi zdmi, mi dává nějakou zeleninu a bylinky vedle sladkých melounů, které jsem neokusil po šest let. Letos jsem ji umístil doprostřed řečiště a obehnal ji čtyřmi zdmi, abych ji uchránil před letními dešti, stejně jako před čtyř a dvounohými zloději. Umístil jsem ji doprostřed řečiště, neboť jen tam se někdy najde - sem a tam - kousek úrodné půdy do které možné zasít a pěstovat rostliny, které nekoření hluboko. Ale každý den musím vytáhnout vodu ze studny, kterou jsem vyhloubil na zahradě, a zalít je“ (26.9. 1761).²⁵¹..

© Howard E. Gulick

Obrázek 16: ranč Los Mártires (1953), novodobá zahrádka při hlavní cestě k San Ignáciu²⁵²

²⁴⁸ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.151-152.

²⁴⁹ tamtéž, s.176.

²⁵⁰ tamtéž, s.187.

²⁵¹ tamtéž, s.213-214.

²⁵² Gulick, H.E.: Images of Baja California, <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/gulick/m91-51-14.html>

Jak jsem zmínila, byla v Kalifornii i příhodnější místa pro pěstování rostlin jako například údolí Comondú, které bylo vhodné pro založení sadů a vinic. Otec Juan de Ugarte, již zmiňovaný průkopník řady inovací v oblasti zemědělství, zde inicioval první výsadby v roce 1714 a vyzkoušel tu pěstování všech možných ovocných stromů. V době, kdy byla misie San José přemístěna do blízkého sousedství, některé stromy již dostatečně narostly a poskytly řízky či semena k založení nového sadu. Nejúspěšnější byla produkce pomerančů, granátových jablek, oliv, citrónů, banánů a zvláště pak fíků a hroznů. Fíkovníky a réva se staly základem obchodu, neboť poskytovaly sušené ovoce a víno, produkty, které bylo možné skladovat nebo přepravovat, čímž se staly cenným obchodním artiklem.²⁵³

© Howard E. Gulick

Obrázek 17: San Javier ze vzduchu 27.4.1961, zemědělství tu závisí na malém prameni asi půl míle odsud, který dříve zavlažoval několik akrů ovocných sadů a zeleniny²⁵⁴

6.1.4 Vinohradnictví

Pro pěstování révy a výrobu vína uvádí del Barco jako nejvhodnější oblasti na severu, kde se vyrábí víno tak plné jako dobrá vína evropská. Na jihu se její pěstování na výrobu vína neosvědčilo. V Kalifornii se pěstují dva typy révy – muškátová a modrá. Z těchto druhých se vyrábí víno a zároveň jsou její hrozny dobré k jídlu a i když jsou modré nejsou příliš vybarvené. Spíše se stane, že tam kde jsou hrozny chráněny před sluncem zůstanou zpoila bílé a zpoila modré,

²⁵³ Crosby, H.W.: *Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768*. Albuquerque, 1994, s.244-245, online.

²⁵⁴ Gulick, H.E.: *Images of Baja California*, <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/gulick/m91-63-07.html>

a i zcela bílé jsou již zralé. Proto je z nich, pokud se speciálně neupravuje, někdy víno bílé a někdy červené.²⁵⁵

Říká se, že Juana de Ugarte inspirovala k pěstování révy v misii San Javier místní divoká réva, kterou zde viděl růst.²⁵⁶ V roce 1744 byly vinice v Comondú popsány jako „čtyři malé vinice“, které bezpochyby zahrnovaly i výsadby San Miguela. V roce 1767 misie vlastnila dva lisy na hrozny, jeden malý a jeden velký, a zásobu velkých nádob k přípravě, fermentaci a skladování vína. Ty zahrnovaly kádě, vědra a sedmáct sudů a 140 velkých kádí. Dále byly v San José i dvě destilační kolony k přípravě brandy. Zátky byly vyráběny z místních materiálů - pro větší otvory bylo využíváno zátek ze dřeva stromu corcho (*Erythrina flabelliformis*), pro menší se používal vosk vylučovaný z kmene a větví palo brea (*Cercidium praecox*).²⁵⁷

© Harry Crosby

Obrázek 18: Vinice v misii San Ignacio (1974), dlouhodobě nejdůležitější misie v produkci vína²⁵⁸

²⁵⁵ Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973, s. 75.

²⁵⁶ tamtéž, s.95.

²⁵⁷ Crosby, H.W.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994, s.244-245, online.

Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, 1973, s.95.

²⁵⁸ Crosby, H.: Images of Baja California: <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/crosby/M333-15M.html>

Obrázek 19: Divoká vinná révu (pravděpodobně *Vitis arizonica*) a na ní sedící kardinál červený.²⁵⁹

Del Barco o divoké révě píše, že roste v blízkosti vodních zdrojů a srovnává její vzhled a hrozny s révou evropskou. Uvádí, že kromě velikosti a chuti se jí podobá, ale místní hrozny nikdy nedozrají tak, aby zesládly, ale zůstanou kyselé.²⁶⁰

Baegert, který sám révu nepěstoval o víně a vinicích uvádí: *“Když jsem o Kalifornii pouze slyšel a ještě ji neviděl, myslel jsem, že tu mohli růst vinice jako v Alsasku. Ale jsou tu pouze čtyři misie, kde lze nalézt nějakou vodu a trochu vhodného místa k pěstování révy. Víno je tu tak vzácné a drahé, ale otcové, kteří mají vinice dávají zdarma o trochu víc než potřebují na Mši svatou. Nepiji mnoho vína a s radostí bych ho oželel jen kdybych měl dobrou, čistou čerstvou vodu kdykoliv mám žízeň“.*²⁶¹

Ve zprávě z roku 1755 visitátor José de Utrera poznamenal, že čtyři kalifornské misie – San Javier, San José de Comondú, La Purísima a San Ignacio společně vyprodukují téměř 4 tisíce galonů vína. Navíc San Javier, La Purísima a San Ignacio dohromady vyrobily 1,4 tisíce galonů brandy a to Utrera nenavštívil misie v době nadprůměrných sklizní. San Ignacio které samo o sobě bylo největším producentem jak vína tak brandy, mělo roku 1754 v důsledku přívalových záplav sklizeň pouze třetinovou oproti letům předchozím. Zdá se, že Utrerova čísla popírají tvrzení, že misie vyprodukovaly pouze takové množství vína jaké bylo potřeba pro mešní účely, a že v dobrých letech byl jen malý přebytek, který prodávaly, aby pomohly financovat výzdobu kostelů či zásoby ve skladištích.²⁶²

²⁵⁹ Tirsch, I: The drawings of Ignacio Tirsch. Los Angeles, 1972, s.66-67.

²⁶⁰ Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, 1973, s.95.

²⁶¹ Baegert, J.J: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.134-135.

²⁶² Crosby, H.: Images of Baja California: <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/crosby/crosby02.html>

6.1.5 Cukrovarnictví

Vedle misie San José bylo dalším vhodným místem pro zemědělskou produkci území, kde byla založena misie San Ignacio, která se stala jedním z nejproduktivnějších zdrojů ovoce, zeleniny a obilí. V roce 1726 Otec vizitátor Juan de Guendulián podal zprávu, že v San Ignáciu se produkují fíky, víno, a zejména dostatek cukrové třtiny, tak že vynáší třicet až čtyřicet balíků nákladu rafinády ročně. Pěstování rýže bylo méně úspěšné. Rýže je náročná na těžkou práci a spotřebuje více vzácné vody než jiné rostliny, proto vizitátor nařídil, aby od jejího pěstování bylo upuštěno.²⁶³

Z cukrové třtiny se v San Ignáciu vyráběla tzv. *panocha* - nerafinovaný cukr. Stavba i vybavení pro výrobu cukru se nazývalo *trapiche*, zahrnovalo lis na cukrovou třtinu, veliký kotol, a formy do kterých se odlévaly *piloncillos* (homole cukru). Lisy se vyráběly nejdříve v Sinaloe a později v Kalifornii samotné ze dřeva *mesquite* (*Prosopis sp.*). K lisování bylo využíváno mul a oslů, zvíře bylo zapřaženo k páce pohánějící lis, jak chodilo stále dokola lisovala se šťáva, která byla nabírána vědry a nalévána do kotle. Když se kotol naplnil zahřívá se nad pecí, ve které se topilo dřevem a zbytky třtiny po lisování. Poté co tekutina dostatečně zhoustla nalila se do forem a nechala se vychladnout a ztuhnout. San Ignacio vykazovalo roční produkci asi sedmi tisíc liber cukru. Další produkty z údolí Comondú – fazole, vodní a jiné melouny, tykve a cizrna – byly konzumovány lokálně.²⁶⁴

6.1.6 Využití místních rostlin

Vedle introdukce nových rostlin se s misionáři také šířila znalost využití rostlin, které v Kalifornii byly původní, ale místními indiány nevyužívané. Del Barco zmiňuje mnohočetné využití plodů keře jojoba. Těmto plodům se domorodci vyhýbali, protože způsobují silné zvracení a indiáni věřili, že zvracení je znakem smrtelné otravy a že při něm mohou ztratit i duši. Del Barco se domnívá, že někdo z předků indiánů snědl jen příliš velké množství tohoto olejnatého ovoce a to mělo za následek jeho odmítnutí. Znalost jeho předností a užití k lékařským účelům se šířila v Kalifornii od roku 1749 z listu vydaného ve městě Méxiku. Další novinkou bylo využití palem *Erythea Brandegeee*, které rostly ve velkém množství na pobřeží. V roce 1734, když přijeli indiáni z provincie Sinaloa, kteří měli pomoci při potlačení povstání

²⁶³ Crosby, H.W.: *Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768*. Albuquerque, 1994, s.227, online.

²⁶⁴ tamtéž, s.244-245.

naučili místní domorodce pojídat „srdíčka“ či palmito (růstové vrcholy) palem. Tato novinka se rychle rozšířila a vedla téměř k likvidaci porostů palem, protože po vyříznutí růstového vrcholu dochází k jejich odumření.²⁶⁵

6.2 Živočišná výroba

V Kalifornii byla chována všechna domácí zvířata běžná ve Španělsku a Mexiku, i když původně zde nebyl chov zvířat znám a maso bylo získáváno lovem a rybolovem. Po přivezení misionáři se zde z chovných zvířat osvědčili koně, muly, osli, voli, kozy, ovce, vepří a z domácích zvířat také psi a kočky.²⁶⁶

O chovu zvířat píše P. Baegert ve svých dopisech bratrovi. Nedlouho po příjezdu píše toto: „...v mé misii mám vedle stáda čtyř set koz a ovcí přes sedm set krav, býků, volů, koní a klisen pobíhajících kolem. Přesto se po dva měsíce ukládám každý večer s ovesnou kaší. Moje drobná zvířata zkolabovala hlady a na slunci pečené hovězí mi nechutná ani v poledne. Můj předchůdce tu začal s chovem koní, stejně jako ostatní v dalších misiích, protože je potřebují kalifornští vojáci. Nyní s tím musím pokračovat. Muly a koně se chovají pro přepravu a jízdní potřeby vojáků a nemocných lidí. Takové stádo krav a koní by ročně dalo zisk několika tisíc v naší vlasti. Ale, zde se nenajde mnoho dobrých koní ani mul. Můžu být rád, že vynášejí tolik, kolik mě stojí, neboť vedle jejich potravy musím platit dvěma honákům, (kterými jak nás zkušenost naučila, nemohou být indiáni), dvě stě čtyřicet guldenů ve zboží a další výdaje. Výše zmíněná zvířata se volně potulují po kopcích a údolích deset mil kolem ve snaze najít nějakou ubohou potravu, kterou často nenajdou. Honáci jsou potřeba, aby je udrželi pohromadě, aby zvířata neutekla a z dalších důvodů. Přes množství krav jím své jídlo připravené pouze na sádle, protože v této zemi nejsou ani prostředky, ani znalost, ani přání, ani příležitost k výrobě másla, a to píšu do srdce Švýcarska“. (11.9.1752)²⁶⁷ Z dopisu o devět let starším: „Zřídka si dopřeji masa, ať z krávy či z volka, od té doby co jsem dal pryč všechnen dobytek pro neustálé indiánské krádeže a loupeže. V době kdy nebylo takové horko, mi můj soused posílával příděl každý druhý týden. Ale už mi není schopen dělat tuto laskavost tolik jak by si přál, protože mu indiáni nenechali víc než osmdesát z jeho osmi set zvířat na celé jeho dobytčí farmě. Důvodem není, že by krávy spásly všechnu trávu a pošly, ale že byly rozptýleny vpády zlodějů, ztraceny na jiná místa a už se nevrátily na své obvyklé pastviny. A tak jím skopové a kozí maso, když je mám. Jiné

²⁶⁵ Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973, s. 56, 96-98.

²⁶⁶ tamtéž, s. 13

²⁶⁷ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.152-153.

dny jsou mojí stravou vejce a fazole. V Tichém oceáně zvaném Jižní Moře jsou velmi chutné ryby, ústřice a želvy, ale oblast kde se loví je ode mě vzdálena patnáct hodin. A protože ti lidé kteří je loví, jsou nevědoucí a nezkušení, nesolí je dostatečně a tak ryby nemohou být dlouho uchovány. Jakmile se sem dostanou začínají zapáchat a nemohou být více požívány. Což je důvod proč jsem se již postil čtyřicet dní aniž bych měl nějakou rybu“. (26. 9. 1761).²⁶⁸

Zavedení evropských domestikovaných zvířat, převážně krav a ovcí, vedlo k omezení rostlinných zdrojů. Zvířata vypásala divoké rostlinstvo a měnila tak přírodní podmínky. Navíc i když misionáři tvrdili, že vše je pro blaho indiánů, byla zvířata chována ne pro maso jako strava pro indiány, ale hlavně pro jiné účely – jako zdroj kůží a loje pro obchod, ovce pro vlnu.²⁶⁹ Indiáni zůstávali věrni životu předků a dále lovili, nově ovšem domácí zvířata. Vznikala tak řada konfliktů, P. Baegert píše: „*Po nějakou dobu mi dělali (ale hlavně sobě) velkou škodu, protože je těžké, aby pochopili, že všechno co misionář má neslouží k jinému účelu než dělat vše nejlepší pro indiány snížili stádo čtyř set koz a ovcí na tak malý počet, že jsem zbylé musel dát na starost mému sousedovi. Částečně moji vlastní indiáni a částečně ze sousední misie zabili více než čtyři sta kusů koní a dobytka.*“²⁷⁰

Paralelou pro zavedení ovcí do centrálního Mexika v 16. století je zavedení ovcí do Austrálie ve století 19., ty společně s kravami zničily řadu původních rostlin, které byly užívány k obživě Aboriginci. Navíc jim Angličané zakázali užívání ohně ke kontrole a obnově růstu rostlin, které poskytovaly potravu, což vedlo k expanzi podrostu do pastvin a k ochuzení zásob divokou potravou. Vypásání také poškodilo půdní pokryv, zvláště v semiaridních oblastech a zanechávalo vyprahlou a erodující půdu.²⁷¹ Obdobně tomu bylo v Horní Kalifornii, kam františkáni zavedli krávy, ovce, koně a další zvířata, jejichž počty rychle vzrůstaly. V roce 1800 vykazovaly čtyři misie v oblasti Chumash 16 572 krav a 20 215 ovcí, o dekádu později to bylo již 41 425 krav a 37 786 ovcí. I zde docházelo k vypásání původních zdrojů potravy místních obyvatel a i zde františkáni zakázali původní vypalování porostů, které bylo běžným způsobem kontroly rostlin a podporování růstu rostlin používaných ke stravě.²⁷²

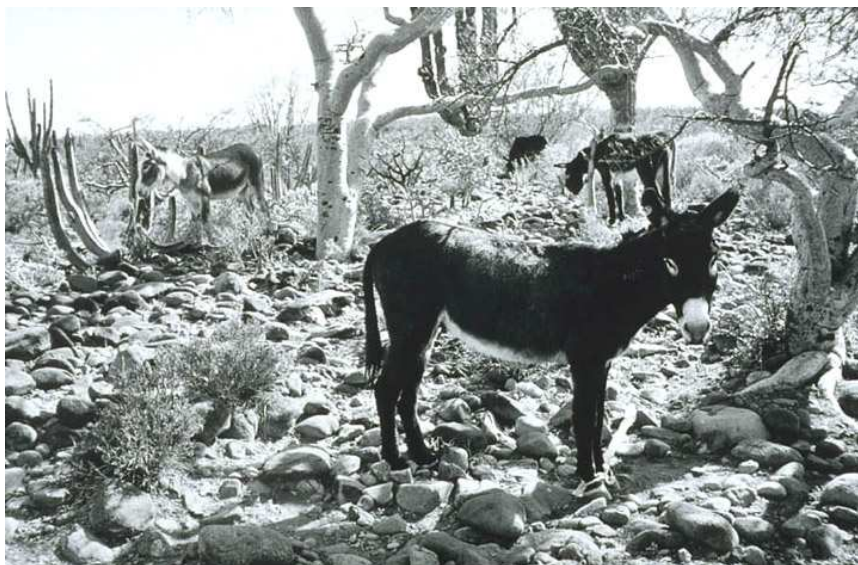
²⁶⁸ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s. 212-215.

²⁶⁹ Jackson, R.H., Gardzina, A.: Agriculture, drought, and chumash congregation in the California missions (1782-1834), EHN, (19), Měxiko, 1999, s.78.

²⁷⁰ Baegert, J.J.: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.176.

²⁷¹ Melville, E.G.K.: A Plague of Sheep: Environmental consequences of the conquest of Mexico. In: Jackson, R.H., Gardzina, A.: Agriculture, drought, and chumash congregation in the California missions (1782-1834), EHN, (19), Měxiko, 1999, s.78.

²⁷² Jackson, R.H., Gardzina, A.: Agriculture, drought, and chumash congregation in the California missions (1782-1834), EHN, (19), Měxiko, 1999, s.78.

© Harry Crosby

Obrázek 20: Oslí se adaptovali na spásání místních rostlin lépe než koně a krávy.²⁷³

Zvířata tak sloužila jako dopravní prostředek, pro přepravu osob a nákladů, jako zdroj masa a kůže, a v neposlední řadě byla využívána jejich síla - například k pohonu žentourů (viz zmínka o lisu na cukrovou třtinu).

© Harry Crosby

Obrázek 21: příkop San Ignacio²⁷⁴

Vedle cest sloužících k rychlejší dopravě i snazšímu pohybu stád bylo třeba budovat i další díla. K ochraně dobytka se stavěly ohrady. V misii San Ignacio mezi léty 1750 a 1767 pod vedením jezuitů Fernanda Consaga a José Mariano Rotea vystavěli novokřtění masivní stěnu téměř dvě míle dlouhou (obr. 21), aby zabránili nárazovým povodním, které smývaly zemědělskou půdu z misijních pozemků.

²⁷³ Crosby, H.: Images of Baja California: <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/crosby/M333-58M.html>

²⁷⁴ Crosby, H.: Images of Baja California: <http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/crosby/M333-17M.html>

Rostliny Nového světa dobyly Starý svět, ale jak uvádí Crosby pochází odtud jen málo hodnotných zvířat, z nichž krocan, morče a pižmovka velká překročili oceán velmi brzo. Ondatra byla záměrně uvedena do Evropy v roce 1905 v naději na zisk z kůží a rozmnožila se tak rychle, že se ji již v roce 1917 snažili Evropané dostat ji pod kontrolu. Zato bezcennými zvířaty byl odtud Starý svět zásoben hojně, severoamerické šedé veverka téměř vytlačily z Británie původní rezavé. V roce 1860 byla přivezena do Francie mšička révokaz, která následně zničila evropské vinice a kolem roku 1920 následovala brambory mandelinka bramborová.²⁷⁵

6.3 Misionářské sny a skutečnost

Počáteční nadšení po řadě neúspěchů vystřídala často únava, deziluze a pocit životního zklamání. P. Josef Neumann napsal v jednom ze svých dopisů: *„Mnoho misionářů, kteří toužili odjet do Indií v naději, že získají mnoho nevěřících, začíná uvažovat o tom, že je to ztráta času a práce, protože výsledky jejich úsilí nejsou takřka žádné“*.²⁷⁶

Z devíti dochovaných dopisů P. Baegerta, adresovaných bratru – příslušníku švýcarské provincie Tovaryšstva Ježíšova jen ty, které byly odeslány ještě ze španělského Cádizu a z města Mexika, naplňuje naděje a pocit vznešeného reformního úkolu. Listy adresované z Baegertova misijního působiště v Kalifornii už prozrazují jeho doslova fyzický odpor vůči domorodcům i rezignaci na snahu čemukoli je naučit.²⁷⁷

P. Baegert píše o střetu představ, které měl v Evropě s místní realitou již v září 1752. Dle něj kdyby tu bylo jak čekal tolik dešťů a tolik řek jako tam, mohlo by se na takovém území chovat mnohem více krav a následně vyrobit více sýra a másla než v celém bernském kantonu. A také by se mohlo set a sklízet v nadbytku: *„Jeden si představuje, že když přijde do misie, nalezne zde dobře oblečené lidi žijící pospolu v chýších, věnující se zemědělství jako lidé v Evropě. A jak odřít krásně Mši, v neděli a ve svátek uslyší mnoho zpovědí a udělí přijímání. A nebo, že když dostane příkaz založit novou misii, že za pár let bude schopný ustavit i malý městský trh. Ale, se všemi těmito představami je jeden znovu krutě podveden..... Protože kdo v Evropě hledá na glóbu takovou zemi jako je Kalifornie, všechny misie mexické provincie, nebo lidi takových zemí?“*²⁷⁸ Nevzdává se a po celou dobu svého působení se snaží najít možnosti vylepšení života v misiích. V dopise ze 7.10.1755 se ptá na řadu receptů ke zlepšení domácnosti

²⁷⁵ Crosby, A.W.: The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492, online, 2003, s.212

²⁷⁶ Roedl, : In: Hanáková, M.: Otázky kolem života a smrti českého misionáře Ignáce Xavera Kellera, Český lid, 82, 1995, 4, s.298.

²⁷⁷ Markéta Křížová, Ideální město v divočině, 2007, s. 120.

²⁷⁸ Baegert, J.J: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.157.

a cestování. Zajímala ho například příprava rýžové kaše (rýže a mléka měl dostatek, ale rýže která se vařila v mléce a ne ve vodě zůstávala tvrdá), příprava vepřových klobás a *bouef a la mode* (tato dvě jídla měla pomáhat při jízdě za nemocnými a umírajícími). Sháněl postup nasolení masa, aby zůstalo chutné, čerstvé a dobré a nezkazilo se alespoň čtrnáct dní. Dále se ptal na přípravu octa, masového vývaru a jak zabezpečit, aby sklizená cibule nevyrašila. Tyto otázky odůvodňuje potřebou těchto věcí v misii s tím, že Španělé znají jen kukuřici, *tortilly* a *tassajo*, jak říkají hovězímu sušenému na slunci. „*Musím se smát, když si vzpomenu jak můj soused řekl: „Není nic lepšího než dobře nasolené tassajo. Po něm se pije tolik vody až hrůza.“ Hodně štěstí těm, kteří mají dobrý žaludek“.*²⁷⁹ Mnohé jeho návrhy se týkají zlepšení života indiánů: „*Obyvatelé poblíž pobřeží by mohli stavět kryté chýše ... vyrábět nádoby jaké vidí udělané v misii..... mohli by produkovat ocet z jisté rostliny, které je zde dostatek po celé zemi...také by mohli shromáždit množství tuku či sádla ze želv a tuleňů, které loví, či by jich mohli nachytat více.....Také by mohli získat, sedmáct hodin cesty odtud, tolik soli kolik by chtěli. Sůl mají rádi a malé děti, když jí jim dám, ji lížou jako cukr. Sůl by mohli skladovat v zásobníku a konzervovat jí ryby, želvy a tuleně. Ale všechno je to darmo. Z oceánu přímo do ohně a odtud velmi rychle do úst, bez soli a bez omastku pokaždé, kdy jsem je pozoroval. Tak to je a tak to zůstane dokud všichni lidé nevyumrou nebo dokud nezačne poslední soud. Spíše indián zbledá, spíše Kalifornie přestane být Kalifornií, než začnou jiný způsob života co se týče jejich jídla, oblečení a potulných zvyků. Je těžké o těchto věcech uvažovat, ale my můžeme jen pracovat v naději, že budeme schopni alespoň trochu zvětšit jejich štěstí.“ (31.9.1757)²⁸⁰*

Postupem let však veškerou snahu překrývá zřetelná únava. V září 1761 píše: „*Co se týče Vašich otázek mohu Vás ujistit, že od chvíle kdy jsem nastoupil na loď Genoa až do dnešního dne jsem nezažil nic co by se dalo nazvat odpočinkem či zábavou. Thomas à Kempis dává v knize, vskutku dlouhé, ale ne úplné, povídání o radostech mysli, ale žádný z jeho příkladů zde nenalézám místo“.* Dále pokračuje: „*Svůj čas trávím, tedy to co zbývá z času věnovaného indiánům, četbou a sem tam dělám nějaké malé řemeslné práce. Neb slunce vždy žhne ze vždy jasné oblohy, a vše je všude pokryto kamením a trny. Stále méně a méně pociťuji potřebu opouštět svůj domek či vystrčit nos z dvorku kromě návštěv nemocných“.*²⁸¹

²⁷⁹ Baegert, J.J: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, Los Angeles, 1982, s.187-188.

²⁸⁰ tamtéž, s.114-115.

²⁸¹ tamtéž, 1982, s.212.

7 Závěr

Členové jezuitského řádu přicházeli do místa svého působení s představou vybudování vesnic fungujících dle evropských norem a pravidel. Do těchto center mělo být soustředěno domorodé obyvatelstvo, které se mělo věnovat zemědělství, řemeslům a obchodu.

Mnozí misionáři působili jako architekti, lékaři a lékárníci, správci statků, kartografové a historikové, filologové apod. Ve svých dopisech a díle zaznamenali svá pozorování okolí i svoje pocity. Často se opakuje popis cesty do misií, charakteristika okolní přírody a informace týkající se zakládání a chodu misií. Při průzkumných cestách podávali zprávy se zeměpisnými údaji o nových oblastech. Zachytili též cenná lingvistická a etnologická pozorování a historické informace týkající se etnik k jejichž zániku nepřímo přispěli.

V oblasti Dolní Kalifornie žili před příchodem misionářů indiáni nomádkým způsobem života založeným na lovu, rybolovu a sběračství. Původní idea jezuitů soustředit domorodce v trvalých osadách obdobně jako na pevnině nebyla vzhledem k místním přírodním podmínkám uskutečnitelná. Byly sice založeny misie, ale v těch žil trvale jen zlomek indiánů, ostatní navštěvovali misii v pravidelných intervalech.

Vedle obecných kněžských povinností spojených s šířením nové víry a pronásledováním všech známek života, který byl v rozporu s křesťanstvím, byla činnost misionářů spojena s řadou profánních aktivit. Vzhledem k tomu, že v Dolní Kalifornii nebylo rozšířeno zemědělství ani v primitivní podobě, bylo nutné jak introdukovat vhodné plodiny a chovná zvířata tak zavést technologie jejich pěstování, chovu a základní zpracování získaných produktů.

Zemědělské aktivity, které souvisejí s chodem misií zmiňují misionáři ve svých listech spíše nepřímo. Ve zprávách vizitátorů jsou zaznamenány údaje týkající se počtu chovaných zvířat a množství pěstovaného obilí. U samotných misionářů se zemědělství málokdy objevuje přímo v ucelené informaci. Výjimkou jsou rukopisy vzniklé po návratu do Evropy v důsledku vyhnání jezuitů ze španělských držav, kdy jsou misie často idealizovány za účelem obhájení jejich existence. Příkladem jsou del Barkovy *Přírodní dějiny a kronika staré Kalifornie* kde obšírně pojednává o pěstování pšenice a kukuřice. Častěji lze čerpat z kusých informací týkajících se výše sklizně, ze zmínky o tom jaké plody dostává misionář z jiných misií, kde jsou vhodné podmínky pro pěstování nebo ze stížností na krádeže zvířat. V neposlední řadě lze spektrum pěstovaných plodin a chovaných zvířat částečně odvodit ze zmínek o místní stravě.

Z dopisů misionářů je zřejmá snaha o zlepšení života v misiích a úsilí o poevropštění indiánů, zároveň je ovšem zřetelné, že se jim sice podařilo rozbít původní sociální struktury

a náboženství, ale nepodařilo se jim nabídnout smysluplnou náhradu. Postupný rozklad společnosti, který plynul ze ztráty svobody, původních hodnot a nakonec i jazyka společně s vysokou mortalitou obyvatel misí v důsledku epidemii, válek a dalších okolností vyústil ve strádání obyvatelstva, jehož konečným výsledkem byl zánik všech kmenů Dolní Kalifornie.

Z hlediska zavádění evropských zemědělských technik byla úloha jezuitů průkopnická a zakladatelská. Úspěšnost jejich konání závisela na podmínkách prostředí a na osobních vlastnostech jednotlivých misionářů, mezi kterými vynikal například Juan de Ugarte, který se zasloužil o introdukci řady plodin, zvířat i praktických dovedností při zpracování rostlinných a živočišných produktů. Řada původních misí byla opuštěna nebo přesunuta na výhodnější místo ještě za působení jezuitů, další se staly po jejich vypovězení ruinami a dnes ani není možné identifikovat přesné místo, kde se nacházely. Jiné misie stály u zrodu novodobých středisek a v některých případech se dochovaly olivovníky z dob působení jezuitů až do dnešní doby.

Misionáři stáli u základu kalifornské zemědělské produkce, jako první zde pěstovali citrusové plody a révu, jejíž víno již ve své době považovali za srovnatelné s nejlepšími víny evropskými. Zavedli pěstování obilovin, ovocných stromů a zeleniny pro vlastní potřebu a révy a cukrové třtiny též pro obchod. Rostlinná výroba byla založena na závlaze a její úspěch provázely počáteční neúspěchy spojené s neznalostí prostředí a chybnou volbou lokalit pro založení misí. Přílišné využívání vodních zdrojů vedlo v některých případech k jejich vyčerpání nebo i ke změně vody sladké ve vodu brakickou, když důsledkem poklesu hladiny podzemních vod pronikla do studní slaná voda.

Vedle introdukovaných plodin věnovali jezuité pozornost i místním zdrojům a snažili se je využít v širším měřítku než jak do jejich příchodu činili indiáni. Příkladem může být šíření znalostí využití plodů keře jojoba k léčebným účelům.

S pěstováním kulturních plodin byly spojeny i nové způsoby péče o ně. Ať již se jednalo o obdělávání pomocí zvířat, použití evropského nářadí (motyk, rádel), hnojení či následné zpracování produktů.

Chov a využití domácích zvířat vycházely zcela z evropské tradice a jen se přizpůsobily místním podmínkám. Chov zvířat působil často zásadní změny v tvářnosti krajiny. Koně, hovězí dobytek, prasata, ovce a kozy se stali novými obyvateli a vypásali skrovný rostlinný porost v okolí misí, čímž přispívali k erozi půdy i k omezení původních rostlinných zdrojů potravy indiánů. Na druhou stranu se stali pro původní lovce novou lovnou zvěří a misionáři si opakovaně stěžovali na tyto „krádeže“ ze strany indiánů.

Misionáři stejně jako ostatní Evropané věnovali velký důraz na výrobu za účelem prodeje. Proto i chovaná zvířata měla být spíše zdrojem příjmů než obživy. Chov koní byl často spojen s jejich potřebou španělskými vojáky, ovce poskytovaly vlnu a dobytek kůže. Oslí a muly sloužili za dopravní prostředky především k přepravě materiálů i jako zdroj síly při pohonu lisů a jiných strojů.

Idylický obraz misí, který vidím na Tirschových obrázcích ostře kontrastuje s bezútěšným líčením situace v Baegertových listech. I v Dolní Kalifornii existují oblasti s relativním dostatkem vláhy jako údolí Comondú, kde v misii San José, San Ignacio či San Miguel, kde byly podmínky vhodné pro založení sadů a vinic. Přesto po celou dobu své existence byly místní misie závislé na dodávkách potravin z pevniny, zvláště z misí v oblasti Sonora a Sinaloa, které byly taktéž ve správě otců jezuitů.

S ohledem na opakované snahy o usazení se na poloostrově a jejich neúspěch lze při pohledu na dílo jezuitů zde vykonané parafrázovat poznámku P. Linkova „*Je s podivem, že při takové zčásti vyprahlosti, zčásti tvrdosti půdy v Kalifornii vůbec něco roste ...*“ na „*je s podivem, že tu jezuité vůbec něco vypěstovali*“.

Slovníček

cabecera – základní, sídelní misie

coa – rycí hůl

fanega – španělská měřice (55,5 litrů)

galon (gallon) – britská jednotka objemu cca 4, 54 litru.

hacienda – statek či farma stojící o samotě

legua – španělská míle, přibližně 5,5 km

libra – váhová jednotka obvykle kolem 0,5 kg (britská libra 0, 453 kg)

pueblo de visitas (visitas) – základna bez trvalého osídlení spadající pod správu nejbližší misie

ranč – zemědělská usedlost zaměřená na chov dobytka

ranchería - indiánská osada bez trvalého osídlení

redukce – soustředění neusedlých indiánů do stálé osady, používáno též jako syn. misie

vara – 0,82 m -0,835 m španělská, 0,838 m mexická, 0,77 m aragonská

vizitátor (visitador) – „inspektor“ misí vykonávající jednou za čas kontrolu stavu a podávající zprávu nadřízeným řádovým orgánům.

1. Edice pramenů

Acosta, J. de: Natural and moral history of the Indies, Ed. Jane E. Mangan, přel. Frances López-Morillas, USA, 2002 Duke University Press

Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, předmluva León-Portilla M., México, 1973. (León-Portilla M.: Barco, M.L.: Historia natural y crónica de la antigua California, México, 1973.)

Baegert, J.J: The Letters of Jesuit Missionary in Baja California, 1749-1751, přel. E. Schulz-Bischof, ed. D.B.Nunis, Los Angeles, 1982.

Burrus, E.J., Zubillaga F.: El nordeste de México documentos sobre las misiones jesuíticas 1600-1769, México, 1986.

Gage, T: The English-American A New Survey of the West Indies, Ed. A.P. Newton, London, 2005.

Neumann, J.: Historia de las Sublevaciones Indias el la Tarahumara. Ed. B. Roedl, Trad. S. Binková, Praha, 1994.

Tirsch, I: The drawings of Ignacio Tirsch a Jesuit missionary in Baja California, předmluva D.B. Nunis, Jr., přel. E. Schulz-Bischof, Los Angeles, 1972.

2. Použitá literatura

- Adam T.: Germany and the Americas: culture, politics, and history. Santa Barbara, 2005.
- Aschmann, H.: The natural & human history of Baja California. From manuscripts by Jesuit missionaries. Los Angeles, 1969.
- Baegert, J.: Nachrichten von der Amerikanischen Halbinsel Californien . In: Křížová, M.: Ideální město v divočině, Praha, 2007.
- Bean, L.J., Lawton, H.W.: Some explanations for the rise of cultural complexity in native California with comments on proto-agriculture and agriculture. Ballena Press Anthropological Papers 40 (1993): 27-54.
- Binková, S.: Historické a etnografické prameny bohemikálního původu ke studiu severozápadních oblastí Nového Španělska, kandidátská práce, Praha 1991.
- Binková S., Výzkumné cesty a činnost Adama Gilga a Ignáce Xavera Kellera v Sonoře a Horní Pomerí, Český lid, 82, 1995, 4. s.273-292.
- Brodrick, J: Rozšíření jezuitů (1556-79), Olomouc, 2005.
- Cook, Sh.F.: The Extent and Significance of Disease among the Indians of Baja California. In: Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, México, 1984.
- Cook, Sh. F., Borah, W.: Essays in population history. Mexico and California, Volume Three, Berkeley, 1979.
- Cranz, D.: Historie von Grönland. In: Křížová, M.: Ideální město v divočině, Praha, 2007.
- Dunne, P.M.: Black Robes in Lower California (An account of the Jesuit missionaries in Baja California from 1697 to 1768), Berkley & Los Angeles, 1952.
- Felger R.S., Johnson M.B., Wilson M.F.: The Trees of Sonora, Mexico, Oxford University Press, 2001.
- Frič, A.V.: O kaktech a jejich narkotických účincích. Praha, 1995.
- Hanáková, M.: Otázky kolem života a smrti českého misionáře Ignáce Xavera Kellera, Český lid, 82, 1995, 4, s.293-306.
- Jackson, R.H., Castillo, E.: Indians, Franciscans and Spanish Colonization: The Impact of the Mission System on California Indians, Albuquerque, 1995.
- Jackson, R.H., Gardzina, A.: Agriculture, drought, and chumash congregation in the California missions (1782-1834), EHN, (19), México, 1999, s.69- 90.

- Kalista, Z.: Cesty ve znamení kříže, Praha, 1941.
- Kašpar, O.: Nový svět v české a evropské literatuře 16.-19. století, Praha, 1980.
- Kašpar, O.: Zámořské objevy 15. a 16. století a jejich ohlas v českých zemích, Praha, 1992.
- Kašpar, O.: Jezuité z české provincie v Mexiku, Olomouc, 1999.
- Kašpar, O.: Smrtí dílo nekončí. Jezuité z České provincie v Mexiku 17.-18.století. Praha, 2008.
- Kašpar, O.: Jesuitas de Bohemia y Moravia en las Misiones de Baja California en los siglos XVII y XVIII., In: Kašpar, O., Pokorný, O.: Jezuité z české provincie a jejich díla ze 17.-18. století ve Španělsku, Mexiku a na Filipínách, Praha, 2006, s.5-16.
- Kašpar, O., Fechtnerová, A.: Češi, Moravané a Slezané v Novém Světě v 17.-18.století, FHB 13, 1990, s.289-326.
- Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989.
- Křížová, M.: Ideální město v divočině, Praha, 2007.
- Kubíková, J.: Křesťanské misie v 16.-18.století, Brno, 2001.
- Lips, E.: Das Indianerbuch, Leipzig, 1956.
- Malá československá encyklopedie IV., M-Pol, Praha, 1986.
- Melville, E.G.K.: A Plague of Sheep: Enviromental consequences of the conquest of Mexiko. In: Jackson, R.H., Gardzina, A.: Agriculture, drought, and chumash congregation in the California missions (1782-1834), EHN, (19), Měxiko, 1999.
- Michalec, Z.: Člověk a rostliny, Praha, 1977.
- Mizrachi, Y., Nerd, A.: Cacti as Crops, Horticultural Reviwes, Vol.18, 1997, s.291-319.
- Murphy D.J.: People, plants and genes, Oxford, 2007.
- Palerm, Á.: Aspectos Agrícolas del Desarrollo de la Civilización en Mesoamérica, in: Katz, F.: Staré americké civilizace, Praha, 1989.
- Peña, C.E.: Visión y presencia de Baja California in: Río, I. del.: Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768, Měxiko, 1984.
- Polišenský, J. a kol.: Dějiny Latinské Ameriky, Praha, 1979.
- Polišenský, J., Opatrný, J.: Wenceslao Link y su *Diario del Viaje* hacia el norte de la península de California. Ibero-Americana Pragensia, VI, 1972, s.189-199.

Pouthier, J.L.: *Mou misíí je celý svět*, Kostelní Vydří, 2006.

Richterová, A. a kol.: *Jezuité a Klementinum*, Praha, 2006.

Río, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984.

Rodríguez, L.G., Ma. de Carmen Anzures y Bolaños: *Piccolo y Salvatierra, misioneros Italianos de la antigua Tarahumara y de la antigua California*, *An.Antrop.*, 33 (1996-1999), s.239-259.

Rusek, V.: *Jiří Josef Camel (Kamel)*, *Bulletin Jezuité* 2006/6.

Sauer, J.: *Aboriginal population of Northwestern Mexico*, *Ibero-americana* 10, Berkeley, 1935.

Syslová, S.: *Georgius Josephus Camel, Významný brněnský rodák*, Brno, 2006.

Vasey, D.E.: *An ecological history of agriculture: 10,000 B.C. - A.D. 10,100*. Ames, 1992.

Tamayo, J.L.: *Geografía general de México* in: Río, I. del.: *Conquista y Aculturación en la California Jesuítica 1697-1768*, México, 1984

Wobeser, G. von: *La formación de la hacienda en la época colonial*. México, 1983.

Wright, J.: *Jezuité misie, mýty a dějiny*. Brno, 2006.

3. Internetové zdroje

Cactaceae: <http://www.desert-tropicals.com/Plants/Cactaceae/>. Online červen 2009.

Crosby, A.W.: The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492, 2003. Online červenec 2009.

http://books.google.com/books?id=n-y_bn3ZM4EC&dq=Alfred+W.+Crosby,+The+Columbian+Exchange&printsec=frontcover&source=bn&hl=en&ei=Z8t5Sq6MLp_WmgOB06mIBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4#v=onepage&q=&f=false

Crosby, H.: Antigua California: mission and colony on the peninsular frontier, 1697-1768. Albuquerque, 1994. Online, červenec 2009.

http://books.google.com/books?id=ewfAudJ_PX8C&printsec=frontcover&dq=Harry+Crosby&lr=#v=onepage&q=&f=true

Crosby, H.: Images of Baja California, online červenec 2009.

<http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/crosby/index.html>

DESERT ECOLOGY:

<http://www.biology.ed.ac.uk/research/groups/jdeacon/desertecology/> Online červen 2009.

Fanega, Wikipedia: <http://es.wikipedia.org/wiki/Fanega>, online červenec 2009.

Gulick, H. E: Images of Baja California Howard E. Gulick Photos: online červenec 2009.

<http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/baja/gulick/index.html>

Jak žili: <http://programy.mb-net.cz/mb-pravek-novovek/J.htm>. Online červenec 2009.

Ramírez, D.P.: Las orígenes de las poblaciones de Baja California: factores externos, nacionales y locales, Méxicali, 2006. Online červenec 2009.

<http://books.google.com/books?id=VNIFGACo8H4C&pg=PP1&dq=Ram%C3%ADrez+Los+or%C3%ADgenes+de+las+poblaciones+de+Baja&lr=#v=onepage&q=&f=true>

Reyes, B.O.: Private Women, Public Lives: Gender and the Missions of the Californias, 2009, Online červenec 2009.

<http://books.google.com/books?id=GJwOWXf8wTwC&pg=PT189&dq=Eligio+Mois%C3%A9s+Coronado#v=onepage&q=Eligio%20Mois%C3%A9s%20Coronado&f=true>

Sández, B.M.: Baja California: Comentarios Políticos y Otras Obras Selectas, Mexico, 2006., Online červenec 2009.

<http://books.google.com/books?id=-alzYYfCjMMC&printsec=frontcover#v=onepage&q=&f=true>

Sebens, H.: Gage, Thomas - Historical Text Archive, 2003. Online červenec 2009.

<http://historicaltextarchive.com/sections.php?op=viewarticle&artid=451>